

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
І СЛОВНИК ТЕРМІНІВ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“КРИМІНАЛІСТИКА”**

Харків
2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

Електронна копія

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
І СЛОВНИК ТЕРМІНІВ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“КРИМІНАЛІСТИКА”**

(галузь знань 0304 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”,
напрямок підготовки 6.030401 “Правознавство”)

Харків
2013

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять і словник термінів з навчальної дисципліни “Криміналістика” (галузь знань 0304 “Право”, освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”, напрям підготовки 6.030401 “Правознавство”) / уклад.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 165 с.

У к л а д а ч і: В. Ю. Шепітько,
В. О. Коновалова,
В. А. Журавель,
Г. К. Авдєєва,
В. І. Алексєйчук,
В. В. Білоус,
І. В. Борисенко,
О. Ю. Булукуков,
С. В. Веліканов,
С. Ф. Денисюк,
О. М. Домашенко,
А. Л. Дудніков,
М. В. Капустіна,
Л. П. Ковтуненко,
О. В. Курман,
А. Д. Марушев,
Я. Є. Мишков,
О. Л. Мусяєнко,
В. В. Негребецький,
А. В. Реуцький,
В. В. Семенов,
В. Л. Синчук,
О. В. Фунікова,
Г. О. Чорний,
В. М. Шевчук

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 1 від 15.01.2013 р.)*

© Національний університет “Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого”, 2013

1. В С Т У П

Криміналістика належить до дисциплін, засвоєння яких становить фундамент фахової підготовки спеціаліста-юриста. Оволодіння криміналістичними знаннями та отримання належних практичних навичок обов'язкові для слідчого, прокурора, судді, адвоката, оскільки функції, які вони виконують, безпосередньо пов'язані із застосуванням саме цих знань. Інші представники юридичних спеціальностей також не можуть обійтися у своїй діяльності без знань криміналістики. Мета вивчення дисципліни – засвоєння студентами найбільш ефективних прийомів, методів і засобів боротьби зі злочинністю.

Викладення криміналістики передбачає опанування всіх структурних елементів науки: теоретичних основ криміналістики; криміналістичної техніки; криміналістичної тактики; криміналістичної методики.

При вивченні криміналістики застосовуються різні форми навчання: лекції, практичні заняття, лабораторні роботи, самостійна та індивідуальна робота студентів. Ці форми організації навчальної роботи забезпечуються програмою навчальної дисципліни “Криміналістика”, завданнями до практичних і лабораторних занять, завданнями для індивідуальної роботи студентів, викладеними в даному навчально-методичному посібнику, тестами тощо.

Практичні заняття – важлива форма навчання студентів. Їх мета полягає в набутті практичних навичок застосування криміналістичних прийомів, методів та засобів. Вони проходять у виді виконання завдань, проведення ділових ігор, складання необхідних документів.

Виконання лабораторних робіт передбачає використання наочного приладдя та обладнання, індивідуальне виконання студентом завдань із використанням криміналістичної техніки, комп'ютерних технологій, матеріалів, речовин і отримання відповідного матеріалізованого результату.

Під час підготовки до занять студенти мають опрацювати відповідні розділи підручника і додаткової рекомендованої літератури, ознайомитися з необхідними нормативно-правови-

ми актами, виконати інші роботи, які відводяться на позааудиторний час.

У результаті вивчення криміналістики студенти повинні:

- **знати** основні проблеми загальної теорії криміналістики; зміст традиційних галузей криміналістичної техніки; загальні положення криміналістичної тактики та її окремих елементів; тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій; загальні положення криміналістичної методики та специфіку розслідування окремих видів злочинів;

- **вміти** правильно застосовувати науково-технічні засоби та техніко-криміналістичні прийоми; виконувати діяльність щодо виявлення, фіксації, вилучення та збереження доказів; здійснювати планування розслідування в цілому та складати плани провадження окремих слідчих (розшукових) дій; ставити та вирішувати розумові завдання, висувати слідчі версії; використовувати тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) дій залежно від ситуації; застосовувати окремі криміналістичні методики.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Усього годин	У тому числі		
			лекції	практичні заняття	індивідуальна та самостійна робота
1	2	3	4	5	6

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Теоретичні основи криміналістики. Загальні положення криміналістичної техніки – 58 год

1	Предмет, система, методи та завдання криміналістики. Історія криміналістики	4	2	–	2
2	Криміналістична ідентифікація	10	2	4	4
3	Загальні положення криміналістичної техніки	4	–	2	2
4	Судова фотографія та відеозапис	12	2	6 (Л/Р)*	4
5	Трасологія. Наукові основи	6	2	–	4
5.1	Сліди рук людини	10	2	4 (Л/Р)	4
5.2	Сліди ніг людини. Сліди транспортних засобів	8	2	2 (Л/Р)	4
5.3	Сліди знярядь злочину та інструментів	4	–	2	2

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Криміналістична техніка – 44 год

6	Судова балістика	10	2	4 (Л/Р)	4
7	Техніко-криміналістичне дослідження документів	8	2	2 (Л/Р)	4

1	2	3	4	5	6
8	Криміналістичне дослідження письма	8	2	2	4
9	Ідентифікація людини за ознаками зовнішності	10	2	4 (Л/Р)	4
10	Кримінальна реєстрація	8	2	4 (Л/Р)	2

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Криміналістична тактика – 70 год

11	Загальні положення криміналістичної тактики	4	2	–	2
12	Організація і планування розслідування	6	2	2	2
13	Слідчий огляд	6	2	–	4
13.1	Огляд місця події	10	–	6 (Л/Р)	4
14	Допит	10	2	4 (Л/Р)	4
15	Обшук і виїмка	8	2	2	4
16	Пред'явлення для впізнання	8	2	2	4
17	Слідчий експеримент	8	2	2	4
18	Залучення експертів та проведення судових експертиз	10	2	4 (Л/Р)	4

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV. Криміналістична методика – 80 год

19	Загальні положення криміналістичної методики	4	2	–	2
20	Розслідування вбивств	12	4	4 (Л/Р)	4
21	Розслідування деяких видів убивств	4	-	2	2
22	Розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадань)	12	2	4 (Л/Р)	6

Закінчення

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
23	Розслідування крадіжок, грабеджів і розбоїв	8	2	2	4
24	Розслідування шахрайства	6	2	–	4
25	Розслідування хабарництва	4	2	–	2
26	Розслідування злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху	10	2	4 (Л/Р)	4
27	Розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж	8	2	2	4
28	Розслідування злочинів проти довкілля	6	2	2	2
29	Розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами	6	2	2	2
Усього		252	60	80	112

---

* – лабораторна робота

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “КРИМІНАЛІСТИКА”

Р о з д і л I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ

1. Предмет, система, методи та завдання криміналістики. Історія криміналістики

Предмет криміналістики. Зміст і сучасні підходи до формулювання визначень криміналістики. Закономірності, які вивчає криміналістика, закони її розвитку. Завдання криміналістики на сучасному етапі. Природа криміналістики. Зв'язок криміналістики з суміжними галузями знань. Місце криміналістики в системі юридичних наук.

Система криміналістики. Загальна теорія криміналістики. Криміналістична техніка. Криміналістична тактика. Криміналістична методика.

Процес пізнання у криміналістиці. Система методів пізнання у криміналістиці. Використання законів логіки і форм мислення (понять, суджень, умовиводів). Роль дедукції, індукції, аналогії та моделювання. Використання логічних прийомів пізнання: аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування та узагальнення.

Класифікація методів криміналістики. Загальнонаукові методи криміналістики. Спостереження, вимірювання, опис, експеримент, порівняння.

Методи науки та методи практичної діяльності. Спеціальні методи криміналістики. Критерії допустимості спеціальних методів криміналістики у кримінальному судочинстві.

Виникнення і розвиток криміналістики. Етапи становлення криміналістики. Сучасний стан криміналістики в Україні. Експертні та наукові криміналістичні установи в Україні. Українські вчені-криміналісти і криміналістична література.

2. Криміналістична ідентифікація

Поняття криміналістичної ідентифікації. Наукові засади криміналістичної ідентифікації. Загальна теорія криміналістичної ідентифікації. Значення криміналістичної ідентифікації в судовій, слідчій та експертній практиці.

Типи та види криміналістичної ідентифікації. Групова належність. Об'єкти криміналістичної ідентифікації та їх класифікація.

Поняття та класифікація ідентифікаційних ознак. Ідентифікаційне поле. Ідентифікаційний період. Загальна методика ідентифікації. Стадії ідентифікації. Способи порівняльного дослідження. Результат ідентифікаційного дослідження.

Використання математичних методів та ЕОМ в ідентифікаційних дослідженнях.

Р о з д і л ІІ. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

3. Загальні положення криміналістичної техніки

Поняття та завдання криміналістичної техніки. Досягнення природничих і технічних наук – головне джерело розвитку криміналістичної техніки. Напрями розвитку криміналістичної техніки. Правові основи використання криміналістичної техніки. Галузі криміналістичної техніки.

Сутність та види науково-технічних засобів. Форми застосування криміналістичної техніки. Принципи реалізації науково-технічних засобів. Техніко-криміналістична оснащеність органів досудового слідства. Пересувна криміналістична лабораторія (ПКЛ). Універсальні та спеціалізовані комплекти науково-технічних засобів. Слідча валіза. Дактилоскопічний набір. Портативний набір “Молекула”.

Криміналістична техніка експертного дослідження. Технічні засоби профілактики.

4. Судова фотографія та відеозапис

Поняття “судова фотографія”, її завдання та значення. Види та методи судової фотографії. Використання фотофіксації в розслідуванні злочинів. Судово-оперативна фотографія. Фотозйомка місця події. Особливості фотозйомки трупа. Фотографування слідів.

Упізнавальна фотозйомка. Фотозйомка при провадженні слідчого експерименту, обшуку, пред’явленні для впізнання. Методи судово-оперативної фотографії. Панорамна та вимірвальна фотозйомки.

Судово-дослідницька фотографія. Фотографічні методи змінення контрастів. Фотозйомка в інфрачервоних, ультрафіолетових, рентгенівських променях. Макро- і мікрофотографія.

Судовий відеозапис. Методи та прийоми відеозйомки.

5. Трасологія

Поняття “трасологія”, її наукові основи. Значення трасології в судово-слідчій та експертній практиці. Поняття “слід” у трасології. Механізм слідоутворення. Класифікація слідів. Основи дактилоскопії.

Сліди рук. Папілярні візерунки, їх види. Виявлення, фіксація і вилучення слідів рук. Способи виявлення та фіксації слідів рук. Порошкопічні та еджескопічні дослідження. Сутність дактилоскопічної експертизи.

Сліди ніг та взуття людини. Доріжка слідів ніг та її криміналістичне значення. Фіксація слідів ніг. Способи виготовлення зліпків.

Сліди знарядь злому та інструментів, їх класифікація. Способи фіксації слідів знарядь злому.

Сліди транспортних засобів, їх класифікація. Особливості фіксації та вилучення слідів транспортних засобів.

6. Судова балістика

Поняття “судова балістика”, її наукові основи. Значення судової балістики в судовій, слідчій та експертній практиці. Завдання судової балістики.

Об’єкти судово-балістичного дослідження. Вогнепальна зброя, її класифікація. Боеприпаси до вогнепальної зброї. Види і характеристика слідів пострілу.

Слідчий огляд та дослідження зброї і слідів пострілу на місці події. Огляд і дослідження боеприпасів. Визначення напрямку пострілу. Метод візурування.

Судово-балістична експертиза. Завдання судово-балістичної експертизи. Встановлення придатності та бойових властивостей зброї. Встановлення групової належності і тотожності зброї. Ототожнення зброї за кулями та гільзами.

7. Техніко-криміналістичне дослідження документів

Поняття “техніко-криміналістичне дослідження документів” і його завдання. Документ як об’єкт криміналістичного дослідження. Види документів. Реквізити документів.

Слідчий огляд документів. Встановлення змін у тексті документа. Ознаки зміни тексту документа. Підчистка, витравлення, змивання, дописка, виправлення, заміна частин документа.

Дослідження закреслених і залитих текстів. Встановлення тексту спалених документів. Встановлення маловидимих і невидимих текстів.

Встановлення технічних підробок підписів. Дослідження машинописних текстів.

Встановлення підробки відбитків печаток і штампів. Ідентифікація печаток і штампів за їх відбитками. Можливості експертного дослідження відбитків печаток і штампів.

Дослідження матеріальної частини документів. Встановлення підробок бланків та іншої акцидентії. Основи дослідження паперових грошей і цінних паперів.

Технічна експертиза документів. Можливості експертного дослідження.

8. Криміналістичне дослідження письма

Наукові основи криміналістичного дослідження письма. Предмет судового почеркознавства. Навички письма та їх властивості. Поняття “почерк”. Динамічний стереотип. Індивідуальність письма та варіантність його ознак.

Ідентифікаційні ознаки письма та їх класифікація. Ознаки письмової мови. Топографічні ознаки письма. Система ідентифікаційних ознак почерку. Загальні та окремі ознаки почерку.

Судово-почеркознавча експертиза. Підготовка матеріалів до почеркознавчої експертизи. Вільні й експериментальні зразки почерку і підписів. Методика судово-почеркознавчої експертизи. Особливості дослідження підписів. Авторознавча експертиза та її можливості.

9. Ідентифікація людини за ознаками зовнішності

Поняття “ідентифікація людини за ознаками зовнішності”. Види та форми ототожнення людини. Класифікація ознак зовнішності людини (словесний портрет). Анатомічні та функціональні ознаки.

Методика та принципи словесного портрета. Застосування фоторобота у слідчій та оперативно-розшуковій роботі. Портретно-криміналістична експертиза.

10. Кримінальна реєстрація

Поняття і значення кримінальної реєстрації. Криміналістичний облік. Види криміналістичних обліків. Дактилоскопичний облік. Дактилоскопіювання живих осіб та трупів. Дактилоскопична формула. Особливості формування слідотек. Порядок ведення дактилоскопичного обліку.

Розділ III. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА

11. Загальні положення криміналістичної тактики

Поняття і предмет криміналістичної тактики. Тактика досудового розслідування та судового розгляду. Принципи криміналістичної тактики. Тенденції розвитку криміналістичної тактики.

Засоби криміналістичної тактики. Поняття “тактичний прийом”, “тактична рекомендація”, “тактична операція”, “тактична комбінація”. Джерела та функції тактичних прийомів. Класифікація тактичних прийомів. Типова система тактичних прийомів. Тактика окремих слідчих (розшукових) дій. Застосування тактичних прийомів при провадженні слідчих (розшукових) дій.

Прийняття тактичного рішення. Тактичний ризик.

12. Організація і планування розслідування

Сутність організації розслідування, її зміст. Поняття та значення планування розслідування. Принципи планування розслідування. Елементи планування. Техніка планування. Особливості планування при розслідуванні складних та багатоепізодних справ. Використання графіків і схем при плануванні. Сіткове планування.

Криміналістична версія, її логічна природа. Види криміналістичних версій. Слідча версія. Загальні та окремі версії. Типові версії. Побудова версій, їх перевірка.

13. Слідчий огляд

Поняття, види та принципи слідчого огляду. Поняття “огляд місця події”. Учасники слідчого огляду та їх роль. Підготовка до огляду місця події.

Ситуації огляду місця події. Концентричний, ексцентричний

ний та фронтальний методи. Тактичні прийоми огляду місця події та їх системи. Негативні обставини та їх значення. Огляд трупа. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією. Огляд кореспонденції.

Використання науково-технічних засобів. Фіксація результатів слідчого огляду. Складання фототаблиць, планів та схем.

14. Допит

Поняття та види допиту. Предмет допиту. Підготовка до допиту.

Зміст тактики допиту. Тактичні прийоми допиту та їх системи. Встановлення психологічного контакту з допитуваним. Актуалізація забутого у пам'яті допитуваного. Викриття неправди в показаннях.

Тактика допиту заявника, потерпілого, свідка. Тактика допиту підозрюваного та обвинуваченого. Перехресний допит. Допит малолітніх та неповнолітніх.

Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (очна ставка). Підготовка і тактичні прийоми проведення.

Фіксація результатів допиту. Застосування звукозапису і відеозапису на допиті.

15. Обшук і виїмка

Поняття та ознаки. Види обшуку та їх характеристика. Об'єкти обшуку та пошуку. Обшук у приміщенні. Обшук ділянки місцевості. Обшук особи. Обшук транспортних засобів. Обшук комп'ютерних засобів. Підготовка до обшуку. Тактика обшуку. Типові системи тактичних прийомів обшуку.

Особливості тимчасового доступу до речей, документів, майна та їх вилучення (виїмка). Виїмка кореспонденції.

Фіксація результатів обшуку та виїмки. Особливості фіксації відомостей про об'єкти пошуку.

16. Пред'явлення для впізнання

Поняття та ознаки пред'явлення для впізнання. Види впізнання. Об'єкти пред'явлення для впізнання.

Підготовка до пред'явлення для впізнання. Порядок пред'явлення для впізнання живих осіб, трупів, предметів і тварин.

Тактичні прийоми пред'явлення для впізнання. Особливості пред'явлення для впізнання людей за голосом, фотознімками, динамічними властивостями.

Фіксація результатів пред'явлення для впізнання. Відеозйомка та звукозапис при пред'явленні для впізнання.

17. Слідчий експеримент

Поняття та ознаки слідчого експерименту. Види слідчого експерименту.

Перевірка показань на місці.

Підготовка до слідчого експерименту. Створення умов для проведення слідчого експерименту. Залучення спеціалістів. Тактичні правила проведення слідчого експерименту. Застосування науково-технічних засобів.

Фіксація результатів слідчого експерименту.

18. Залучення експертів та проведення судових експертиз

Поняття спеціальних знань і форми використання їх у кримінальному провадженні. Поняття та значення судових експертиз. Класифікація судових експертиз. Система судово-експертних установ в Україні. Процесуальні та організаційні питання залучення експертів (призначення експертиз).

Підготовка матеріалів до проведення судової експертизи. Вибір експертної установи або експерта. Визначення мети та обсягу дослідження, формулювання питань експерту.

Особливості організації і проведення повторної, додат-

кової, комісійної та комплексної експертиз.

Висновок експерта, його структура та зміст. Наукові критерії оцінки достовірності висновку експерта.

Р о з д і л IV. КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА

19. Загальні положення криміналістичної методики

Поняття та зміст криміналістичної методики, її роль у системі криміналістики.

Сутність та структура окремої криміналістичної методики. Значення окремої криміналістичної методики. Криміналістична класифікація злочинів. Поняття “криміналістична характеристика злочинів”. Структура криміналістичної характеристики злочинів та її елементи.

Види та форми взаємодії у виявленні та розслідуванні злочинів. Ситуаційний підхід у розслідуванні злочинів.

20. Розслідування вбивств

Види вбивств. Криміналістична характеристика вбивств, її елементи та побудови зв'язки між ними. Організація та планування розслідування вбивств. Обставини, що підлягають з'ясуванню. Типові слідчі ситуації та версії при розслідуванні вбивств.

Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Особливості побудови та перевірки слідчих версій. Специфіка провадження окремих слідчих (розшукових) дій та тактичних операцій. Взаємодія слідчого з іншими органами та спеціалістами.

21. Розслідування деяких видів убивств

Особливості розслідування вбивств на замовлення. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення. Сис-

тема слідчих (розшукових) дій.

Особливості розслідування вбивств за відсутності трупа. Криміналістична характеристика вбивств за відсутності трупа. Система слідчих (розшукових) дій.

Особливості розслідування вбивств, пов'язаних із виявленням частин розчленованого трупа. Криміналістична характеристика вбивств із розчленуванням трупа. Типові слідчі ситуації. Слідчі (розшукові) дії та тактичні операції.

22. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадань)

Криміналістична характеристика розкрадань. Ознаки розкрадання. Обставини, що підлягають з'ясуванню. Інвентаризація, документальна ревізія, аудит. Організація та планування розслідування. Типові слідчі ситуації. Типові версії. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та тактичних операцій. Залучення експертів до провадження судово-економічних та інших експертиз.

23. Розслідування крадіжок, грабежів і розбоїв

Види крадіжок. Криміналістична характеристика крадіжок. Обставини, що підлягають з'ясуванню. Організація і планування розслідування. Типові слідчі ситуації. Типові версії. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Криміналістична характеристика грабежів та розбоїв. Обставини, що підлягають з'ясуванню. Організація і планування розслідування. Типові слідчі ситуації. Типові версії. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

24. Розслідування шахрайства

Види шахрайства. Криміналістична характеристика шахрайства. Обставини, що підлягають з'ясуванню. Організація і

планування розслідування. Типові слідчі ситуації. Типові версії. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

25. Розслідування хабарництва

Криміналістична характеристика хабарництва. Обставини, що підлягають з'ясуванню. Виявлення ознак хабарництва. Організація і планування розслідування. Типові слідчі ситуації. Типові версії. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) дій.

26. Розслідування злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху

Криміналістична характеристика злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху. Поняття дорожньо-транспортної події. Особливості початку кримінального провадження.

Обставини, що підлягають з'ясуванню. Організація і планування розслідування. Типові слідчі ситуації. Типові версії.

Тактика провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Слідчий експеримент. Використання спеціальних знань. Судова автотехнічна експертиза. Судова дорожньо-технічна експертиза.

27. Розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж

Криміналістична характеристика підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж. Організація і планування розслідування. Типові слідчі ситуації. Типові версії. Огляд місця пожежі. Виявлення ознак підпалу. Встановлення осередку пожежі. Використання спеціальних знань. Пожежно-технічна експертиза.

28. Розслідування злочинів проти довкілля

Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля. Виявлення ознак злочинів проти довкілля. Обставини, що підлягають з'ясуванню. Організація і планування розслідування.

Типові слідчі ситуації. Типові версії. Взаємодія зі службами екологічного контролю. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій та тактичних операцій. Огляд місця події. Огляд документів. Допит заявників, свідків. Використання спеціальних знань. Судово-екологічна експертиза.

29. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами

Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються організованими групами. Обставини, що підлягають з'ясуванню.

Організація і планування розслідування. Взаємодія слідчого з оперативно-розшуковими органами. Тактика окремих слідчих (розшукових) дій. Огляд місця події. Допит організаторів та членів організованих злочинних груп. Обшук. Використання спеціальних знань.

4. ПЛАНИ ТА ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ, ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Мета практичних і лабораторних занять з криміналістики – допомогти студентам набути практичних навичок застосування науково-технічних засобів, оволодіти тактичними прийомами проведення слідчих дій, вивчити окремі методики розслідування злочинів.

Згідно з навчальною програмою структура рекомендованого посібника складається з чотирьох розділів: “Теоретичні основи криміналістики”, “Криміналістична техніка”, “Криміналістична тактика”, “Криміналістична методика”. У кожному розділі до тем наведені найважливіші питання, список літератури, завдання, лабораторні роботи з рекомендаціями щодо їх виконання.

Крім того, зазначені розділи містять фабули конкретних кримінальних проваджень, матеріали яких необхідні для виконання завдань з планування розслідування, підготовки планів та організації ділових ігор з тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій, складання процесуальних документів.

Список літератури до всіх тем

Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений: науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Харьков : Одиссей, 2006. – 256 с.

Баев О. Я. Основы криминалистики: курс лекций / О. Я. Баев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экзамен, 2003. – 320 с.

Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования / В. П. Бахин. – К.: Лыбидь, 1991. – 142 с.

Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – 2-е изд., доп. – М. : Мегатрон ХХ1, 2000. – 334 с.

Белкин Р. С. Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2001. – 837 с.

Шепітько В. Ю. Керівництво з розслідування злочинів: наук.-практ. посіб. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Одиссей, 2009. – 960 с.

Аверьянова Т. В. Криминалистика: учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корноухов, Е. Р. Россинская. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.

Глібко В. М. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2001. – 684 с.

Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / под ред. В. Ю. Шепітько. – Харьков : Одиссей, 2001. – 528 с.

Криминалистика: учеб. / отв. ред. Н. П. Яблоков. – М. : Юристь, 2001. – 718 с.

Кузьмічов В. С. Криміналістика: навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Е. М. Моїсеєва. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

Криминалистика: учеб. / под ред. Е. П. Ищенко, А. А. Топоркова. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 696 с.

Криминалистика: учеб. / под ред. Е. П. Ищенко, В. И. Комиссарова. – М. : Юристь, 2007. – 509 с.

Драпкин Л. Я. Криминалистика: учеб. / Л. Я. Драпкин, В. Н. Карагодин. – М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2007. – 672 с.

Криміналістика: ситуаційні моделі та завдання: [навч. посіб.] / за ред. О. Я. Баєва, В. Ю. Шепітька. – Х.: Вид. агенція “Апостіль”, 2012. – 264 с.

Панов М. І. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 3-є вид., переробл. і доповн. – К. : Ін Юре, 2011. – 736 с.

Образцов В. А. Криминалистика: курс лекцій / В. А. Образцов. – М., 1996. – 448 с.

Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.

Шепітько В. Ю. Довідник слідчого / В. Ю. Шепітько. – 3-є вид., переробл. і доповн. – К.: Ін Юре, 2008. – 208 с.

Шепітько В. Ю. Криміналістика: словник термінів / В. Ю. Шепітько. – К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2004. – 264 с.

Шепітько В. Ю. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Ю. Шепітько. – К.: Ін Юре, 2010. – 496 с.

Розділ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Тема 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ (4 год)

Заняття 1. Сутність і значення криміналістичної ідентифікації

П л а н

1. Поняття, наукові основи і значення ідентифікації.
2. Типи та види криміналістичної ідентифікації. Групова належність.
3. Об'єкти криміналістичної ідентифікації та їх класифікація.
4. Поняття та класифікація ідентифікаційних ознак.
5. Ідентифікаційне поле. Ідентифікаційний період.
6. Значення встановлення групової належності й тотожності в розслідуванні злочинів.

◆ Під час практичного заняття під керівництвом викладача студенти використовують висновки судових експертиз, на основі яких розглядають об'єкти ідентифікації, значення встановлених фактів тотожності, ідентифікаційні ознаки.

Відповідно до умов кожної фабули визначити: 1) вид ідентифікації; 2) ідентифіковані та ідентифікуючі об'єкти.

Ф а б у л и

1. При розслідуванні крадіжки проведено огляд приміщення, під час якого виявлено сліди взуття. Слідчий сфотографував сліди методом масштабної зйомки і виготовив гіпсові зліпки. У підозрюваних З. і Р. при обшуку було виявлено взуття, яке слідчий разом із гіпсовими зліпками і фотознімками слідів направив експерту. На розгляд останнього поставлено питання: чи є сліди, виявлені і вилучені на місці вчинення крадіжки, слідами взуття, яке вилучено у підозрюваних З. і Р.?

2. При розслідуванні крадіжки з проникненням у житло слідчий виявив сліди розпилу у ригелі замка вхідних дверей. У підозрюваного М. під час затримання “по гарячих слідах” вилучено пилку по металу. З метою вирішення питання, чи не вчинено злом з використанням вилученого у М. знаряддя, слідчий призначив трасологічну експертизу.

3. На горищі багатоквартирного будинку, звідки відбувся постріл, внаслідок якого загинув Є., виявлено стріляну гільзу та недоїдок бутерброду з чітко вираженими слідами зубів. З тіла потерпілого Є. вилучено кулю, а у підозрюваного С. відібрано експериментальні зразки прикусу зубів. Слідчий призначив судово-балістичну і судово-трасологічну експертизи.

4. Потерпіла внаслідок грабежу А. під час допиту повідомила, що достатньо чітко запам'ятала прикмети зовнішності злочинця: поголена голова овальної форми, великі очі темного кольору, шрам на правій щоці довжиною близько 5 см, хода з кульгуванням на праву ногу. Слідчий вирішив провести пред'явлення підозрюваного для впізнання.

5. При розслідуванні злочинного порушення правил безпеки дорожнього руху на проїжджій частині поблизу виявленого трупа слідчий знайшов уламки фарного розсіювача і радіаторної решітки автомобіля. У результаті розшуку було вста-

новлено автомобіль з розбитим фарним розсіювачем і деформованою радіаторною решіткою. Слідчий призначив судово-трасологічну експертизу.

6. Під час розслідування незаконного збуту наркотичних засобів на поліетиленовому пакеті з порошком білого кольору було виявлено відбитки пальців рук. У вчиненні злочину підозрювались Н. і Д. Слідчий дактилоскопіював зазначених осіб і направив відібрані відбитки пальців рук на дактилоскопічну експертизу.

7. 27.10.2012 р. у районі вул. Механізаторської було вчинено звалтування. Потерпіла Б. на допиті повідомила, що достатньо чітко запам'ятала прикмети злочинця: вузькі губи, чорні брови, розкосі очі і татуювання на правій руці. Слідчий вирішив провести впізнання підозрюваного.

8. При проведенні судово-медичної експертизи з тіла потерпілого було вилучено частину леза ножа. У підозрюваного при обшуку виявлено ніж з відламаним кінцем.

9. На місці події виявлено чіткі відбитки пальців рук. У підозрюваних у вчиненні злочину Ш. і Д. слідчий відібрав відбитки їх пальців і направив на експертизу.

10. Свідок злочину Т. повідомила слідчому, що раніше бачила особу, яка вчинила злочин, була з ним у дружніх стосунках і має його фотографію.

З а н я т т я 2. Загальна методика ідентифікації

П л а н

1. Сутність ідентифікаційного дослідження.
2. Стадії ідентифікаційного процесу.
3. Способи порівняльного дослідження.
4. Результати ідентифікаційного дослідження.

На занятті використовуються висновки судових експертів, на основі яких розглядаються об'єкти ідентифікації, значення встановлених фактів тотожності, ідентифікаційні ознаки, стадії дослідження, узагальнення та оцінка результатів досліджень.

Список додаткової літератури

Белкин Р. С. Равен самому себе / Р. С. Белкин, М. Я. Сегай. – К.: Лыбидь, 1991. – 144 с.

Колдин В. Я. Идентификация при расследовании преступлений / В. Я. Колдин. – М.: МГУ, 1978. – 243 с.

Колдин В. Я. Судебная идентификация / В. Я. Колдин. – М.: ЛексЭст, 2002. – 528 с.

Сегай М. Я. Методология судебной идентификации / М. Я. Сегай. – К.: РИО МВД УССР, 1970. – 254 с.

Седова Т. А. Проблемы методологии и практики нетрадиционной криминалистической идентификации / Т. А. Седова. – Л.: ЛГУ, 1986. – 105 с.

Розділ II. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

Тема 3. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

(2 год)

П л а н

1. Поняття та галузі криміналістичної техніки.
2. Принципи, правові основи та суб'єкти застосування криміналістичної техніки.
3. Завдання криміналістичної техніки в розслідуванні та запобіганні злочинам: а) виявлення; б) фіксація; в) вилучення; г) зберігання доказів; ґ) підготовка матеріалів для експертизи; д) дослідження доказів.
4. Доказове значення результатів застосування криміна-

лістичної техніки. Порядок процесуального оформлення застосування техніко-криміналістичних засобів та отриманих результатів.

5. Техніко-криміналістична оснащеність слідчих органів.

6. Криміналістична техніка експертного дослідження. Технічні засоби профілактики.

На занятті вивчаються такі науково-технічні засоби: слідча валіза, універсальний криміналістичний комплект слідчого, дактилоскопічна валіза, фотовідеокомплект слідчого, фотосумка слідчого, комплект науково-технічних засобів працівника ДАІ та ін. Також демонструється відеофільм “Науково-технічні засоби при розслідуванні злочинів” (10 хв).

Список додаткової літератури

Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике / В. И. Гончаренко. – К.: Вища шк., 1984. – 152 с.

Гора І. В. Криміналістика : навч. посіб.: [Ч. І. Криміналістична техніка] / І. В. Гора, В. А. Колесник. – К.: Алерта, 2005. – 316 с.

Карлов В. Я. Использование криминалистической техники в расследовании преступлений : науч.-практ. пособие / В. Я. Карлов. – М.: Экзамен, 2006. – 192 с.

Криминалистическая техника: учеб. / за ред. Я. М. Балашова. – М.: Юрлитинформ, 2002. – 608 с.

Скорченко П. Т. Криміналістика. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: навч. посіб. для вузів / П. Т. Скорченко. – М.: Былина, 1999. – 272 с.

Сорокин В. С. Предварительное исследование вещественных доказательств в ультрафиолетовых лучах / В. С. Сорокин. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1982. – 64 с.

Універсальний криміналістичний комплект слідчого: практич. посіб. / уклад.: В. Ю. Шепітько, І. В. Борисенко, О. Ю. Булуков та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – 20 с.

Тема 4. СУДОВА ФОТОГРАФІЯ ТА ВІДЕОЗАПИС
(6 год)

Заняття 1. Основи судової фотографії та відеозапису

П л а н

1. Поняття і значення судової фотографії та відеозапису.
2. Фото- і відеотехніка та можливості її використання у кримінальному провадженні.
3. Види та методи судової фотографії.
4. Судово-оперативна фотографія.
5. Судово-дослідницька фотографія.
6. Судовий відеозапис. Методи та прийоми відеозапису.
7. Процесуальне оформлення застосування судової фотографії та відеозапису.

Заняття 2. Судово-оперативна фотозйомка на місці події

Лабораторна робота 1

Заняття групи здійснюється під керівництвом викладача на полігоні для практичного опрацювання техніки фотозйомки. Кожен студент повинен виконати такі види зйомки:

орієнтовну панорамним методом (2-3 знімки);

оглядову (2 знімки);

вузлову (1 знімок);

детальну масштабним методом: сліди ніг, протектора, предмета (речового доказу) – 1 знімок.

1. У позааудиторний час роздрукувати у форматі 9 x 12 см фотознімки, відзняті під час проведення заняття.

2. На стандартних аркушах паперу формату А-4 скласти фрагмент протоколу огляду місця події і виготовити до нього фототаблицю відповідно до запропонованих зразків. Фрагмент протоколу і фототаблицю подати на перевірку у скріпленому (зшитому) вигляді.

(зразок)

ПРОТОКОЛ
огляду місця події
(фрагмент)

Місто (сел.) _____ “ ____ ” вересня 201 __ року
Огляд почато о “ ____ ” год “ ____ ” хв
Огляд закінчено о “ ____ ” год “ ____ ” хв

_____ (слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)
на підставі _____
(вказується ухвала слідчого судді, якщо проводиться огляд житла чи іншого володіння особи, _____)

якщо огляд місця події проводиться до початку кримінального провадження, вказуються відомості про заяву чи повідомлення про подію) у відповідності до ст. 104, 105, 106, 223, 234, 237 КПК України у присутності понятих:

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

_____ ,
яким у відповідності до ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснені їх права і обов'язки,
за участю потерпілого:

_____ ,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому у відповідності до ч. 1, 2 ст. 56, ст. 57 КПК України роз'яснені його права і обов'язки,
за участю підозрюваного:

_____ ,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому у відповідності до ч. 3, 5, 6, 7 ст. 42 КПК України роз'яснені його права і обов'язки,
за участю захисника:

_____ ,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

якому у відповідності до ст. 46, 47 КПК України роз'яснені його права і обов'язки,

за участю представника:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому у відповідності до ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснені його права і обов'язки,
за участю спеціаліста:

(прізвище, ім'я, по батькові)
якому у відповідності до ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

(...перед початком огляду зазначеним вище особам роз'яснено їх право бути присутніми при всіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання. Зокрема, про застосування спеціалістом фотозйомки за допомогою цифрової дзеркальної фотокамери "Nikon D800" (6028379), об'єктива "Nikon ED AF-S Nikkor 28-300 mm 1:3.5-5.6 G", картки пам'яті "SanDisk Ultra II 4.0 gb" (BH0712904895B) для фіксації перебігу та результатів провадження слідчої дії...)

... Під час огляду застосовані технічні засоби:

при природному денному освітленні в суху сонячну погоду при температурі повітря +15 C^o спеціалістом _____ здійснена фотозйомка з застосуванням цифрової дзеркальної фотокамери "Nikon D800" (6028379), об'єктива "Nikon ED AF-S Nikkor 28-300 mm 1:3.5-5.6 G", картки пам'яті "SanDisk Ultra II 4.0 gb" (BH0712904895B) у автоматичному режимі експонування.

Загалом виконано ___ фотознімків:

Фото 1. Орієнтуючий фотознімок. Найменування об'єкта фотозйомки, зазначення методу, яким її виконано (кількість

виконаних фотознімків).

Фото 2. Оглядовий фотознімок. Найменування об'єкта фотозйомки (кількість виконаних фотознімків).

Фото 3. Вузловий фотознімок. Найменування об'єкта фотозйомки (кількість виконаних фотознімків).

Фото 4. Детальний фотознімок. Найменування об'єкта фотозйомки, зазначення методу, яким її виконано (кількість виконаних фотознімків).

За допомогою ноутбука “Toshiba” model name Satellite A500-137 (Part № PSAM3E-01800HRU serial № 79553247K) фотознімки записано на диск “TDK” CD-R 700 MB 80 MIN” (HLD624KK06093908A01), який додано до протоколу огляду місця події.

За допомогою ноутбука “Toshiba” model name Satellite A500-137 (Part № PSAM3E-01800HRU serial № 79553247K) і кольорового струменевого принтера “Epson” № A499267E фотознімки роздруковано у вигляді фототаблиці на ___ аркушах, що становить невід’ємну частину даного протоколу.

Учасники:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Огляд провів:

(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

(зразок)

ФОТОТАБЛИЦЯ

до протоколу огляду місця події від “___” вересня 201__ р.

Фото 1. Орієнтуючий фотознімок. Найменування об'єкта фотозйомки, зазначення методу, яким її виконано.

Фото 2. Оглядовий фотознімок. Найменування об'єкта фотозйомки.

Фото 3. Вузловий фотознімок. Найменування об'єкта фотозйомки.

Фото 4. Детальний фотознімок. Найменування об'єкта фотозйомки, зазначення методу, яким її виконано.

Диск з записом фотознімків.

Учасники:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Слідчий:

1. _____ / _____ /
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

З а н я т т я 3. Особливості фотозйомки об'єктів, найбільш поширених у слідчій практиці

П л а н

1. Фотозйомка при провадженні слідчого експерименту, обшуку, пред'явленні для впізнання.
2. Упізнавальна фотозйомка: живої особи, трупа.

3. Фотографування трупа на місці події.
4. Фотозйомка окремих предметів, документів, слідів.

На занятті аналізуються результати виконання лабораторної роботи 1.

Здійснюється ознайомлення студентів з процесом виготовлення фотознімків з використанням сучасних цифрових технологій.

Список додаткової літератури

Беленький А. И. Цифровая фотография. Школа мастерства / А. И. Беленький. – СПб.: Питер, 2009. – 152 с.

Бирюков В. В. Цифровая фотография: перспективы использования в криминалистике: [моногр.] / В. В. Бирюков. – Луганск: РИО ЛИВД, 2000. – 138 с.

Вестон К. Цифровая зеркальная камера. Искусство съемки и работа с изображениями / К. Вестон. – 2-е изд. – М.: Арт-Родник, 2010. – 191 с.

Душеин С. В. Судебная фотография / С. В. Душеин, А. Г. Егоров, В. В. Зайцев, В. Н. Хрусталеv; под ред. А. Г. Егорова. – СПб.: Питер, 2005. – 368 с.

Жолудев Н. К. Фотография от А до Я / Н. К. Жолудев. – М.: Эксмо, 2008. – 368 с.

Криминалистическая видеозапись: учеб. пособие (курс лекций) / под общ. ред. Р. Ю. Трубицына и О. А. Щеглова. – М.: Щит-М, 2004. – 208 с.

Ларін С. Л. Криміналістична фотографія та відеозапис (основи методики викладення): навч.-метод. посіб. / С. Л. Ларін, М. В. Салтевський, Л. М. Довгий, О. В. Одерій. – Донецьк: Донец. юрид. ин-т ЛДУВС, 2007. – 456 с.

Лапин А. И. Фотография как ... / А. И. Лапин. – 5-е изд., испр.). – М.: Эксмо, 2009. – 306 с.

Мураховский В. И. Большая книга цифровой фотографии / В. И. Мураховский, С. В. Симонович. – СПб.: Питер, 2009. – 320 с.

Найдис И. Д. Судебная кинематография и видеозапись / И. Д. Найдис. – Х.: Вища шк., 1986. – 198 с.

Постіка І. В. Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика: [моногр.] / І. В. Постіка. – О., 2002. – 296 с.

Райт М. Гид по цифровой фотографии / М. Райт; пер. с англ. А. Н. Степановой. – М.: Эксмо, 2009. – 240 с.

Салтевский М. В. Криминалистическая фотография, кинематография и видеозапись в правоохранительной деятельности: учеб. пособие / М. В. Салтевский, Н. Н. Лысов; под ред. М. В. Салтевского. – К.: Укр. акад. внутр. дел, 1993. – 206 с.

Селиванов Н. А. Судебная фотография / Н. А. Селиванов, А. А. Эйман. – М.: Юрид. лит., 1965.

Уорд П. Работа с цифровой видеокамерой: уроки операторского мастерства / П. Уорд; пер. с англ. – М.: Мир, 2001. – 301 с.

Т е м а 5. ТРАСОЛОГІЯ

(8 год)

З а н я т т я 1. Трасологія. Сліди рук людини

П л а н

1. Поняття “трасологія”, її наукові основи та значення.
2. Поняття “слід” у трасології. Механізм слідоутворення.
3. Класифікація слідів у трасології.
4. Основи дактилоскопії. Сліди рук та їх види.
5. Особливості шкіри на долонній поверхні рук. Папілярні візерунки, їх види.
6. Виявлення, фіксація та вилучення слідів рук.
6. Дактилоскопічна експертиза. Пороскопічні та еджескопічні дослідження.

◆ При розгляді видів відбитків пальців рук використовуються фотознімки та зразки зі слідами.

Студенти вивчають способи виявлення, фіксації та вилучення слідів рук на місці події. Особливу увагу слід звернути на технічні

прийоми виявлення та фіксації маловидимих і невидимих слідів рук, правила опису в протоколі огляду предметів зі слідами рук. Під час вивчення технічних засобів виявлення, фіксації та вилучення слідів рук студенти готуються до виконання лабораторної роботи 2. На занятті демонструється відеофільм (8 хв).

З а н я т т я 2. Виявлення, фіксація і вилучення слідів рук людини

Лабораторна робота 2

Студенти вивчають техніку виявлення, фіксації та вилучення слідів рук на різних предметах, використовуючи комплект технічних засобів: цифрову фотокамеру; штатив для фотоїмки; струбцину; масштабну лінійку.

- 1. Провести огляд предмета зі слідами рук.*
- 2. Скласти фрагмент протоколу огляду місця події з описом слідів рук і предмета, на якому їх виявлено.*
- 3. Сфотографувати загальний вид предмета зі слідами рук масштабним методом і виготовити знімок розміром 9 x 12 см.*
- 4. Сфотографувати великомасштабним методом (у режимі максимального збільшення) окремий слід пальця на предметі в натуральну величину і виготовити знімок розміром 6 x 9 см.*
- 5. Виготовити фототаблицю за наданим зразком. Фрагмент протоколу і фототаблиця подаються для перевірки викладачеві.*

Опис слідів рук у протоколі здійснюється за такою схемою:

- а) найменування та опис предмета – носія сліду; індивідуальні ознаки і місцезнаходження предмета зі слідами рук;
- б) місце розташування (локалізація) слідів на об'єкті (вказуються за двомірною системою координат); їх взаємне розташування, розміри;
- в) вид слідів (об'ємні, поверхневі); вид і колір речовини,

якою створено сліди;

г) тип папілярного візерунку слідів (дуговий, петльовий, завитковий);

г) спосіб виявлення, вилучення, фіксації слідів.

(зразок)

П Р О Т О К О Л
огляду місця події
(фрагмент)

м. Харків

“ ___ ” квітня 201__р.

... На столі серед різних паперів виявлено перепустку № 11113, яка має такі реквізити: на чие ім'я, ким, коли, для чого видана, строк дії та ін.

Розмір перепустки (довжина, ширина в мм). На нижній частині перепустки шляхом оброблення останньої порошком заліза за допомогою магнітної щіточки виявлено два сліди пальців рук. Перший слід виявлено в лівому нижньому куті документа; слід чіткий, його розміри (довжина, ширина в мм). Папілярний візерунок цього сліду (дуговий, петльовий, завитковий). На відстані ... мм від лівого нижнього кута і ... мм від нижнього краю перепустки виявлено другий слід пальця; його розмір (довжина, ширина в см), папілярний візерунок (дуговий, петльовий, завитковий).

...Під час огляду місця події проведено фотозйомку цифровою дзеркальною фотокамерою “Nikon D800” (6028379), об'єктив “Nikon ED AF-S Nikkor 28-300 mm 1:3.5-5.6 G”, картка пам'яті “SanDisk Ultra II 4.0 gb” (BH0712904895B) в автоматичному режимі експонування при природному освітленні.

Поняті	(підписи)	(розшифровка підписів)
Слідчий	(підпис)	(розшифровка підпису)

(зразок)

Ф О Т О Т А Б Л И Ц Я

до протоколу огляду місця події від “___” квітня 201_ р.

Фото 1. Загальний вигляд предмета (зазначити, якого саме) зі слідами рук (розмір фотознімка 9 x 12 см).

Фото 2. Детальний знімок сліду пальця (розмір фотознімка 6 x 12 см).

Слідчий

(підпис)

(розшифровка підпису)

Примітки:

1. Друк фотознімків здійснюється у позааудиторний час.
2. Фрагмент протоколу і фототаблиця виконуються на стандартних білих аркушах паперу формату А 4.

З а н я т т я 3. Сліди ніг людини. Сліди транспортних засобів

П л а н

1. Види слідів ніг та їх значення для розслідування злочинів.
2. “Доріжка” слідів та її елементи.
3. Види слідів транспортних засобів.
4. Визначення моделі шини і напрямку руху транспортних засобів по слідах.
5. Способи фіксації і вилучення слідів ніг і транспортних засобів.

◆ Студенти вивчають правила огляду слідів взуття та транспортних засобів і техніку виготовлення зліпків наливним та насипним способами, а також способи фіксації слідів на сипучому ґрунті (піску). На занятті демонструється відеофільм (10 хв).

Лабораторна робота 3

Наочне приладдя та обладнання: таблиці зразків “доріжки” слідів і візерунків протекторів шин; зразки слідів; цифрова фотокамера; гіпс; чаша та матеріали для виготовлення зліпків.

1. *Виявити (нанести) на місцевості (учбовий полігон) об’ємний слід взуття або транспортного засобу. Провести огляд і вимірювання цього сліду.*

2. *Провести масштабну фотозйомку сліду взуття або транспортного засобу. Виготовити гіпсовий зліпок об’ємного сліду.*

3. *У позааудиторний час скласти фрагмент протоколу огляду місця події (описати слід) і виготовити фототаблицю.*

(зразок)

ПРОТОКОЛ огляду місця події (фрагмент)

м. Харків

“___” жовтня 201_р.

... Від воріт, які розташовані в північній частині двору, у напрямку до будинку торгової бази на снігу виявлено “доріжку” слідів взуття. “Доріжка” має вісім пар слідів, відбитки носків спрямовані в бік будинку. Довжина “доріжки” слідів 4 м.

У результаті вимірювання елементів “доріжки” слідів одержані такі дані:

довжина кроку лівої ноги – 35-38 см;

довжина кроку правої ноги – 32-34 см;

ширина кроку – 5-7 см;

кут кроку лівої ноги – позитивний, 20-22°;

кут кроку правої ноги – позитивний, 23-25°.

Серед слідів виявлено один чіткий, утворений взуттям правої ноги. Цей слід має відбиток підметки, проміжної частини і підбора (якщо таких немає, указати). При замірюванні да-

ного сліду взуття правої ноги встановлено: загальна довжина сліду ... см; ширина відбитка підметки (у широкому місці) ... см, довжина відбитка підметки ... см; ширина відбитка проміжної частини ... см, довжина її відбитка ... см; форма підметки характеризується гострим носком, прямим заднім краєм (опис).

Передній край сліду підбора вигнутий (може бути і прямий, скошений та ін.). На дні сліду підбора розташовані: десять круглих виступів. По внутрішньому краю проміжної частини розташовані три заглиблення на відстані 1 см один від одного.

Даний слід описано в протоколі огляду, сфотографовано масштабним методом, після чого виготовлено гіпсовий зліпок сліду.

Зліпок сліду загорнуто в аркуш білого паперу і упаковано у фанерний ящик, який перев'язано шпагатом і опечатано печаткою слідчого.

Поняті	(підписи)	(розшифровка підписів)
Слідчий	(підпис)	(розшифровка підпису)

Приблизний опис слідів транспортних засобів у протоколі огляду (фрагмент)

... На дорозі, яка веде із с. Ракитного в с. Майське, на відстані 2 км від с. Ракитного на проїжджій частині на вологому піщаному ґрунті виявлено об'ємні сліди автотранспортного засобу. Сліди починаються від краю дороги, потім виходять до її центру і прямують у бік с. Майського. Оглядом встановлено, що ширина колії 1590 мм, ширина сліду протектора – 182 мм. Протектор усіх чотирьох слідів має однаковий візерунок “ялинки”. Розмір заглиблень прямокутної форми – 90 х 20 х 10 мм, кут між ними становить 115-120°, відстань між заглибленнями – 500 мм.

З а н я т т я 4. Сліди знарядь злочину та інструментів

П л а н

1. Види слідів знарядь злочину та інструментів, їх класифікація.
2. Способи виявлення та фіксації слідів знарядь злочину.
3. Методи фіксації результатів огляду заборів при зломі вікон, дверей, проломів підлоги, стелі тощо.
4. Трасологічна експертиза слідів знарядь злочину та інструментів.

◆ Після вивчення питань плану студенти виготовляють зліпки зі слідів, знайомляться з матеріалами трасологічної експертизи.

Наочне приладдя та обладнання: таблиці зразків і знарядь злочину; набір копій слідів знарядь злочину, виготовлених за допомогою паст “К”, “СКТН-1”, “У-4” та ін.; предмети з відбитками знарядь злочину для виготовлення копій; синтетичні матеріали.

1. *Встановити можливі способи виявлення та фіксації слідів.*
2. *Визначити судові експертизи, що можуть бути призначені.*
3. *Сформулювати питання, які має вирішити судова експертиза.*

Ф а б у л и

1. До чергової частини Київського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області звернувся з заявою власник транспортного засобу. Він повідомив, що напередодні ввечері він залишив власний автомобіль у металевому гаражі, який замкнув на один врізний та один навісний замки. Уранці, прийшовши за машиною до гаража, виявив, що ворота відчинені, біля воріт, на землі, знаходився пошкоджений навісний замок, а автомобіль зник.

2. 21.11.2012 р. близько 19 год 30 хв Н. проник до квартири № 28 по вул. Артема, буд. 44 в м. К., звідки викрав чуже майно. Під час огляду місця події слідів злому не виявлено. Замки на входних дверях зовнішніх пошкоджень не мають, знаходяться у справному стані. У ході розслідування у підозрюваного Н. при проведенні обшуку були виявлені та вилучені викрадені речі, а також зв'язка відмичок.

3. 12.03.2012 р. у продуктовому магазині м. Люботина вчинена крадіжка товарів на суму 5000 грн. При огляді місця події виявлено, що на одному з вікон магазину відігнуті металеві ґрати, а на дерев'яних частинах вікна є вдавнені сліди прямокутної форми з поперечною насічкою.

Список додаткової літератури

Аверьянова Т. В. Эксперт: руководство для экспертов органов внутренних дел / Т. В. Аверьянова, В. Ф. Статкус. – М.: КноРус, 2003. – 592 с.

Аверьянова Т. В. Экспертиза в гражданском, административном, уголовном процессе: учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. – М.: Норма, 2003. – 272 с.

Грановский Г. Л. Основы трасологии / Г. Л. Грановский 2-е изд. – М.: Наука, 2006. – 452 с

Грановский Г. Л. Методы обнаружения и фиксации следов рук / Г. Л. Грановский. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1973. – 352 с.

Железняк А. С. Исследование следов орудий взлома / А. С. Железняк. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1971. – 198 с.

Ивашков В. А. Работа со следами рук на месте происшествия / В. А. Ивашков. – М.: ЭКЦ МВД России, 1992. – 78 с.

Корниенко Н. А. Следы человека в криминалистике / Н. А. Корниенко. – СПб: Питер, 2001. – 352 с.

Корухов Ю. Г. Транспортно-трасологическая экспертиза по делам о ДТП (диагностические исследования): метод. пособие для экспертов, следователей судей / Ю. Г. Корухов. – М.:

ВНИИСЭ, 1988. – 170 с.

Крылов И. Ф. Криминалистическое учение о следах / И. Ф. Крылов. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 197 с.

Майлис Т. Ф. Трасология / Т. Ф. Майлис. – М.: Щит-М, 2011. – 328 с.

Майлис Н. П. Дактилоскопия / Н. П. Майлис. – М.: Щит-М, 2010. – 124 с.

Моисеева Т. Ф. Комплексное криминалистическое исследование потожировых следов человека / Т. Ф. Моисеева. – М.: ООО Городец-издат, 2000. – 224 с.

Мусяенко А. Д. Криминалистическое исследование следов одежды: учеб. пособие / А. Д. Мусяенко, А. В. Денисов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – 47 с.

Найдис И. Д. Использование следов рук при расследовании преступлений: учеб. пособие / И. Д. Найдис. – К.: УМКВО, 1988. – 31 с.

Найдис И. Д. Использование следов орудий взлома и инструментов для расследования преступлений: учеб. пособие / И. Д. Найдис. – Х.: Изд-во Харьк. юрид. ин-та им. Ф. Э. Дзержинского, 1980. – 40 с.

Осмотр места происшествия: справочник следователя / под ред. А. А. Леви. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

Салтевский М. В. Следы человека и приемы использования их для получения информации о преступнике и обстоятельствах преступления / М. В. Салтевский. – К.: КВШ МВД СССР, 1983. – 44 с.

Шевченко Б. И. Научные основы современной трасологии. Осмотр места кражи, совершенной с применением технических средств / Б. И. Шевченко. – М.: ЛексЭси, 2004. – 104 с.

Тема 6. СУДОВА БАЛІСТИКА

(4 год)

Заняття 1. Основи судової балістики. Слідчий огляд зброї і слідів пострілу

(2 год)

П л а н

1. Поняття “судова балістика” та її значення в розслідуванні злочинів. Об’єкти судово-балістичного дослідження.

2. Класифікація вогнепальної зброї і боєприпасів до неї. Сліди дії вогнепальної зброї, їх види.

3. Механізм утворення слідів на кулях та гільзах і значення цих слідів для розслідування.

4. Методика визначення напрямку пострілу по слідах дії зброї.

5. Методика огляду боєприпасів зброї та слідів її застосування на місці події.

6. Методи виявлення, фіксації, вилучення зброї, боєприпасів, слідів пострілу і дослідження їх на місці події.

◆ При вивченні 2-4 питань використовуються експонати і макети музею.

При розгляді 2-го питання демонструється комп’ютерна програма “Ручна вогнепальна зброя”, а 6-го питання – техніка візування, ознаки пробоїн на різних перешкодах.

Заняття 2. Судова балістична експертиза

(2 год)

П л а н

1. Завдання, які вирішує судово-балістична експертиза.

2. Підготовка матеріалів для балістичної експертизи і формулювання питань для експерта.

3. Основи методики проведення судово-балістичного дослідження.

◆ Під час практичного заняття використовуються висновки судово-балістичних експертиз, на основі яких розглядаються об'єкти судово-балістичного дослідження.

1. Проаналізувати наведені фабули і відповідно вказати, які види експертизи слід призначити.

2. Сформулювати питання експерту; визначити, які матеріали необхідно подати для їх вирішення.

Фабули

1. При огляді місця події біля трупа В. знайдено стріляну гільзу. Під час судово-медичного дослідження з трупа вилучено кулю.

2. Стріляна гільза, виготовлена з металу жовтого кольору, була виявлена при огляді місця події. Довжина гільзи – 16 мм, діаметр денця – 9 мм, діаметр дульця – 7,6 мм. Маркіровка на денці гільзи стерта.

3. При огляді трупа було знайдено пістолет і гільзу. Детально доглянувши вогнепальну рану, слідчий висунув припущення, що це самогубство.

Студенти знайомляться з висновками судово-балістичних експертиз, а потім виконують лабораторну роботу 4.

Лабораторна робота 4

Наочні приладдя та обладнання: зразки зброї (фототаблиці), зразки гільз і куль; зразки пробоїн (скло, залізо, дерево); матеріали судово-балістичної експертизи; мікроскоп МБС; лупа з дво- і чотирикратним збільшенням; масштабна лінійка, штангенциркуль.

1. Оглянути кулю (дріб), гільзу, пробоїну і скласти фраг-

мент протоколу огляду місця події.

2. Щодо оглянутого предмета сформулювати питання експерту.

3. У позааудиторний час скласти протокол огляду місця події (фрагмент).

(зразок)

ПРОТОКОЛ
огляду місця події
(фрагмент)

м. Харків

“___” жовтня 201_р.

... На підлозі, на відстані 2 м від північної і 0,8 м від східної стіни під столом виявлено гільзу, яка виготовлена з металу жовтого кольору. Довжина гільзи – 16 мм, діаметр денця – 9 мм, діаметр дульця – 7,6 мм; на денці гільзи є маркіровка “Д-43-Е”. Капсуль має вм’ятину у вигляді краплі. На дульці – дрібні вм’ятини. На підлозі, на відстані 0,6 м від західної і 0,8 м від південної стіни виявлено отвір. Після випилювання частини дошки підлоги з останньої була витягнута куля. Куля оболонкова напівсферична (куля конічна за формою), оболонка металу червоного кольору. На циліндричній поверхні кулі чітко відображені чотири сліди у вигляді рисок, які мають правий нахил. Висота кулі – 14 мм, діаметр основи – 7,6 мм.

Поняті	(підписи)	(розшифровка підписів)
Слідчий	(підпис)	(розшифровка підпису)

Список додаткової літератури

Біленчук П. Д. Зброезнавство: правові основи обігу вогнестрільної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Україна. Європа. Світ: [моногр.] / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Ф. Сулява; за ред. П. Д. Біленчука. – К.: Міжнар. агенція “BeeZone”, 2004. – 464 с.

Біленчук П. Д. Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброязнавство: [підруч.] / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Ф. Сулява; за ред. П. Д. Біленчука. – К.: Міжнар. агенція “BeeZone”, 2003. – 384 с.

Ермоленко Б. Н. Теоретические и методические проблемы судебной баллистики / Б. Н. Ермоленко. – К.: РИО МВД УССР, 1976. – 152 с.

Іщенко А. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посіб. / А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалімов, Ж. В. Удовенко. – К.: Центр учб. л-ри, 2007. – 160 с.

Коленциенок В. С. Боеприпасы и их компоненты отечественного и иностранного производства для охотничьего гладкоствольного и нарезного оружия: пособие для экспертов и судебно-следственных работников / В. С. Коленциенок, О. И. Лишутанов. – Одесса: Астропринт, 2002. – 86 с.

Коломийцев А. В. Справочное пособие по патронам / А. В. Коломийцев, С. Н. Ларьков, И. С. Собакарь. – Харьков: Оберег, 2008. – 528 с.

Попов В. Л. Судебно-медицинская баллистика / В. Л. Попов, В. Б. Шигеев, Л. Е. Кузнецов. – СПб.: Гиппократ, 2002. – 656 с.

Сташенко Е. И. Отождествление канала ствола огнестрельного оружия по выстреленной пуле (Механизм образования следов и устойчивость признаков): учеб. метод. пособие / Е. И. Сташенко. – М.: ВНИИСЭ МЮ СССР, 1973. – 116 с.

Грошевий Ю. М. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: [навч.-довід. посіб.] / Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько та ін. – Х.: Одіссей, 2004. – 448 с.

Тема 7. ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

Заняття. Слідчий огляд документів
(2 год)

П л а н

1. Поняття та види документів у криміналістиці.
2. Поняття “техніко-криміналістичне дослідження документів”.
3. Способи зміни змісту і реквізитів документів.
4. Способи виявлення змін тексту і підробок реквізитів документів.
5. Слідчий огляд документів, способи фіксації результатів огляду документів.
6. Технічна експертиза документів. Порядок підготовки матеріалів для дослідження.

Наочні приладдя та обладнання: посібник для практичних занять з криміналістичного дослідження документів, експертні висновки щодо техніко-криміналістичного дослідження документів; апаратура для техніко-криміналістичного дослідження документів.

На занятті вивчаються основні ознаки:

- а) механічної підробки текстів (підчисток, дописок або друкувань, виправлень, витравлення і змиву записів);*
- б) технічної підробки підписів;*
- в) переклеювання фотокарток у документах;*
- г) підробки відбитків печаток і штампів, машинописних текстів.*

Визначаються матеріали, які необхідно підготувати для техніко-криміналістичної експертизи документів, а також вивчаються особливості її проведення.

Лабораторна робота 5

Наочні приладдя та обладнання: документи – об'єкти огляду (набір документів зі слідами підробки); мікроскоп МБС – 1; ультрафіолетовий освітлювач; лупа; світлофільтри; масштабна лінійка; цифрова фотокамера; штатив; струбцина.

1. За допомогою технічних засобів оглянути документ і виявити в ньому підробки.

2. Скласти протокол огляду документа.

3. Сфотографувати загальний вигляд документів і виготовити знімок розміром 9 x 12 см.

4. Сфотографувати сліди підчистки, виправлення тощо великомасштабним методом і виготовити знімок 6 x 9 см.

5. Виготовити фототаблицю до протоколу огляду документів (на фототаблицю наклеїти два знімки за наданим зразком).

Примітки :

1. Документ для огляду видається студентам на початку заняття, його повертають викладачу разом з лабораторною роботою після її закінчення.

2. Виготовлення фотознімків здійснюються в позааудиторний час.

(зразок)

ПРОТОКОЛ огляду документа

Місто (сел.) _____ “ ____ ” вересня 201 __ року

Огляд почато о “ ____ ” год “ ____ ” хв

Огляд закінчено о “ ____ ” год “ ____ ” хв

Слідчий СВ Держинського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області капітан міліції Р. за участю спеціаліста – наукового співробітника НДІСЕ С. у присутності понятих Ш.

(03.03.1970 р. н., який мешкає за адресою; м. Харків, вул. Сумська, 5, кв. 3) і М. (15.05.1973 р. н., який мешкає за адресою: м. Харків, вул. Римарська, 5/1, кв. 34) у приміщенні Держинського РВ з додержанням вимог ст. 223, 237 КПК України провів огляд документа – накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей № 102 від _____ 201__ р. Харківського цегельного заводу № 15, вилученої під час особистого обшуку у К. в приміщенні прохідної Харківського цегельного заводу № 15, про що відповідно до ст. 103-107 КПК України складено цей протокол.

Слідчий, керуючись ч. 7 ст. 223 та ч. 4 ст. 237 КПК України, роз'яснив понятим відповідно до ст. 66, а спеціалісту відповідно до ст. 71,72 КПК України їх права та обов'язки.

Огляд розпочато о 10 год, закінчено об 11 год; проведено при денному освітленні.

Оглядом встановлено: документ являє собою друкарський бланк накладної на відпуск товарно-матеріальних цінностей № 102, виданої _____ 201__ р. на ім'я К. – експедитора Харківського ремонтного заводу.

Документ виконано на папері сірого кольору середньої товщини, його довжина – 12 см, ширина – 9 см. Край документа має сліди відриву (зазначити інші виявлені сліди пошкодження документа).

У рядку “кількість відпущених товарів” при огляді за допомогою лупи і при нерівномірному освітленні у цифрі 3 (загальна 300) виявлено пошкодження волокон (порушення верхнього прошарку паперу, зменшення товщини паперу, пошкодження ліновки або захисної сітки, розпливання барвника в штрихах нового тексту – зазначити виявлені).

Під час огляду документа проведено фотозйомку цифровою дзеркальною фотокамерою “Nikon D800” (6028379), об'єктив “Nikon ED AF-S Nikkor 28-300 mm 1:3.5-5.6 G”, картка пам'яті “SanDisk Ultra II 4.0 gb” (BH0712904895B) у автоматичному режимі експонування при природному освітленні.

За допомогою ноутбука “Toshiba” model name Satellite A500-137 (Part № PSAM3E-01800HRU serial № 79553247K) фотознімки записано на диск “TDK” CD-R 700 MB 80 MIN”

(HLD624KK06093908A01), який додано до протоколу огляду документа.

Заяв від понятих стосовно огляду не надійшло.
Протокол прочитано. Записано правильно.

Поняті	(підписи)	(розшифровка підписів)
Спеціаліст	(підпис)	(розшифровка підпису)
Слідчий	(підпис)	(розшифровка підпису)

(зразок)

ФОТОТАБЛИЦЯ

до протоколу огляду документа від _____ 201_ р.

Фото 1. Загальний вигляд накладної на відпуск товарно-матеріальних цінностей № 102 від _____ 201_ р. зі слідами пошкоджень (розмір фотознімка 9 x 12 см).

Фото 2. Детальний знімок слідів пошкоджень на накладній на відпуск товарно-матеріальних цінностей № 102 від _____ 201_ р. (розмір фотознімка 6 x 12 см).

Слідчий	(підпис)	(розшифровка підпису)
---------	----------	-----------------------

Список додаткової літератури

Бондар М. Є. Вирішення почеркознавчих задач стосовно підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів: метод. рекомендації / М. Є. Бондар, Н. Г. Драпей, Т. О. Сукманові. – К.: КНДІСЕ, 2004. – 60 с.

Буринский Е. Ф. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею / Е. Ф. Буринский. – М.: ЛексЭст, 2002. – 464 с.

Воробей О. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч. посіб. / О. В. Воробей, І. М. Мельников, О. Г. Во-

лошин. – К.: Центр учб. л-ри, 2008. – 304 с.

Воробьева И. Б. Распознавание поддельных документов. Техничко-криміналістический аспект: учеб. пособие / И. Б. Воробьева, Н. И. Маланчина; под ред. В. Степанова. – Саратов: СГАП, 1999. – 104 с.

Криміналістическое исследование документов, снабженных специальными средствами защиты: метод. пособие / под ред. С. Павленко. – К.: МЮ Украины КНИИСЭ, 1991. – 42 с.

Петряев С. Ю. Осторожно, фальшивка! Пособие для кассиров обмена валюты и экспертов валютно-кассовых операций банков / С. Ю. Петряев. – К.: Аналит. системы, 2005. – 96 с.

Грошевий Ю. М. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: [навч.-довід. посіб.] / Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько та ін. – Х.: Одіссей, 2004. – 448 с.

Сыроед Т. Д. Банкноты. Описание внешнего вида и признаки подделки (гривни, рубли, доллары, евро): практ. пособие / Т. Д. Сыроед. – Харьков: БУРУН КНИГА, 2003. – 140 с.

**Т е м а 8. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСЬМА
(2 год)**

**З а н я т т я . Предмет судового почеркознавства.
Судово-почеркознавча експертиза**

П л а н

1. Поняття “криміналістичне дослідження письма”.
2. Сутність письма та почерку. Ідентифікаційні ознаки письма та почерку.
3. Судово-почеркознавча експертиза та її завдання.
4. Підготовка матеріалів до судово-почеркознавчої експертизи:
  - а) вільні та експериментальні зразки:
  - б) особливості відбору зразків при експертизі зміненого

почерку, підписів і цифрового письма.

5. Судово-авторознавча експертиза та її можливості.

Наочне приладдя: висновки судово-почеркознавчої та судово-авторознавчої експертизи.

◆ Під час заняття проводиться аналіз постанов про призначення експертиз (залучення експертів), які студенти склали при підготовці до заняття.

У позааудиторний час підготувати до цього заняття фрагмент постанови про призначення експертизи (залучення експерта) згідно з наведеною фавбулою і рекомендаціями викладача.

Ф а б у л и

1. При розслідуванні розкрадань у будівельній компанії “Еліт-буд” встановлено незаконне отримання грошових коштів одним із прорабів компанії К.

Скориставшись безконтрольністю керівництва і головного бухгалтера компанії, К. оформлював на роботу тимчасово, терміном до двох місяців, працівників будівельних спеціальностей – П., С., Б., закривав на їх прізвища наряди на нібито виконані роботи, а в кінці місяця отримував за них заробітну платню, розписуючись у платіжних відомостях.

Допитані П., С. і Б. показали, що ніколи не працювали в будівельній компанії “Еліт-буд”.

У ході розслідування виникла необхідність встановлення виконавця підписів у платіжних відомостях напроти прізвищ П., С., Б., а також автора і виконавця заяв про прийняття на роботу і звільнення з роботи вищевказаних осіб.

2. У власній квартирі 12.04.2012 р. був виявлений труп директора фінансової компанії, яка спеціалізувалася переводом грошових коштів за кордон, Н. з вогнепальним пораненням в області голови. При огляді місця події поряд із трупом знайшли мисливську рушницю ІЖ-56, а на столі записку наступного змісту “Я йду із життя, тому що воно мені набридло”. Ретельно

оглядаючи обстановку, слідчий звернув увагу на наступні обставини: біля рани відсутні сліди пострілу з близької відстані; на рушниці відсутні будь-які відбитки пальців; на столі знаходився посуд для двох осіб із залишками їжі.

Приймаючи до уваги вказані обставини, слідчий вирішив перевірити, чи є Н. автором і виконавцем тексту на виявленій записці.

3. З Охтирського паливного складу громадянам відпускали вугілля тільки за довідками встановленого зразка за наявності на них відповідної резолюції (“Л. Відпустити вугілля відповідно до норми”), дати і підпису завідуючого плановою комісією П.

Скориставшись вільним доступом до бланків довідок, злочинці викрали 51 бланк із завчасно поставленими відбитками печатки. Ці бланки довідок водій автомобіля Б. купив у працівників паливного складу по 100 грн за кожен; одержане за ними вугілля продав за завищеною ціною.

У ході розслідування підозра щодо текстів і резолюцій, дат і підписів від імені П. впала на М., щодо записів прізвищ, імен та по батькові, адреси одержувачів вугілля (вигадані особи) – на водія Б.

Список додаткової літератури

Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н. І. Клименко. – К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2007. – 528 с.

Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, уголовном, арбитражном, административном процессе / Е. Р. Россинская. – М.: Норма, 2005. – 256 с.

Грошевий Ю. М. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: [навч.-довід. посіб.] / Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько та ін. – Х.: Одиссей, 2004. – 448 с.

Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: [учеб.-практ. пособ.] / М. Г. Щербаковский. – Харьков: Эспада, 2005. – 544 с.

Експертизи у судовій практиці / за ред. В. Г. Гончарен-

ка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 386 с.

Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. – М.: БЕК, 1999. – 316 с.

**Т е м а 9. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЛЮДИНИ
ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ**
(4 год)

**З а н я т т я 1. Поняття і види ідентифікації особи
за ознаками зовнішності**

П л а н

1. Значення і завдання ототожнення людини за зовнішніми ознаками.

2. Види і форми ототожнення людини. Методи створення суб'єктивних портретів.

3. Система опису зовнішніх ознак – “словесний портрет”. Анатомічні та функціональні ознаки.

4. Використання методики “словесного портрета” в слідчій і оперативно-розшуковій практиці.

5. Експертна ідентифікація особи за фотознімками.

Наочне приладдя: 1) альбом типізованих елементів зовнішності; 2) система ІКР – ідентифікаційний комплект рисунків.

**З а н я т т я 2. Застосування методу комбінованих
портретів**

Л а б о р а т о р н а р о б о т а 6

Прилади, обладнання та матеріали: персональний комп'ютер; зразки складених за допомогою комп'ютера фотороботів; комп'ютерна база елементів зовнішності; альбом типізованих елементів зовнішності.

Лабораторна робота виконується на персональному комп'ютері за допомогою системи "RAIPS – портрет".

Мета заняття – оволодіння навичками відтворення особи невідомого злочинця за допомогою фоторобота.

На занятті студенти вивчають основні методи складання комбінованих портретів. Робота здійснюється під керівництвом викладача в комп'ютерному залі кафедри. Кожен студент отримує завдання по складанню комп'ютерного фоторобота.

Список додаткової літератури

Аленин А. П. Использование словесного портрета в розыскной деятельности ОВД: учеб.-практ. пособие / А. П. Аленин, Ю. П. Дубягин, А. А. Кузнецов. – Омск: ОмЮИ, 1996. – 103 с.

Бурик В. И. Признаки внешности человека и их использование в розыскной деятельности: справ. пособие / В. И. Бурик, В. Ф. Пилипчук. – К.: МВД УССР, 1982. – 272 с.

Зинин А. М. Габископия: учеб. пособие / А. М. Зинин, И. Н. Подволоцкий. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 192 с.

Шепітько В. Ю. Ідентифікація людини за ознаками зовнішності / В. Ю. Шепітько, І. В. Борисенко, С. А. Когут, О. М. Могильніков. – Х.: Гриф, 2003. – 112 с.

Криминалистическое описание внешности человека (функциональные и сопутствующие элементы и признаки): справ. пособие / под ред. В. А. Снеткова. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. – 242 с.

Топорков А. А. Словесный портрет / А. А. Топорков. – М.: Юристь, 1999. – 71 с.

Тема 10. КРИМІНАЛЬНА РЕЄСТРАЦІЯ

(4 год)

З а н я т т я 1. Сутність і види кримінальної реєстрації

П л а н

1. Поняття “кримінальна реєстрація” і “криміналістичний облік”, їх завдання.
2. Види криміналістичного обліку.
3. Реєстрація злочинців. Дактилоскопичний облік. Дактилоскопична формула.
4. Реєстрація осіб, які пропали безвісти. Облік невпізнаних трупів.
5. Використання даних кримінальної реєстрації при розслідуванні злочинів.

Наочне приладдя: альбоми з заповненими бланками криміналістичних обліків.

Ф а б у л и

1. *Вивести основну частину дактилоскопичної формули за наступними даними:*

а) на дактилокартці С. відсутні завиткові візерунки на обох руках;

б) у затриманого П. наявні завиткові візерунки на великому, середньому та безіменному пальцях правої руки, на лівій руці завиткові візерунки відсутні;

в) на дактилокартці І. всі візерунки на пальцях рук завиткові;

г) у підозрюваного А. завитковими є візерунки на всіх пальцях правої руки та на великому і безіменному лівої;

г) на дактилокартці В. завиткові візерунки на середньому, безіменному пальцях та мізинці правої руки і великому та вказівному лівої.

2. Основна частина дактилоскопичної формули виражена дробами: 15/21; 1/16; 32/5; 24/30.

Визначити, які пальці мають завиткові візерунки.

3. Дайте відповідь на поставлені питання.

3.1. У лісі знайдено труп чоловіка, з пальців рук якого було знято відбитки. Документи та особисті речі загиблого відсутні.

До яких видів криміналістичних обліків слід звернутися для встановлення особи потерпілого?

3.2. При розслідуванні квартирної крадіжки, за підозрою у вчиненні якої був затриманий В., слідчий отримав оперативну інформацію, що саме В. міг вчинити аналогічний злочин на території сусідньої області.

Яким шляхом це можна перевірити?

3.3. При огляді місця події під час розслідування вбивства Ш. слідчий знайшов гільзу від пістолета “ТТ”. Аналогічні три гільзи раніше були знайдені на місці розбійного нападу на пункт обміну валюти.

Як можна використати можливості криміналістичних обліків та які саме?

3.4. На місці злочину було затримано невідомого, який назвався Д. Документи, що могли б посвідчити особу, відсутні, постійного місця проживання немає. З метою встановлення особи затриманого була проведена перевірка за одним із видів обліку і з’ясовано, що людину з такими даними в місті не зареєстровано.

Як можна встановити особу підозрюваного? Куди необхідно направити вимогу для перевірки на наявність або відсутність судимості?

3.5. Під час допиту свідків при розслідуванні дорожньо-транспортної події слідчий отримав інформацію щодо номера і марки автомобіля, яким було вчинено наїзд на пішохода.

В який підрозділ необхідно звернутися за обліковою інформацією щодо автотранспорту та його власників? Який вид обліку і порядок отримання інформації?

З а н я т т я 2 . П р о в е д е н н я д а к т и л о с к о п і ю в а н н я ж и в и х о с і б

Л а б о р а т о р н а р о б о т а 7

Наочне приладдя: бланки дактилоскопічної карти; друкарська фарба; валик; скло.

На початку заняття викладач перевіряє знання студентами типів папілярних візерунків і правил виведення основної частини дактилоскопічної формули, а також пояснює методом проведення дактилоскопіювання з використанням технічних засобів.

- 1. Здійснити дактилоскопіювання.*
- 2. Заповнити дактилоскопічну картку.*
- 3. Самостійно вивести основну частину дактилоскопічної формули.*

Виконана лабораторна робота наприкінці заняття подається викладачеві для перевірки.

С п и с о к д о д а т к о в о ї л і т е р а т у р и

Про експертну службу Міністерства внутрішніх справ: положення, затв. постановою Каб. Міністрів України від 20.06.2000 р. № 988 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 25. – Ст. 1055.

Про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України: настанова, затв. наказом МВС України від 30.08.1999 р. № 682 // Там же. – 1999 р.

Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: затв. наказом МВС України від 11.09.2001 р. № 785 // Там же. – 2001. – № 52.

Інструкція про порядок формування, ведення та використання оперативного-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України : затв. наказом МВС України та

ДДУПВП від 23.08.2002 р. № 823/188 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 37.

Інструкція про порядок функціонування в органах внутрішніх справ та органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців: затв. наказом МВС України та Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 29.07.2002 р. № 723/435 // Там же. – 2002. – № 43.

Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: моногр. / В. В. Бірюков. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. – 664 с.

Ищенко П. П. Информационное обеспечение следственной деятельности / П. П. Ищенко. – М.: Юрлитинформ, 2011. – 168 с.

Одерій О. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття і розслідування злочинів (обліки) / О. В. Одерій, М. Г. Щербаковський, М. Г. Чернець. – Донецьк: Юрид. ін-т МВС України, 2001. – 19 с.

Разумов З. А. Криминалистические учеты: метод. пособие / З. А. Разумов. – К.: РИО МВД Украины, 1991. – 244 с.

Рассейкин Д. П. Очерки истории уголовной регистрации / Д. П. Рассейкин. – Саратов: Саратов. ун-т, 1976. – 60 с.

Системна інформатизація правоохоронної діяльності / за ред. В. Дурдинця, М. Швеця. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2007. – 382 с.

Цильвик В. П. Человек пропал безвести... Розыск / В. П. Цильвик. – К.: РИО МВД Украины, 1995. – 164 с.

Розділ III. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА

Теми 11. 12. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ (2 год)

Заняття. Засоби криміналістичної тактики. Планування розслідування злочинів

П л а н

1. Предмет та структура криміналістичної тактики.
2. Тактика окремих гласних та негласних слідчих (розшукових) дій.
3. Засоби криміналістичної тактики (тактичний прийом, тактична рекомендація, тактична операція, тактична комбінація).
4. Поняття і принципи планування розслідування.
5. Поняття та види криміналістичних версій. Система типових версій.
6. Побудова та перевірка слідчих версій.
7. Технологія планування розслідування. Форми плану розслідування. Особливості планування по складних, багатоепізодних провадженнях.

Скласти план розслідування за фабулою, яку пропонує викладач.

Ф а б у л и

1. До чергової частини райвідділу внутрішніх справ надійшло повідомлення про те, що в одному з номерів готелю “Чічіков” прибиральницею виявлено труп чоловіка. На місце події виїхала чергова слідчо-оперативна група та судово-медичний експерт. Під час проведення огляду місця події було встановлено наступне: на готельному ліжку обличчям уверх лежить труп чоловіка середнього росту і статури, на вигляд близько 45 років, одягнений в чорні брюки та білу сорочку, взятий в чорні туфлі. На голові, а саме в області правої скроні ви-

явлено вогнепальне поранення зі слідами пострілу в притул. У руці потерпілого затиснутий пістолет, який прилягає до скроні. Обстановка в готельному номері не порушена.

2. У райвідділ внутрішніх справ надійшла заява від Г. про угон його автомобіля марки “Honda”. До заяви додавалися необхідні документи, одним з яких був страховий поліс на автомобіль на випадок його угону. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії щодо встановлення місцезнаходження автомобіля позитивних результатів не дали.

3. 07.07.2012 року на автостоянці спортивного комплексу “Tetra”, розташованого на вул. Сумський, 85, стався вибух автомобіля “Audi”. На момент вибуху в автомобілі знаходилися дві особи, які від отриманих поранень померли на місці. За даним фактом відкрито кримінальне провадження, під час якого встановлено: автомобіль зареєстрований на Д., який є директором будівельної компанії “Дім”, загиблими особами є особистий водій Д. та його дружина.

4. У райвідділ внутрішніх справ надійшла заява від М. про викрадення в неї грошової суми у розмірі 3500 грн та ланцюжка з діамантовою підвіскою. М. зазначила, що викрадене знаходилося у квартирі, де вона тимчасово мешкає за домовленістю з А. про оренду житла. За даним фактом відкрито кримінальне провадження, в ході якого встановлено, що вхідні двері в квартиру, з якої зникли гроші та ланцюжок, будь-яких слідів злочину не мають.

Список додаткової літератури

Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики: учеб. пособие / Р. С. Белкин. – Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. – 200 с.

Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: моногр. / М. Й. Вільгушинський; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2010. – 168 с.

Водянова Н. Б. Основы планирования и программиро-

вания следственной деятельности: моногр. / Н. Б. Водянова; под ред. Е. П. Ищенко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 144 с.

Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики / В. И. Комиссаров; под ред. А. В. Михайлова. – Саратов: Саратов. ун-т, 1987. – 156 с.

Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: теории и тенденции: [учеб. пособие] / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Харьков: Гриф, 1997. – 256 с.

Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве: [моногр.] / В. Е. Коновалова. – Х.: Изд. ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2007. – 192 с.

Шепитько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): моногр. / В. Ю. Шепитько. – Х.: Харків юрид., 2007. – 432 с.

Якушин С. Ю. Криминалистическая тактика: вопросы теории и практики: [учеб. пособие] / С. Ю. Якушин. – Казань: Казан. гос. ун-т, 2010. – 178 с.

Т е м а 13. ТАКТИКА ОГЛЯДУ

(6 год)

З а н я т т я 1 . Основні положення тактики огляду

П л а н

1. Поняття, принципи та види огляду.
2. Учасники огляду, їх роль.
3. Поняття “огляд місця події”.
4. Підготовка до огляду місця події.
5. Стадії та методи дослідження обстановки місця події; слідчі ситуації та системи тактичних прийомів огляду місця події.
6. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів.
7. Способи фіксації процесу і результатів огляду. Складання протоколів, фототаблиць, планів та схем.

◆ Під час заняття демонструється відеофільм “Огляд місця події” (10 хв) з подальшим його обговоренням.

З а н я т т я 2. Огляд місця події (навчальний)

Лабораторна робота 8

Заняття проводяться на криміналістичному полігоні, де задалегідь інсценоване місце події. У ході огляду складається протокол, викреслюється схема, здійснюється фотозйомка.

Наочне приладдя та обладнання: предмети для інсценування місця події; слідча валіза; фотонабір і приладдя до нього.

- 1. Проведіть огляд місця події.*
- 2. Сфотографуйте місце події (орієнтовна, оглядова, вузлова і детальна зйомки) з використанням необхідних науково-технічних засобів виявлення і фіксації слідів.*
- 3. Виготовте фототаблицю: а) орієнтовний знімок; б) оглядовий знімок; в) вузловий знімок; г) детальний знімок.*

Ф а б у л и

1. Черговому РВВС 14.12.201__р. надійшло повідомлення про вчинення розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї на житло громадянина А., розташованого по вул. Полтавський шлях, буд. 149, кв. 45. Потерпілого А. в тяжкому стані до прибуття слідчого відправлено до лікарні. На місці події виявлено: сліди взуття, сліди рук, гільзи і сліди крові.

2. Про крадіжку 27.01.201__р. чергового РВВС повідомили зі складу супермаркету “ЮСІ”, розташованого по вул. Академіка Павлова, буд. 5. На місці події виявлено: металевий лом, слід взуття, замок зі слідами пальців.

3. До Дзержинського РВ ХМУ ГУМВС України у Харківській області 30.03.201__р. надійшло повідомлення про нещасний випадок на будівництві жилого будинку “Слобідська усадьба” по вул. Данилевського. Унаслідок завалу тяжко травмований робітник К. Слідчий виїхав на місце події, де виявле-

но: сліди крові, частини металевого та бетонного матеріалів.

4. У РВВС 11.02. 201__ р. надійшло повідомлення про наїзд автомобіля на невідому людину на вул. Чайковського. До прибуття слідчого на місце події потерпілий був доставлений до лікарні, а автомобіль зник у невідомому напрямку. На місці події виявлено: сліди протектора, сліди крові, скло, частинки фарби.

З а н я т т я 3. Складання протоколу огляду місця події

Студенти під керівництвом викладача складають протокол огляду місця події, накреслюють схеми, оформлюють фото-таблиці за запропонованою фабулою.

(зразок)

П Р О Т О К О Л огляду місця події

Місто (сел.) _____ “___” листопада 201__ року
Огляд почато о “___” год “___” хв.
Огляд закінчено о “___” год “___” хв.

Слідчий слідчого відділу Київського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області капітан міліції З. одержав о 10 год 30 хв повідомлення від чергового Київського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області лейтенанта В. і прибув до банку “Сатурн” по вул. Пушкінський, 84.

За участю спеціаліста-криміналіста НДЕКЦ П., у присутності понятих (прізвище, ім’я, по батькові, дата народження, місце проживання) на підставі ст. 223, 234, 237, 238 КПК України здійснив огляд місця події (об’єкт огляду: приміщення, відкрита місцевість, адреса) і про хід та результати огляду відповідно до ст. 103-107 КПК України склав цей протокол.

Перед початком огляду понятим (прізвища, ініціали) відповідно до ст. 66 КПК України роз’яснено їх права та обов’язки.

Поняті: 1. (прізвище, ініціали) (підпис);
2. (прізвище, ініціали) (підпис).

Спеціалісту (прізвище, ініціали) відповідно до ст. 71, 72 КПК України роз’яснено його права і обов’язки.

Спеціаліст (прізвище, ініціали) (підпис).

Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також

роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання (зокрема, про застосування спеціалістом фотозйомки за допомогою цифрової дзеркальної фотокамери – характеристика технічного засобу та носія інформації).

Огляд проведено в умовах (похмурої, дощової, ясної, сонячної погоди при природному або штучному освітленні).

Оглядом встановлено:

1. Загальна характеристика місця події, його місцезнаходження, межі та оточення.
2. Опис входів (шляхів або дверей), які ведуть до місця події.
3. Послідовний опис окремих об'єктів (предметів, слідів) із зазначенням місця їх розташування, властивостей, ознак, змісту.
4. Способи виявлення, фіксації та вилучення предметів та слідів.
5. Вказівка про здійснення фотозйомки в ході огляду місця події (зазначити: об'єкти фотозйомки, види та методи зйомки, характеристика технічного засобу, носія інформації та приладдя до нього, перенесення фотознімків з картки пам'яті фотокамери на диск CD-R).

6. Вказівка про складення планів, схем.

Огляд закінчено (вказати час).

З місця події вилучено (перелік та опис вилучених об'єктів, спосіб пакування, відмітка про місце їх направлення та зберігання).

До протоколу додаються план або схема, фототаблиця, диск з фотознімками.

Протокол прочитано, записано вірно, зауважень від учасників огляду не надійшло.

Поняті:

1. (підпис) (прізвище, ініціали)

2. (підпис) (прізвище, ініціали)

Спеціаліст-криміналіст

(підпис) (прізвище, ініціали)

Слідчий слідчого відділу

Київського РВ ХМУ ГУМВС України

в Харківській області

капітан міліції

(підпис) (прізвище, ініціали)

Список додаткової літератури

Алексейчук В. І. Огляд місяця події: тактика та психологія: моногр. / В. І. Алексейчук; за ред. В. О. Коновалової. – Х.: Вид. агенція “Апостиль”, 2011. – 232 с.

Огляд місяця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

Осмотр места происшествия: справочник следователя / под ред. А. А. Леви. – 2-е изд. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

Хрусталеv В. Н. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях: учеб. пособие для студ. вузов / В. Н. Хрусталеv, Р. Ю. Трубицын. – СПб. : Питер, 2003. – 201 с.

Шепітько В. Ю. Довідник слідчого / В. Ю. Шепітько. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: Видав. Дім “Ін Юре”, 2008. – 208 с.

Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): моногр. / В. Ю. Шепітько. – Х.: Харків юрид., 2007. – 432 с.

Тема 14. ТАКТИКА ДОПИТУ

(4 год)

Заняття 1. Основні положення тактики допиту

П л а н

1. Поняття та види допиту.
2. Предмет допиту.
3. Підготовка до допиту та її елементи.
4. Типові ситуації допиту та системи тактичних прийомів.
5. Фіксація результатів допиту. Застосування звуко- та відеозапису.

Лабораторна робота 9

У позааудиторний час складіть план допиту.

Ф а б у л и

1. З цеху склозаводу 10.04.201__ р. викрадено електродвигун. У крадіжці підозрювався монтер О. Черговий Г., який був на вахті в цей день, повідомив, що О. не виходив з території заводу. При огляді місця події слідчий виявив, що вікно цеху, яке виходить на вул. Семенівську, має розбите скло. На підлозі біля вікна виявлено сліди ніг (розмір відбитків збігається з розміром взуття О.). У ході подальшого розслідування з'ясовано, що О. раніше працював на заводі “Поршень” і був у товариських стосунках з монтером В. і механіком С. Черговий заводу “Поршень” повідомив, що 10.04. під час обідньої перерви О. приходив на територію заводу (перепустка виписана о 13 год 35 хв) з якимось пакунком.

2. У парку ім. Маяковського 02.02.201__ р. знайдено обгорілий труп жінки похилого віку. На місці події документів, що посвідчують особу потерпілої, не виявлено. Під час огляду місця події біля трупа було знайдено:

- 1) зв'язку ключів від квартири;
- 2) молоток зі слідами речовини бурого кольору на рукоятці;
- 3) дві трилітрові банки із залишками бензину та дві поліетиленові кришки, на краях яких виявлено ворсу, походження якої невідоме.

Від вул. Роганської у напрямку до місця події на снігу було виявлено дві доріжки слідів, серед них: два чітких, один з яких утворений взуттям для правої ноги, інший – взуттям для лівої ноги. Слід, утворений взуттям для правої ноги, має відбиток підметки, проміжної частини і підбора, схожий на слід, залишений взуттям особи жіночої статі. Слід, утворений взуттям для лівої ноги, має відбиток лише підметки і проміжної частини, відбиток підбору відсутній. Даний відбиток схожий на такий, що залишений особою чоловічої статі.

З метою встановлення особи потерпілої та очевидців злочину були проведені оперативно-розшукові заходи, зокрема,

поквартирний обхід будинків, які знаходяться поблизу місця події, а також опитано їх мешканців. За характерними ознаками ключів, знайдених на місці події, встановлено, що потерпіла В. 28.03.1940 р. н. мешкала за адресою вул. Роганська, 44, кв.25.

Зі слів сусідів і чергової під'їзду, в день убивства В. відвідував її онук М. О 16 год бабуся і онук виходили разом із під'їзду. Близька подруга потерпілої К. під час допиту заявила, що В. висловлювала намір позбавити онука спадщини за те, що він зловживає спиртними напоями і програє гроші у комп'ютерному клубі.

Під час затримання у М. було вилучено чоловічі бавовняні рукавички з характерним запахом бензину, а також взуття, розмір і підошва якого були схожі на слід, утворений взуттям лівої ноги, виявленій на місці події.

М. заявив, що він нічого не знає про вбивство і цей день провів у комп'ютерному клубі "Хакер", який знаходиться за адресою: м. Харків, пр. Гагаріна б. 123. Допитана адміністратор комп'ютерного клубу "Хакер" підтвердила, що М. дійсно був у цей день у салоні з 18 до 22 год.

Висновком трасологічної експертизи визначено, що взуття, вилучене у М., має одну групову належність зі слідами, виявленими на місці події. За висновком судово-медичної експертизи смерть В. наступила між 16 – 17 год.

3. У лісовому масиві поблизу с. Попівка 20.05.201__ р. виявлено частини трупу жінки, особа якої була встановлена за результатами проведення відповідних оперативно-розшукових заходів. Чоловік потерпілої Б. заявив, що вбивство його жінки могла вчинити його коханка О., яка давно намагалася зруйнувати його родину. З його слів О. проявляла себе як досить егоїстична та психопатична жінка, яка готова будь-якими засобами досягти своєї мети.

Сусіди потерпілої розповіли про те, що її чоловік вже декілька місяців не проживав разом із родиною, але додому інколи приходив.

Мати потерпілої Н. на допиті заявила, що її зять завжди погано ставився до доньки, а їх стосунки давно були поганими.

Висновком судово-медичної експертизи встановлено,

що розчленування трупа було посмертним, здійснювалось за допомогою ріжучого предмета, можливо, садовим ножем.

З а н я т т я 2. Особливості тактики окремих видів допиту

П л а н

1. Допит свідка
2. Допит заявника, потерпілого
3. Допит малолітніх та неповнолітніх осіб
4. Тактичні особливості одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (очна ставка).
5. Допит підозрюваного.
6. Допит експерта.
7. Процесуальні та тактичні особливості судового допиту:
  - а) допит обвинуваченого.
  - б) допит інших учасників кримінального провадження.
  - в) особливості проведення перехресного допиту.

Вирішіть запропоновані фабули.

Ф а б у л и

1. При розслідуванні квартирної крадіжки був допитаний К. як підозрюваний. Він повідомив, що нічого не знає про злочин, бо вже місяць перебуває поза містом, у своєї тітки.

Які тактичні прийоми доцільно використовувати у процесі допиту підозрюваного?

2. Л. було звалтовано групою юнаків за таких обставин: біля кінотеатру “Познань” до Л. підійшли незнайомі хлопці, які попросили, щоб вона покликала їх знайому із сусіднього будинку. Л. погодилася їм допомогти. Біля під’їзду юнаки схопили Л. за руки, завели до під’їзду, а потім на горище будинку, де і звалтували. На допиті потерпіла повідомила, що вона нічого не пам’ятає.

Які тактичні прийоми необхідно застосувати слідчому при допиті Л. ?

3. При допиті свідка В. були з'ясовані деякі обставини вчиненого кримінального правопорушення. Свідок детально описав саму подію та зовнішність злочинця. Також свідок В. повідомив про те, що чув, як один із злочинців звертався до іншого за прізвиськом, яке здалося йому знайомим, але згадати його В. не може.

Які психологічні закономірності необхідно враховувати, коли допитувана особа забуває окремі факти або обставини?

Які тактичні прийоми можуть бути ефективними в даній ситуації?

◆ На занятті обговорюються плани допиту, які склали студенти. Під керівництвом викладача проводиться ділова гра “Моделювання тактики допиту” (здійснюється навчальний допит). Студенти виконують ролі слідчого і допитаного за фабулою, яку пропонує викладач.

Список додаткової літератури

Еникеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособ. / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. – М.: ТК Велби, Проспект, 2007. – 216 с.

Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): моногр. / Д. В. Затенацький; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2010. – 160 с.

Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: [учеб. пособие] / В. Е. Коновалова. – Х.: Изд-во СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – 176 с.

Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: теории и тенденции: учеб. пособие / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Х.: Гриф, 1997. – 256 с.

Соловьев А. Б. Использование доказательств при допросе на предварительном следствии: метод. пособие / А. Б. Соловьев – М.: Юрлитинформ, 2001. – 136 с.

Фунікова О. В. Теоретичні основи класифікації запитань у криміналістиці: моногр. / О. В. Фунікова; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2008. – 144 с.

Шепітько В. Ю. Допит: наук.-практ. посіб. / В. Ю. Шепітько. – Х.: КримАрт, 1998. – 33 с.

Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): моногр. / В. Ю. Шепітько. – Х.: Харків юрид., 2007. – 432 с.

Тема 15. ТАКТИКА ОБШУКУ І ВИЙМКИ

(2 год)

З а н я т т я 1. Тактика обшуку і виймки

П л а н

1. Поняття та види обшуку.
2. Підготовка до обшуку.
3. Ситуації обшуку та системи тактичних прийомів.
4. Тактика проведення різних видів обшуку.
5. Особливості провадження тимчасового доступу до речей, документів, майна та їх вилучення (здійснення виймки). Виймка кореспонденції.
6. Фіксація результатів обшуку та виймки.

◆ У процесі заняття студенти виконують пошукові завдання, які їм доручає викладач.

Вирішіть запропоновані фабули.

Фабули

1. Слідчий слідчого відділу Московського РВ ХМУ ГУМВС України у Харківській області о 23 год 30 хв отримав телефонограму із вказівкою провести обшук за місцем проживання громадянина П. 1980 р. н., який був затриманий у місті та мав при собі два патрони.

Встановлено, що громадянин П. мешкає в кімнаті гур-

тожитку заводу ім. Малишева разом із громадянином К. 1975 р. н. Обшук кімнати було проведено з 3 до 4 год ранку.

1. Чи є в даному випадку процесуальні підстави для проведення обшуку? Обґрунтуйте відповідь?

2. Хто має бути залучений до проведення обшуку?

3. Чи може бути проведений обшук за відсутності одного з мешканців кімнати?

2. У процесі кримінального провадження у слідчого виникла необхідність вилучити фінансові звіти ТОВ “Опал”, які знаходилися в сейфі фінансового директора зазначеної фірми. Було встановлено, що фірма “Опал” має особисту службу безпеки, до складу якої входять колишні працівники правоохоронних органів. На вході до офісу фірми цілодобово здійснюється відеоспостереження та чергують два охоронці.

Яку слідчу(розушукову) дію повинен провести слідчий з метою вилучення документів? Зазначте тактичні особливості її проведення?

3. Під час здійснення кримінального провадження про квартирну крадіжку у слідства виникла необхідність провести обшук житла у підозрюваного С. Слідчим було отримано ухвалу слідчого судді про дозвіл на обшук. Однак, коли С. було пред’явлено зазначену ухвалу, він заявив, що наполягає на присутності під час проведення обшуку свого адвоката П., з яким у нього укладено угоду про надання юридичних послуг.

Чи є обґрунтованою вимога С.? Як, на Вашу думку, має діяти слідчий у зазначеній ситуації?

◆ Під час проведення заняття під керівництвом викладача проводиться ділова гра “Обшук”, головним завданням якої є формування у студентів умінь застосування тактичних прийомів залежно від ситуації обшуку. Сутність гри полягає в тому, що студенти поділяються на три групи. Перша група виконує ролі слідчого, оперативних працівників, спеціаліста, понятних; друга – обшукуваних осіб. Представники третьої групи спостерігають за діями учасників двох груп, а після проведення ділової гри визначають, яких тактичних помилок допустилися слідчий, оперативні працівники та спеціаліст.

Список додаткової літератури

Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ): науч.-практ. пособие. / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько. – Х.: Консум, 1999. – 160 с.

Еникеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособие / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. – М.: ТК Велби, Проспект, 2007. – 216 с.

Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: теории и тенденции: учеб. пособие / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х.: Гриф, 1997. – 256 с.

Коновалова В. Е. Обыск: тактика и психология: учеб. пособие / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х.: Гриф, 1997. – 80 с.

Россинский С. Б. Обыск в форме специальной операции: учеб. пособие для вузов / С. Б. Россинский; под ред. В. Н. Григорьева. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 199 с.

Т е м а 16. ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛІ ВПІЗНАННЯ (2 год)

З а н я т т я 1. Основні положення тактики пред'явлення для впізнання

П л а н

1. Поняття, види і завдання пред'явлення для впізнання.
2. Відмінності пред'явлення для впізнання від інших слідчих (розшукових) дій.
3. Тактичні і психологічні особливості попереднього допиту особи, яка впізнає.
4. Підготовка до пред'явлення для впізнання.
5. Тактичні особливості пред'явлення для впізнання:
а) живих осіб;

- б) трупів і частин розчленованого трупа;
- в) предметів і тварин.

6. Організація та проведення пред'явлення для впізнання за фотографічними знімками.

7. Фіксація процесу і результатів пред'явлення для впізнання. Оцінка результатів упізнання.

На основі аналізу запропонованих нижче варіантів протоколів пред'явлення для впізнання різних об'єктів звернути увагу на такі моменти:

- повнота і точність виявлених у ході впізнання обставин, за яких особа, яка впізнає, спостерігала відповідний об'єкт; ознаки й особливості, за якими провадилося впізнання;
- наявність порушень процесуального або тактичного характеру при проведенні впізнання;
- правильність використання науково-технічних засобів;
- інші критичні зауваження.

В а р і а н т 1

(зразок)

ПРОТОКОЛ пред'явлення для впізнання

м. Харків

22 квітня 201_р.

Слідчий слідчого відділення Комінтернівського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області М. у морзі ХОБСМЕ при денному освітленні, у присутності понятих Р. (22.06.1980 р. н., який мешкає за адресою: м. Харків, вул. Тарасівська, 22, кв. 33) і К. (09.08.1970 р. н., який мешкає в м. Харкові, пр. Гагаріна, 5, кв. 74) згідно зі ст. 223, 229, 230, 231 КПК України пред'явив для впізнання Г. частини розчленованого жіночого трупа: дві руки, знайдені 20.03.201__ р. на смітнику, розташованому біля заводу ім. Малишева, і праву ногу, виявлену 23.03.201__ р. у ящику для сміття по пров. Забайкальському.

Частини трупа без одягу знаходяться на секційному столі. Біля частин трупа на сусідньому столі розкладено залишки речей: шматки жіночих колготок, светра, жіночий годинник та імпортна кросівка червоного кольору, надягнута на стопу правої ноги.

На запитання слідчого про те, чи належать пред'явлені частини трупа її дочці, свідок Г., уважно оглянувши частини розчленованого трупа жінки, заявила: “Пред'явлені мені руки жінки за загальним виглядом нагадують мені руки моєї зниклої дочки Г. Праву руку я також впізнаю за шрамом, який формою схожий на зірочку та розташований на зовнішній частині плеча вище ліктьового суглоба. Ліву руку я впізнаю за лінійним шрамом на зовнішній частині першої фаланги мізинця. Тому я вважаю, що пред'явлені мені частини трупа є частинами трупа моєї дочки”. На запитання про те, хто, крім неї, може встановити особу невпізаного трупа, свідок відповіла, що у дочки є співмешканець, який зараз проживає за адресою: м. Харків, вул. Слізарова, 45.

Крім того, на запитання слідчого, чи не впізнає вона серед пред'явлених їй речей залишки одягу і жіночий годинник такими, що належали її дочці, Г., уважно оглянувши їх, вказала на шматок светра та годинник і заявила: “Саме цей годинник і такий светр були на дочці в день її виходу з дому”.

Пред'явлення для впізнання фіксувалося на відеокамеру фірми “SONY”.

Впізнання розпочато о 15 год 20 хв, закінчено о 15 год 55 хв.

Від понятих і учасників впізнання заяв і доповнень не надійшло.

Усе записано правильно.

Упізнавач	(підпис)	(розшифровка підпису)
Поняті	(підписи)	(розшифровка підписів)
Слідчий	(підпис)	(розшифровка підпису)

П Р О Т О К О Л
пред'явлення для впізнання

м. Харків

20 лютого 201_ р.

Слідчий слідчого відділу Московського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області Б. у приміщенні зазначеного райвідділу з додержанням вимог ст. 223, 229, 231 КПК України в присутності понятих К. (20.02.1982 р. н., яка мешкає за адресою: м. Харків, вул. Краснодарська, 2, кв. 3) і Ш. (05.05.1968 р. н., який мешкає за адресою: м. Харків, вул. Краснодарська, 5, кв. 75) з метою встановлення належності речей, вилучених у громадянина Б., пред'явив для впізнання потерпілому О. такі речі:

- 1) чоловічий годинник “Командирські” № 7321790-ВР із браслетом з металу білого кольору (кількість – 1 шт.);
- 2) шкіряні чоловічі куртки рудого кольору (кількість – 3 шт.);
- 3) дипломати темних кольорів фірми “SONADA” (кількість – 4 шт.);
- 4) стародавні набори фужерів із срібла (кількість – 2 шт.).

На чоловічих куртках було встановлено бірки з номерами “1”, “2”, “3”.

До чотирьох дипломатів чорного кольору слідчий прикріпив бірки з цифрами “1”, “2”, “3”, “4”. Серед пред'явлених для впізнання дипломатів першим справа, з биркою “4”, був покладений дипломат, вилучений під час обшуку у громадянина С.

На запитання слідчого до потерпілого О. про те, чи не впізнає він серед пред'явлених викрадені з його автомобіля речі, після їх огляду заявив: “У мене був такий самий дипломат фірми “SONADA”, який є серед пред'явлених мені дипломатів першим справа, з биркою “4”: саме такої форми, такого ж відтінку чорного кольору, з того ж матеріалу гладкої чорної шкіри

і з таким же устроєм кодового замка, який зламано. Крім того, на ріжку кришки дипломата відсутній трикутний кутик, виготовлений з металу жовтого кольору. Замість нього мій знайомий слюсар М. виготовив трикутний кутик з металу білого кольору”.

Потерпілий констатував, що за кольором, фасоном та загальним ступенем зношеності впізнає свою шкіряну куртку.

Оглянувши пред’явлений годинник “Командирський”, О. зазначив: “За кольором корпусу та формою цифр впізнаю свій годинник. Також хочу додати, що на його зворотньому боці є напис “Дорогому брату на добру пам’ять”, власноруч виконаний моїм братом, який працював гравером і загинув у минулому році”.

Інші речі О. не впізнав. Упізнані речі були сфотографовані фотоапаратом фірми “KODAK”.

Учасникам пред’явлення для впізнання пояснено їх право робити зауваження і доповнення, що заносяться до протоколу, а понятим – обов’язок засвідчити факт, зміст і результати пред’явлення для впізнання. На прохання учасників упізнання слідчий зачитав протокол уголос.

Від понятих і учасників упізнання заяв і доповнень не надійшло.

Усе записано вірно.

Упізнавач	(підпис)	(розшифровка підпису)
Поняті	(підписи)	(розшифровка підписів)
Слідчий	(підпис)	(розшифровка підпису)

◆ Під час заняття демонструється відеофільм “Тактика пред’явлення для впізнання” (8 хв) з подальшим його обговоренням.

Список додаткової літератури

Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лифшиц. – М.: Новый юрист, 1997. – 176 с.

Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий / А. Н. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1981. – 112 с.

Гинзбург А. Я. Оpozнание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: учеб.-практ. пособие / А. Я. Гинзбург. – М.: Ассоц. работников правоохранительных органов, 1996. – 128 с.

Дубягина О. П. Оpozнание в практике розыска человека и раскрытия преступлений (научно-методические аспекты) / О. П. Дубягина, Ю. П. Дубягин, С. Г. Логинов. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 336 с.

Самолаева Е. Ю. Теория и практика предъявления для опознания людей: учеб.-практ. пособие / Е. Ю. Самолаева. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 160 с.

Самошина З. Г. Предъявление для опознания на предварительном следствии: учеб. пособие. / З. Г. Самошина, В. В. Крылов – М.: Лекс Эст, 2001. – 96 с.

Т е м а 17. ТАКТИКА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ (2 год)

З а н я т т я 1. Тактика слідчого експерименту

П л а н

1. Поняття та ознаки слідчого експерименту.
2. Види слідчого експерименту. Перевірка показань на місці.
3. Підготовка до проведення слідчого експерименту.
4. Тактика проведення слідчого експерименту.
5. Тактика проведення перевірки показань на місці
6. Фіксація результатів слідчого експерименту.

◆ На занятті демонструється відеофільм (10 хв) з подальшим його обговоренням.

Відповідно до умов фабули розробіть план проведення слідчого експерименту. Визначте сутність слідчої дії, яку необхідно провести. Укажіть: а) місце; б) час; в) погодні умови проведення експерименту; г) учасників і кількість понять; т) порядок їх розміщення і дії у процесі проведення експерименту.

Ф а б у л и

1. За підозрою в крадіжці продуктів харчування з комерційного ларка “Атол” 12.05. 201__ р. були затримані К. і Т. Продавець С. пояснила, що 12.05.201__ р. о 18 год вона закрила ларьок і була відсутня на місці 30 хв, а коли прийшла, замок було зламано.

Один із допитаних свідків І. показав, що напередодні крадіжки 11.05.201__ р. він близько 19 год стояв і курих на балконі своєї квартири, розташованої на другому поверсі 9-поверхового будинку і бачив К. і Т., які сиділи на лавочці спортивного майданчика навпроти його будинку і домовлялися обікрати ларьок. Так, зокрема, він чув, як К. сказав Т.: “Підготуй свій інструмент на завтра, щоб одразу після справи ми завезли товар до Г. в гараж”. На другий день І. стало відомо, що в їхньому районі було вчинено крадіжку з комерційного ларка “Атол”.

Слідчому, який проводив огляд місця події, І. заявив, що К. та Т. він знає як своїх сусідів. Факту знайомства зі свідком підозрювані не заперечували, однак категорично заперечували свою причетність до вчинення крадіжки і стверджували, що було вже темно і І., який стояв на балконі другого поверху, не міг їх бачити. Більше того, лавочка на спортивному майданчику розташована від будинку І. на значній відстані, а тому свідок не міг чути, про що вони розмовляли. Крім того, К. зазначив, що ввечері 12.05.201__ р. він грав у доміно із приятелями по двору і близько 18 год він дійсно відлучався додому і о 18.30 повернувся, але за такий короткий час він би фізично не зміг вчинити крадіжку, бо до ларка тільки в один бік пішки добиратися близько 15 хв. Слідчий вирішив, що необхідне проведення слідчого експерименту.

2. У справі про розбійницький напад і вбивство громадянки К. були затримані підозрювані М. і О. На допитах вони зізналися у вчиненні злочину і дали наступні показання. Уранці 02.01.201__ р. по дорозі додому біля будинку № 8 по вул. Карла Либкнехта, знаходячись в нетверезому стані, вони зустріли потерпілу К. М. догнав її, схопив за комір і повалив на землю. Ві-

дівравши в потерпілої гроші, М. наніс їй кілька ударів ногами в голову. Від заподіяних тілесних ушкоджень К. померла.

Під час огляду місця події 02.01.201__ р. біля трупа К. була знайдена рукавичка, пакет і шнурок, а також “доріжка” слідів. Було встановлено, що ці предмети належали підозрюванім. Щодо слідів ніг, то за розмірами та індивідуальними особливостями малюнку підошви вони співпадали з взуттям, вилученим у підозрюваного М. Результати судово-медичної експертизи трупа К. показали, що смерть настала внаслідок крововиливу в підшкірно-жирову клітковину шиї і перелому під’язичної кістки через здавлювання органів шиї пальцями кистей рук людини. Це суперечило показанням М. і О. З метою перевірки отриманих показань слідчий вирішив провести слідчий експеримент.

3. До транспортної прокуратури 02.06.201__ р. надійшло повідомлення про розкрадання працівниками Південної залізниці дизельного палива, яке використовується для заправлення тепловозів. За підозрою у вчиненні цього злочину був затриманий машиніст тепловозу С. Під час допиту С. повідомив, що паливо він зливав на зупинках. Підозрюваний детально описав спосіб, у який виконувались ці дії. Було встановлено, що для зливу палива використовувались конструктивні особливості тепловозу ЧМЭЗ. Слідчий звернувся за консультацією до інструктора-машиніста Б., який після ознайомлення з матеріалами допиту як спеціаліст пояснив, що конструкція тепловозу ЧМЭЗ виключає можливість примусового зливу палива. Підозрюваний С. погодився показати, яким чином він здійснював злив палива.

Список додаткової літератури

Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лифшиц. – М.: Новый Юрист, 1997. – 176 с.

Белоусов В. И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования: науч.-практ. пособие / В. И. Белоусов, А. И. Натура. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 144 с.

Власенко Н. В. Сущность и тактика проверки показаний на месте / Н. В. Власенко, В. В. Степанов. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 160 с.

Глазырин Ф. В. Следственный эксперимент / Ф. В. Глазырин, А. П. Кругляков. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. – 80 с.

Драпкин Л. Я. Теория и практика проверки и уточнения показаний на месте: науч.-метод. пособие / Л. Я. Драпкин, А. А. Андреев. – Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. ин-та МВД России, 2003. – 76 с.

Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений / И. М. Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1981. – 152 с.

Центров Е. Е. Проверка показаний на месте как самостоятельное следственное действие / Е. Е. Центров // Рос. следователь. – М.: Юрист, 1999. – №1. – С. 36-40.

Т е м а 18. ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТІВ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ (4 год)

З а н я т т я 1. Сутність судової експертизи

П л а н

1. Поняття та принципи судової експертизи. Класифікація судових експертиз.
2. Предмет, методи та завдання судової експертизи.
3. Система судово-експертних установ в Україні.
4. Підготовка матеріалів до проведення судової експертизи, визначення мети та обсягу дослідження, формулювання питань експерту.
5. Порядок одержання вільних і експериментальних зразків для експертного дослідження (ст. 245, 274 КПК).

З а н я т т я 2. Особливості залучення експертів (2 год)

П л а н

1. Підстави проведення експертизи.
2. Порядок залучення експерта. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта.
3. Висновок експерта, його структура і зміст.
4. Критерії оцінки достовірності висновку експерта. Експертні помилки.

◆ Студенти обговорюють питання плану, вивчають відповідні експертні висновки і аналізують їх структуру, зміст та форму, визначають (під керівництвом викладача) експертні помилки та недоліки.

Л а б о р а т о р н а р о б о т а 10

Наочне приладдя: зразки експертних висновків.

За конкретною фабулою складіть постанову слідчого про залучення експерта (призначення експертизи), в якій назовіть експертну установу та сформулюйте питання, що підлягають вирішенню експертом; визначте матеріали, необхідні для проведення цієї експертизи.

Ф а б у л и

1. При огляді місця події біля трупа І. знайдено стріляну гільзу. Під час судово-медичного дослідження з трупа було виїнято кулю.

У підозрюваного З. під час обшуку виявлено пістолет “ТТ”. Слідчий виніс постанову про залучення експерта (призначення експертизи).

2. На місці події (крадіжка зі зломом) виявлено чіткий слід взуття. Підозрюваний у вчиненому злочині А. на допиті

повідомив, що його не було на місці події (був відсутнім на цей час у місті). Слідчий вилучив у підозрюваного дві пари взуття і вирішив залучити експерта (призначити експертизу).

3. При огляді місця автотранспортної події слідчий виявив частки скла. Автомобіль, який було затримано, мав розбитий розсіювач фари. Слідчий вирішив залучити експерта (призначити експертизу).

4. На скальці скла з місця крадіжки виявлено чіткі сліди пальців рук. У ході розслідування було затримано підозрюваних І., П., К. Слідчий залучив експерта (призначив експертизу).

Список додаткової літератури

Про судову експертизу [Електрон. ресурс] : Закон України від 25.02.1994 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [Електрон. ресурс] : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, зі змін. та допов. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: курс общей теории / Т. В. Аверьянова. – М.: Норма, 2006. – 480 с.

Аверьянова Т. В. Экспертиза в гражданском, административном, уголовном процессе: учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. – М.: Норма, 2003. – 272 с.

Авдєєва Г. К. Судова експертиза контрафактної аудіовізуальної продукції: моногр. / Г. К. Авдєєва; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2006. – 192 с.

Грановский Г. Л. Природа, причины экспертных ошибок и пути их устранения / Г. Л. Грановский // Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы. – М.: ВНИИСЭ, 1983. С. 2-18.

Зинин А. М. Судебная экспертиза: учеб. / А. М. Зинин, Н. П. Майлис. – М.: Право и закон, 2002. – 318 с.

Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: [навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] – К.: Видав. Дім “Ін Юре”, 2007. – 528 с.

Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування: [моногр.] – Х.: Вид. агенція “Апостіль”, 2011. – 424 с.

Настольная книга судьи: судебная экспертиза / Е. Р. Россинская, Е. И. Галяшина. – М.: Проспект, 2010. – 464 с.

Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, уголовном, арбитражном, административном процессе. – М.: Норма, 2005. – 256 с.

Сегай М. Я. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М. Я. Сегай, В. К. Стринжа. – Киев: Ін Юре, 1997. – 174 с.

Сімакова-Єфремян Е. Б. Теорія і методологія комплексної експертизи контактної-слідової взаємодії об'єктів: моногр. / Е. Б. Сімакова-Єфремян. – Х.: ВКФ “Гриф”, 2004. – 176 с.

Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: [навч.-довід. посіб.] // Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько, М. Л. Цимбал та ін. – Х.: Одиссей, 2004. – 448 с.

Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А. Р. Шляхов. – М.: Юрайт, 2001. – 187 с.

Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: [учеб.-практ. пособие] / М. Г. Щербаковский. – Харьков: Эспада, 2005. – 544 с.

Експертизи у судовій практиці / за ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 386 с.

Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. – М.: БЕК, 1999. – 316 с.

Розділ IV. КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА

Теми 20, 21. РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ (6 год)

Заняття 1. Розслідування вбивств при виявленні трупа

П л а н

1. Криміналістична характеристика вбивств при виявленні трупа.
2. Обставини, що підлягають доказуванню.
3. Типові слідчі ситуації та версії.
4. Організація та планування розслідування вбивств при виявленні трупа. Побудова слідчих версій.
5. Слідчі (розшукові) дії (гласні й негласні) та тактичні операції при розслідуванні вбивств при виявленні трупа.
6. Роль негативних обставин при розслідуванні вбивств.

Заняття 2. Розслідування вбивств за відсутності трупа або при виявленні його частин

П л а н

1. Криміналістична характеристика вбивств за відсутності трупа.
2. Типові слідчі ситуації та версії.
3. Слідчі (розшукові) дії (гласні та негласні).
4. Криміналістична характеристика вбивств із розчленуванням трупа.
5. Типові слідчі ситуації та версії.
6. Слідчі (розшукові) дії. Встановлення особи загиблого.

Лабораторна робота 11

У позааудиторний час у письмовій формі складіть план розслідування вбивства за рекомендованою викладачем фабулою.

Фабули

1. 25.08.201_р. до Київського РВ ХМУ ГУМВС України у Харківській області від громадянина З. надійшла заява такого змісту:

“15.08. о 10 год ранку я та моя дружина Н. виїхали на дачу, яка знаходиться в селищі Покотилівка.

На вокзалі я купив два квитки на потяг, що відходив о 10 год 45 хв. Людей було дуже багато, сісти в один вагон ми не змогли. Я посадив дружину в дитячий вагон, а сам сів в інший. На станції Покотилівка я вийшов із вагона і почав чекати дружину, але її на платформі не було. Я почекав ще два потяги з Харкова і, не дочекавшись дружини, повернувся додому. Приїхав о 10 год вечора. Про зникнення Н. я не повідомляв, бо не хотів засмучувати її матір і сестру, припускаючи, що вона покинула мене, проте повернеться. Тому я сказав, що Н. залишилася на ніч у родички К., володарки сусідньої дачі. Однак, коли 20.08. до нас приїхала К. і на запитання родичів відповіла, що Н. у неї не було і в останній раз вона її бачила місяць тому, я змушений був про все розповісти.

Прошу розшукати мою дружину Н. 1975 р. н. Не виключена можливість, що вона поїхала від мене. Про це вона казала неодноразово”.

Було встановлено, що останні два роки спільного життя подружжя дуже часто сварилося між собою. Крім того, мати З. була проти цього одруження і свого часу вимагала, щоб З. одружився з М., яка їй більше подобалася.

2. На колії за 100 м від залізничної станції Левада 28.12.201_р. було знайдено труп невідомої людини. Слідчий, який проводив огляд місця події, встановив, що на голові трупа є ушкодження. У кишенях одягу документів, що посвідчують

особу потерпілого, не виявлено. За 3 м від трупа і далі на північ від колії залізниці на стежці, яка веде до переїзду, виявлено сліди взуття.

Оперативно-розшуковими діями встановлено, що біля місця, де знайдено труп, залізничники бачили робітників, які працювали на колії.

3. У затоці р. Дніпро біля м. Києва 12.09.201__р. була виявлена нижня частина трупа чоловіка, упакована в поліетиленовий мішок, перев'язаний білизняною вірвовкою. Спеціаліст висловив припущення, що вузли на вірвовці за зовнішнім виглядом нагадують рифовий (професійний морський) вузол. Двома днями пізніше в трубі ливнестоку знайдено верхню частину трупа чоловіка, упаковану в матроський тільник та перев'язану електрошнуром, а інші предмети одягу загорнуті у віконну штору, а потім у поліетиленову плівку. При їх огляді виявлено:

- 1) на поліетиленовій плівці – досить чіткі відбитки пальців рук;
- 2) на шторі – декілька волосинок невідомого походження темного кольору, схожих на шерстинки тварини;
- 3) на матроському тільнику – 5 волосинок сивого кольору;
- 4) на частинах трупа – наявність великої кількості личинок мух.

Через добу в озері виловили труп невідомої жінки зі слідами численних ушкоджень, складений пополам і загорнутий у такий же поліетиленовий мішок.

У ході розслідування встановлено й особи вбитих – подружжя К., які, приїхавши в це місто, зупинилися у сестри дружини. Одного разу вони пізно повернулися додому, чим викликали невдоволення сестри. У зв'язку з цим вони відразу ж пішли з будинку, сказавши, що пошукають притулку в іншому місці. Більше їх ніхто не бачив. Було висунуто припущення, що вбивство вчинено в районі житлового масиву, де виявлено трупи.

На основі огляду і проведених експертиз встановлено такі дані: 1) удари, що призвели до смерті, жертвам наносилися з великою силою; 2) предмети одягу, використаного для упаковки трупів, – 54-56 розміру; 3) сиве волосся, виявлене на упаков-

ці, не належить вбитим; 4) один із вузлів – рифовий (професійний морський вузол); 5) волосся в упаковці належить собаці, найвірогідніше, німецькій вівчарці; 6) труп розчленовано сокирою та ножем.

4. У квартирі громадянки Д. 25.08.201__р. о 23 год знайдено її труп з ознаками насильницької смерті. При огляді місця події на підлозі виявлено чіткі сліди взуття і два гудзики, що, за словами сімнадцятирічної племінниці, яка живе у родички, не належали їм. Напередодні квартиру Д. відвідували І. та Н. – працівники будуправління № 2, які запрошували племінницю Д. на дискотеку. В день убивства племінниця Д. була на вечірній зміні. Коли вона прийшла додому і виявила труп, одразу ж повідомила в міліцію.

З а н я т т я 3. Розслідування вбивств на замовлення

П л а н

1. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення.
2. Обставини, що підлягають доказуванню.
3. Організація та планування розслідування.
4. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії.
5. Тактичні операції при розслідуванні вбивств на замовлення.

За наведеною фавбулою визначте ознаки вбивства на замовлення. Запропонуйте систему слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Ф а б у л а

1. У Харкові по вул. Клочківській у ліфті на восьмому поверсі дев'ятиповерхового будинку 13.01.201__р. було знайдено труп директора комерційної фірми М. з вогнепальними пораненнями. При огляді місця події на майданчику між сьо-

мим та восьмим поверхами виявлено стріляні гільзи калібру 7,62 мм і валізу, в якій був автомат АКС-74У. За шахтою ліфта знайдено стріляні гільзи калібру 9 мм і пістолет Макарова зі спіялим номером. При огляді трупа слідчий виявив вогнепальні поранення в правому боці та потилиці загиблого.

Список додаткової літератури

Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: моногр. / В. А. Журавель. – Х.: Вид. агенція “Апостиль”, 2012. – 304 с.

Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції): моногр. / С. Ф. Здоровко; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Гриф, 2004. – 176 с.

Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: моногр. / В. Е. Коновалова. – Х.: Изд. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 320 с.

Костенко М. В. Вбивства на замовлення: криміналістична характеристика: [моногр.] / М. В. Костенко; за ред. проф. В. О. Коновалової. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 160 с.

Расследование отдельных видов преступлений: учеб. пособие / О. Я. Баев, А. С. Одиноких, М. Б. Вандер и др. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1986. – 193 с.

Семенов В. В. Розслідування вбивств, прихованих інсценуванням: моногр. / В. В. Семенов; за ред. проф. В. О. Коновалової. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 144 с.

Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: моногр. / В. Л. Синчук; за ред. проф. В. А. Журавля. – Х.: Харків юрид., 2005. – 288 с.

Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: моногр. / В. В. Тіщенко. – О.: Фенікс, 2007. – 260 с.

Шеремет А. П. Розслідування та запобігання вбивствам: навч. посіб. / А. П. Шеремет. – Чернівці: ТОВ «Вид-во “Наші книги”», 2007. – 248 с.

Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: моногр. / Б. В. Щур. – Х.: Харків юрид., 2010. – 320 с.

**Т е м а 22. РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ,
РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ
ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ**
(4 год)

**З а н я т т я 1 . Розслідування привласнення,
розтрати майна або заволодіння ним
шляхом зловживання службовим
становищем (розкрадань)**

П л а н

1. Криміналістична характеристика розкрадань.
2. Обставини, що підлягають доказуванню.
3. Встановлення ознак розкрадання.
4. Типові слідчі ситуації на початку кримінального провадження.
5. Побудова слідчих версій і планування розслідування.
6. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій.
7. Особливості розслідування розкрадань в окремих галузях господарської діяльності (банківська сфера, торгівля, переробна промисловість).

◆ Питання розглядаються у зв'язку з перевіркою вирішення слідчих фабул до даної теми.

Вирішіть наведені слідчі фабули.

Ф а б у л и

1. В. працювала головним бухгалтером відкритого акціонерного товариства “МТС” і одночасно виконувала обов'язки

касира. 15.08.201__р. В. взяла в підзвіт з каси підприємства 7278 грн, які використала на власні потреби. У кінці року з метою приховування нестачі В. склала фіктивний видатковий касовий ордер без номера, в який включила господарські витрати на суму викраденого. У процесі проведення інвентаризації каси комісія виявила цей видатковий касовий ордер і повідомила керівництво підприємства. Керівник підприємства звернувся із заявою до правоохоронних органів. За даним фактом відкрито кримінальне провадження.

Визначте обставини, які підлягають доказуванню.

2. На підставі матеріалів документальної ревізії, яка встановила значну кількість готової продукції на складі підприємства, що не була документально зафіксована, прокурор вніс відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Які слідчі (розшукові) дії необхідно провести?

3. Головний бухгалтер державного підприємства зробила заяву прокурору про те, що керівник підприємства постійно займається розукомплектуванням окремих інвентарних об'єктів, які знаходяться на складі та змушує її підписувати акти на списання цих об'єктів, а потім – на передачу в металобрухт. На підставі ч. 1 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України прокурор вніс відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Побудуйте слідчі версії.

4. У матеріалах інвентаризації каси, переданих до прокуратури разом із заявою керівника підприємства, зазначалось, що у касира В. встановлена нестача грошових коштів на значну суму, а також 10 незареєстрованих прибуткових касових ордерів на суму 20000 грн.

Які слідчі (розшукові) дії необхідно провести?

5. Документальною ревізією встановлено значну нестачу готової продукції на оптовому складі. У ході проведення не-

гласних слідчих (розшукових) дій встановлено, що реалізацію товарів здійснює комірник С. експедиторам Г. та Ш. за готівкові кошти.

Які обставини необхідно доказувати?

З а н я т т я 2. Планування розслідування розкрадання (2 год)

Лабораторна робота 12

За однією з наведених фабул складіть план розслідування.

Ф а б у л и

1. До Управління ДСБЕЗ ГУМВС України у Харківській області 11.01.201__р. надійшла письмова заява від начальника охорони кондитерської фабрики “Зоря” С. про те, що посадові особи цеху № 3 зазначеної фабрики створюють надлишки сировини (спирту) у процесі виробництва кондитерських виробів. У даний час спирт приховують у кабінеті начальника цеху Б. і планують вивозити його з території підприємства. Крім того, С. повідомив, що готова продукція фабрики найчастіше реалізується через фірмовий магазин “Цукерки” та магазин “Надія”, який належить приватному підприємцю К.

На підставі ч. 1 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України слідчий вніс відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. За письмовим дорученням слідчого оперативні співробітники з’ясували, що технолог цеху № 3 К. видає спирт на виробництво у меншій кількості, ніж потрібно. Продукція, до складу якої входить спирт, останнім часом випускалася кондитерською фабрикою “Зоря” і частина її знаходиться на складі. Готову продукцію до магазинів “Цукерки” та “Надія” доставляє експедитор фабрики М.

Під час чергового рейсу було перевірено автомобіль і виявлено 105 кг готової продукції, не відображеної у супроводжувальних документах. Проведена інвентаризація виявила надлишки сировини (спирту) та готової продукції на значні суми.

2. До прокуратури 11.09.201__ р. надійшла письмова заява бухгалтера навчально-тренувальної бази Запорізького облспорткомітету К. про те, що Х., працюючи директором цієї бази, придбав для її потреб за безготівковий розрахунок у Бердянському ЦУМі холодильник марки “Samsung-8K-5214XA” і телевізор марки “Sony-KY-21BT1K”, які перевіз до себе на квартиру, звідки на базу були транспортовані старий холодильник марки “Ярна” і телевізор “Берізка”, що належали директору.

У заяві було вказано, що бухгалтер І. встановила вилучення 5 тис. грн: 08.08.201__ р. – 3 тис. грн та 25.08.201__ р. – 2 тис. грн з каси, коли порівнювала записи касового журналу з даними прибутково-видаткових ордерів. Касир Л. на запитання бухгалтера відповіла, що гроші видала за наказом директора.

Крім того, К. повідомила, що вартість придбаних товарів складає: холодильник – 3785 грн; телевізор – 1754 грн.

3. У результаті планової ревізії відділу ремонту об’єктів, що перебувають у муніципальній власності м. Харцизька, було виявлено низку зловживань. Так, щодо проведення ремонту зазначених об’єктів міськвиконком уклав договір із приватним підприємством “Стройсервис”, яке очолював К. Оплата провадилася за фактом виконання робіт, що підтверджувалося актами приймання робіт. Загальна вартість робіт, оплачених за актами, підписаними відповідальним працівником міськвиконкому С., за два роки склала 140 тис. грн. Під час проведення ревізії у міськвиконкомі ревізор виїхав на місце виконання ремонтних робіт й установив, що акти приймання робіт були сфальсифіковані. Ремонт здійснювався поверхнево, без належного контролю з боку С. Під час ревізії встановлено, що будівельні матеріали закупалися за завищеними цінами. Ціна за весь обсяг виконаних робіт завищена на 90 тис. грн. За результатами ревізії до прокуратури 14.04.201_ р. надійшло письмове повідомлення про виявлені порушення.

На підставі ч. 1 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України прокурор вніс відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

4. Працівниками ДСБЕЗ був затриманий експедитор

птахофабрики “Союз” Г., який здав до магазину № 11, власником якого є приватний підприємець Ф., десять ящиків курячих яєць у кількості 3600 шт. загальною вартістю 2 тис. 160 грн. Під час затримання у Г. було вилучено товарно-транспортну накладну № 1425 від 25.03.201__р., в якій зазначено, що цього дня він перевозив партію курячих яєць у кількості 80 ящиків з птахофабрики “Союз” до Роганського м’ясокомбінату, а також гроші в сумі 16 тис. грн. У товарно-транспортній накладній № 1425 від 25.03.201__р. була відмітка про отримання продукції комірником складу сировини Роганського м’ясокомбінату Л. Підпис Л. був завірений печаткою м’ясокомбінату.

Власник магазину № 11 повідомив, що прибуткові документи на 10 ящиків курячих яєць у нього відсутні.

Опитаний працівниками ДСБЕЗ експедитор Г. пояснив, що під час розвантаження комірник Роганського м’ясокомбінату Л. запропонувала йому 10 ящиків яєць залишити в автомобілі, приховавши їх порожньою тарою, яку повертали на птахофабрику, і таким чином вивезти їх з комбінату. Погодившись на це, Г. вивіз 10 ящиків яєць з м’ясокомбінату і здав їх до магазину свого знайомого Ф. За реалізацію вказаної продукції Ф. отримав 560 грн, а решту грошей у сумі 1600 грн Г. повинен був повернути комірнику Л.

Під час проведення інвентаризації на Роганському м’ясокомбінаті у комірника Л. була встановлена нестача 10 ящиків яєць. Зазначеними діями завдано збитків Роганському м’ясокомбінату на суму 2160 грн. За даним фактом внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Список додаткової літератури

Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 16.10.2012 р. № 5463 // Голос України. – 2012. – № 229. – С. 7-17.

Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів: моногр. / кол. авт.: А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Х.: Курсор, 2009. – 320 с.

Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування роз-

крадань у сфері підприємств / А. Ф. Волобуєв. – Х.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с.

Матусовский Г. А. Методика расследования хищений / Г. А. Матусовский. – К.: УМК ВО, 1988. – 88 с.

Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ: [моногр.] / Г. А. Матусовский. – Х.: Консум, 1999. – 480 с.

Реуцький А. В. Розслідування злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток: моногр. / А. В. Реуцький; за ред. В. О. Коновалової. – Сімферополь: Салта, 2010. – 226 с.

Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: моногр. / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2006. – 624 с.

Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: моногр. / Р. Л. Степанюк; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Х.: НікаНова, 2012. – 382 с.

Т е м а 23. РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ

(2 год)

З а н я т т я 1. Розслідування крадіжок, грабежів і розбоїв

П л а н

1. Криміналістична характеристика крадіжок.
2. Криміналістична характеристика грабежів і розбоїв.
3. Організація та планування розслідування. Типові слідчі версії.
4. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні крадіжок.
5. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні грабежів і розбоїв.

Під час відповіді на поставлені запитання використайте наведені фабули.

Ф а б у л и

1. 08.10.201__р. К., яка поверталась пізно ввечері додому по вул. Динамівській біля парку ім. Горького, була зупинена невідомим чоловіком. Він запропонував провести її до гуртожитку, але після відмови швидко вирвав з плеча К. сумку і зник. У своїй заяві до Дзержинського РВ ХМУ ГУМВС України у Харківській області потерпіла повідомила, що в сумці окрім гаманця з грошима була кредитна картка банку “Меркурій” та паспорт.

2. У середині травня 201__р., близько 13.00 год Д. шляхом пошкодження дверного замка таємно проник у автомобіль ВА3-2103 д.н. АА 10-85 СК, який належав М. і знаходився біля його будинку по вул. Грушевського, 11 в м. Полтава, звідки викрав автомагнітолу іноземного виробництва “AUTOSOUND”, вартістю згідно з висновком товарознавчої експертизи № В-2590/4 від 03.11.201__р. – 180 грн 00 к., після чого з викраденим майном з місця вчинення злочину зник та розпорядився ним на власний розсуд, чим завдав М. матеріальної шкоди на суму 180 грн 00 к.

3. Уночі 12.02.201__р. Н. за попередньою змовою з М., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, розбили скло вітрини і таємно проникли в приміщення магазину “Антошка” по вул. Калініна, 13 в м. Полтава, який належить Л., звідки таємно викрали два дитячих трьохколесних велосипеди вартістю 170 грн 00 к. кожний, загальною вартістю 340 грн 00 к., а також дитячу іграшку “TOLLO” вартістю 21 грн 00 к., чим завдали потерпілій Л. матеріальних збитків на загальну суму 361 грн 00 к.

Список додаткової літератури

Звирбуль А. К. Расследование краж, грабежей и разбойных нападений / А. К. Звирбуль, В. И. Смыслов. – М., Юридат. 1982. – 269 с.

Капустіна М. В. Розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті: моногр. / М. В. Капустіна; за заг. ред. В. О. Коновалової. – Х.: Право, 2007. – 197 с.

Головин А. Ю. Расследование грабежей и разбойных нападений: моногр. / А. Ю. Головин. – Тула: Изд-во Тул. гос. ун-т, 2001. – 317 с.

Степичев С. С. Расследование краж государственного и общественного имущества, совершенных путем взлома хранилищ / С. С. Степичев. – М.: Госюриздат, 1960. – 285 с.

Шурухнов Н. Г. Расследование краж / Н. Г. Шурухнов. – М.: НОРМА, 1999. – 315 с.

Тема 26. РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

(4 год)

Заняття 1. Основні положення розслідування дорожньо-транспортних подій (ДТП)

П л а н

1. Криміналістична характеристика дорожньо-транспортних подій.
2. Організація та планування розслідування ДТП.
3. Типові слідчі ситуації та версії при розслідуванні ДТП.
4. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.
5. Залучення експертів та проведення судових експертиз (автотехнічної, дорожньотехнічної, трасолого-автотехнічної).

Лабораторна робота 13

Заняття проводиться на криміналістичному полігоні. Студенти під керівництвом викладача здійснюють учбовий огляд місця ДТП відповідно до запропонованої фабули. За результатами огляду складають схему (план) ДТП.

Наочне приладдя та обладнання: валіза співробітника ДАІ; вимірювальні засоби.

З а н я т т я 2. Планування розслідування ДТП

◆ На занятті студенти обговорюють особливості фіксації результатів огляду ДТП щодо фабули, запропонованої на попередньому занятті. Розглядають питання, які вирішуються автотехнічною експертизою. Виконують завдання щодо планування розслідування.

Складіть план розслідування за наведеними фабулами.

Фабули

1. На трасі Харків – Сімферополь (40 км від Харкова) знайдено жінку в непритомному стані з ушкодженнями голови. При огляді місця події за два метри від потерпілої виявлено чіткі сліди гальмування автомобіля (довжина сліду 3 м 20 см), численні частинки фарби жовтого кольору. Одна з частинок фарби розміром 1 x 2 см мала чіткий обрис п'ятикутної форми. На краю шляху знайдено розсіпані вишні. Інспектором ДАІ був помічений автомобіль МАЗ, на бампері якого висіла корзина; на значній швидкості машина зникла в напрямку м. Лозова.

2. 16.04.201_ р. на дорозі знайдено труп громадянки С. При огляді місця події на блузі потерпілої виявлено плями масляної рідини. На передній частині спідниці потерпілої чітко відбився слід протектора автомобіля. За припущенням спеціаліста (автотехніка) сліди були залишені автомобілем ВАЗ. У результаті оперативно-розшукових заходів встановлено, що автотранспортом району в цей час було виряджено в рейс сім машин такої марки.

3. Автомобіль “ГАЗель”, яким керував водій О., 13.03.201__ р. на трасі Харків – Белгород перевернувся. Було пошкоджено будівлю біля дороги і завдано травм пасажиром. При огляді транспортного засобу виявлено обрив гальмової трубки заднього лівого колеса автомобіля.

Список додаткової літератури

Жулев В. И. Предупреждение дорожно-транспортных происшествий / В. И. Жулев. – М.: Юрид. лит., 1989. – 224 с.

Новиков С. И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий: учеб. пособие / С. И. Новиков, Ш. Ш. Ярамышьян. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1986. – 84 с.

Онучин А. П. Проблемы расследования дорожно-транспортных происшествий с учетом ситуационных факторов / А. П. Онучин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 184 с.

Порядок обліку дорожньо-транспортних пригод, затв. постановою Кабінету Міністрів України № 538 від 30.06.2005 р. // Офіц. вісн. України. – 2005 р. – № 27. – Ст. 1569.

Шабадей А. М. Дорожньо-транспортні пригоди. Особливості розслідування / А. М. Шабадей, С. О. Шевцов, К. В. Дубонос. – Х.: Факт, 2003. – 127 с.

Шевцов С. О. Розслідування обставин дорожньо-транспортних пригод: практ. посіб. / С. О. Шевцов, К. В. Дубонос. – Х.: Факт, 2003. – 199 с.

Шевцов С. А. Возможности использования специальных знаний при расследовании дорожно-транспортных происшествий: практ. пособие / С. А. Шевцов. – Х.: СПД ФО Чальцев О. В., 2005. – 308 с.

Т е м а 27. РОЗСЛІДУВАННЯ ПІДПАЛІВ ТА ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИНИКНЕННЯМ ПОЖЕЖ

(2 год)

П л а н

1. Криміналістична характеристика підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж.
2. Обставини, що підлягають доказуванню.
3. Типові слідчі ситуації та основні напрямки розслідування підпалів та інших злочинів, пов'язаних із виникненням пожеж.

4. Висунення слідчих версій та планування розслідування.
5. Залучення експертів та проведення судових експертиз.

◆ Під час заняття демонструється відеофільм “Розслідування підпалів та інших злочинів, пов’язаних із виникненням пожеж” (8 хв) з подальшим його обговоренням.

За наведеною фабулою:

- 1) *висуньте та обґрунтуйте слідчі версії;*
- 2) *складіть план розслідування;*
- 3) *визначте тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій.*

Ф а б у л и

1. 20.04.201_р. після виконання газозварювальних робіт на горіщі школи Р. із своїм помічником К. організував у спортивному залі розпиття спиртних напоїв, при цьому курив сигарети і недопалки кидав на підлогу, на якій були розкидані обривки промаслених газет, паперу, стояли ящики. Сильно сп’янівши, вони заснули. Р. прокинувся від запаху диму. Зі слів Р., він вийшов на вулицю, щоб узяти відро і загасити вогонь, але повернутися не зміг, оскільки спортивний зал школи вже горів. У результаті пожежі загинув працівник К., згоріло вісім класів та спортивний зал, знищені будівельні матеріали, а робота школи призупинена на тривалий час.

2. У ніч з 02.04 на 03.04.201_р. у магазині “Клондайк” виникла пожежа, у результаті якої згоріла більша частина приміщення та матеріальні цінності, які там були. Пожежа виникла під час роботи ревізійної комісії по зняттю залишків товарно-матеріальних цінностей. Слідчий при допиті завідуючого магазином Б. з’ясував:

“02.04.201_р. о 23 год 50 хв у магазин прийшов сторож Г. для прийняття його під охорону. Б. у присутності Г. закрив двері чорного ходу зовні на навісний замок, потім вони зайшли через парадний хід до магазину і закрили двері чорного ходу, які ведуть до підсобного приміщення, на дві дверні заціпки. Незважаючи на те, що в магазині ще залишалася працювати ревізійна комісія, сторож розписався в журналі про прийняття ма-

газину під охорону і пішов на інші об'єкти. Через 30 – 40 хв комісія закінчила роботу і всі її члени вийшли з магазину через парадні двері, які Б. закрив на внутрішній та навісний замки. Ключ від навісного замка він віддав голові ревізійної комісії, а ключі від внутрішнього замка тих же дверей та навісного замка дверей чорного ходу взяв із собою, після чого пішов додому. Додому він повернувся о 1 год ночі і був там до того часу, поки о 3 год 25 хв його не розбудив сусід Д., який повідомив про пожежу в магазині. Про причини пожежі йому не відомо”.

Список додаткової літератури

Белан С. В. Методические рекомендации по определению очага пожара / С. В. Белан, В. А. Чехов. – Х.: ХИПБ МВД Украины; УГПО УМВД Украины в Дон. области, 1999. – 128 с.

Григорьян А. С. Расследование поджогов / А. С. Григорьян. – М.: Юрид. лит., 1971. – 128 с.

Зернов С. И. Расчетные оценки при решении задач пожарно-технической экспертизы: учеб. пособие / С. И. Зернов. – М.: ЭКЦ МВД России, 1992. – 88 с.

Степаненко С. Г. Дослідження пожеж: довід.-метод. посіб. / С. Г. Степаненко. – К.: Пожінформтехніка, 1999. – 224 с.

Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань): моногр. / М. Л. Цимбал; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Гриф, 2004. – 192 с.

Чешко И. Д. Экспертиза пожаров (объекты, методы, методики исследования) / И. Д. Чешко; под ред. Н. А. Андреева. – 2-е изд., стереотип. – СПб.: СПБИПБ МВД России, 1997. – 562 с.

**Тема 28. РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ**
(2 год)

**Заняття 1. Основні положення розслідування
порушень правил охорони вод і
атмосферного повітря**

П л а н

1. Криміналістична характеристика злочинних порушень правил охорони вод і атмосферного повітря.
2. Обставини, що підлягають доказуванню.
3. Організація та планування розслідування. Типові версії.
4. Слідчі (розшукові) дії при розслідуванні злочинних порушень правил охорони вод і атмосферного повітря.
5. Використання спеціальних знань.

Складіть план розслідування за однією з наведених фабул.

Ф а б у л и

1. По території міста тече річка, витокami якої є декілька компактно розташованих джерел. Навесні, під час льодоходу, було помічено крижини, покриті мазутом. На берегах річки розташовані промислові підприємства, які можуть бути джерелами забруднення, проте місця зливу там не виявлено. У результаті спостереження встановлено, що мазут з'являється саме з витоків річки. Поблизу них не виявлено підприємств, які могли б їх забруднювати. При розширенні меж огляду з'ясовано, що на двох автобазах, розташованих на значній відстані від витоків, є колодязі для зберігання мазуту, не обладнані належним чином. Сума заподіяних збитків становить 51500 грн.

2. Працівниками санітарно-епідеміологічної служби м. Лозова зафіксовано факт перевищення норм гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у повітрі над житловим масивом міста, у результаті чого декілька осіб звернулися до районної лікарні з симптомами отруєння. При перевірці вказаного факту з'ясовано, що неподалік від житлового

масиву є промислове підприємство – потенційний забруднювач повітря, а також що приблизно в цей час літаками цивільної авіації району провадилися роботи по боротьбі зі шкідниками на полях, і один з літаків, порушивши маршрут, занадто наблизився до населеного пункту.

Список додаткової літератури

Жевлаков Э. Н. Экологические преступления и экологическая преступность: учеб. пособие / Э. Н. Жевлаков. – М.: Белье альвы, 1996. – 96 с.

Про екологічну експертизу: Закон України від 09.02.1995 р. № 45/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 54.

Расследование преступных загрязнений водных объектов и атмосферного воздуха. – М., 1981. – 70 с.

Резван А. П. Подготовка и назначение экспертиз по делам о загрязнении водоемов и воздуха: учеб. пособие / А. П. Резван. – Волгоград: РИО ВСШ МВД СССР, 1982. – 56 с.

Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. – Х.: КЮАФ “Глобус”, 1994. – 225 с.

Т е м а 29. РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ (2 год)

З а н я т т я : Розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами

П л а н

1. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються організованими групами.
2. Обставини, що підлягають доказуванню.
3. Організація та планування розслідування.
4. Типові слідчі ситуації та основні напрямки розслідування.
5. Тактика окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

6. Тактичні операції при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими групами.

За однією з наведених фабул:

1) вкажіть ознаки організованого угруповання і злочинної організації;

2) визначте обставини, що вказують на організований характер злочину;

3) складіть план розслідування злочину та визначте особливості тактики проведення слідчих дій стосовно даної категорії злочинів.

Ф а б у л и

1. Протягом вересня – жовтня 201__р. групою злочинців з метою заволодіння наркотичними засобами вчинено декілька розбійницьких нападів на лікарів бригад швидкої медичної допомоги.

Зазначені злочини вчинювалися за таких обставин: у період між 23 і 24 год надходив телефонний дзвінок по “03” з телефонів-автоматів, розташованих поблизу багатопверхових корпусів. Злочинці називали адресу й у цьому під’їзді влаштували засідку. Коли прибували медичні працівники, злочинці під погрозою відбирали наркотичні засоби і зникали з місця злочину.

2. Група з восьми осіб на території Харківської області протягом трьох років періодично вчиняли напади на окремих громадян і підприємства, а також займалися вимаганням грошей у підприємців.

3. Злочинна група із семи осіб на території Харківської, Полтавської та Сумської областей протягом тривалого часу (2008-2012 рр.) вчиняла розбійницькі напади, пов’язані з проникненням у приміщення, займалась вимаганням грошових коштів у підприємців на ринках. При затриманні злочинці вчинили збройний опір. В автомобілях, на яких пересувались злочинці, була знайдена вогнепальна зброя та значна сума в іноземній валюті.

Список додаткової літератури

Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих груп: проблеми тактики та психології: моногр. / В. М. Варцаба. – Ужгород: Карпати, 2005. – 248 с.

Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) / С. Ф. Здоровко; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Гриф, 2003. – 176 с.

Зорин Г. А. Криминалистическая характеристика транснациональных преступных групп / Г. А. Зорин, О. В. Танкевич. – Гродно: Изд-во Гроднен. филиала “Негосударственного института современных знаний”, 1997. – 104 с.

Основы борьбы с организованной преступностью / А. И. Конов, В. И. Куликов, А. С. Овчинский; под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 400 с.

Организованная преступность: курс лекций. – СПб.: Питер, 2002. – 368 с.

Шепітько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями / В. Ю. Шепітько. – Х.: НЮАУ, 2000. – 88 с.

5. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Алібі (від лат. *alibi* – в іншому місці) – факт перебування обвинуваченого або підозрюваного поза місцем учинення злочину в момент, зафіксований як час злочину. А. – обставина, що виключає перебування обвинуваченого (підозрюваного) на місці злочину в момент його вчинення. Доказами А. є відомості про перебування цієї особи в іншому місці, отримані з показань свідків, потерпілого та ін. Перевірка А. необхідна незалежно від того, чи заявив про це сам обвинувачений, чи про це стало відомо іншим особам. Особливо складним буває допит підозрюваного тоді, коли він заявляє про своє А. Типова система тактичних прийомів, спрямована на викриття неправдивої заяви про А., охоплює: 1) постановку деталізуючих запитань щодо перебування допитуваного в названому ним місці; 2) постановку контрольних запитань щодо фактів, точно встановлених у справі; 3) оголошення фрагментів показань осіб, на які посилався підозрюваний; 4) оголошення показань осіб, які спростовують заяву про А. підозрюваного; 5) пред'явлення доказів, що підтверджують перебування підозрюваного на місці вчинення злочину; 6) оголошення висновків експертиз, результатів окремих слідчих дій, що вказують на можливість перебування допитуваного на місці вчинення злочину.

Алфавітно-дактилоскопічний облік – різновид криміналістичного обліку. Здійснюється за допомогою двох взаємопов'язаних картотек: алфавітної та дактилоскопічної картотеки десятипальцевої системи реєстрації. Алфавітні картотеки ведуться на осіб, які вчинили злочин на певній території, оголошених у розшук, засуджених до позбавлення волі, таких, що відбувають покарання, затриманих. В алфавітній картці зазначаються демографічні дані, відомості про судимості, арешти, затримання, наводяться дактилоскопічна формула і відбиток вказівного пальця правої руки. Дактилоскопічні картотеки також ведуться для обліку осіб, які підлягали арешту, обвинувачених, засуджених за вчинення злочинів, тих, які перебувають у розшуку, вчинили злочини, але звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку із застосуванням заходів громадського

впливу або зміною обстановки. Дактилоскопічні картки з відбитками всіх пальців і долонь рук людини виготовляються на спеціальних бланках. З лицьового боку картки зазначаються також демографічні дані, а на зворотному – відомості про судимості, затримання та особливі прикмети цієї особи.

Антропометричний метод – спеціальний метод криміналістики, що має важливе значення при встановленні особи загиблого за кістковими останками.

Антропология (від грец. *ανθρωπος* – людина і *λογος* – вчення) – наука про біологічну природу людини.

Антропометрія (від грец. *ανθρωπος* – людина і *μετροω* – вимірюю) – система кримінальної реєстрації злочинців. Полягає у вимірі певних частин тіла того, хто реєструється, із внесенням результатів вимірів у спеціальну реєстраційну картку. В основу А. покладено теорію бельгійського статистика А. Кетле. Уперше А. в 1860 р. намагався застосувати директор в'язниці в Лувені (Бельгія). Детальну розробку антропометричної системи реєстрації здійснив чиновник паризької поліції А. Бертільон у 1879 р.

Арешт, огляд і виїмка кореспонденції – негласні слідчі (розшукові) дії, які пов'язані із втручанням у приватне спілкування та полягають у затриманні установою зв'язку на підставі ухвали слідчого судді доставки кореспонденції адресатові на певний термін до особливої вказівки слідчого чи судового органу (арешт), або в ознайомленні зі змістом кореспонденції (огляд), або, в разі потреби, у вилученні речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування (виїмка). Порядок А. о. і в. к. встановлений ст. 261, 262 КПК України.

Атрибуція трупа – тактична операція, спрямована на встановлення належності тіла або його останків конкретному індивіду. Зміст тактичної операції А. т. охоплює комплексне виконання процесуальних дій, організаційно-перевірочних та оперативно-розшукових заходів: огляд місця події і трупа (або його частин); огляд одягу трупа і пакувального матеріалу; допит свідків; залучення судово-медичного експерта та експертів інших спеціальностей; пред'явлення трупа для впізнання; “туалет” трупа (а в разі потреби реставрація голови загиблого); за-

стосування сигналітичної фотозйомки трупа; складання карти невпізаного трупа; дактилоскопіювання трупа; використання службово-розшукового собаки; організація подвірньо-поквартирних обходів; перевірка особи за криміналістичними обліками; підготовка і розсилання орієнтовних даних та фотографій невпізаного трупа до відділів МВС.

Балістика судова – галузь криміналістичної техніки, що вивчає ознаки вогнепальної зброї і боєприпасів, закономірності виникнення слідів їх застосування, розробляє засоби й методи збирання та дослідження таких слідів для встановлення певних обставин розслідуваних злочинів, а також рекомендацій щодо запобігання злочинам, пов'язаним із вогнепальною зброєю.

Бригадний метод розслідування – форма організації розслідування кримінальних справ з великим обсягом роботи, багатоепізодних.

Бюро судово-медичної експертизи – державні спеціалізовані установи Міністерства охорони здоров'я України, що забезпечують проведення судово-медичних експертиз.

Вбивство – злочин, що полягає у навмисному або необережному позбавленні життя іншої людини (ст. 115-119 КК України). У криміналістиці пропонуються різні методики розслідування В.: 1) при виявленні трупа з ознаками насильницької смерті; 2) при виявленні частин розчленованого трупа; 3) при зникненні людини, коли обставини вказують на можливість В.; 4) замаскованих інсценуваннями; 5) вчинених на замовлення; 6) вчинених у процесі протистояння організованих злочинних угруповань; 7) вчинених у бійці; 8) вчинених за умов неочевидності; 9) вчинених на сексуально-садистському підґрунті та ін. Типовими обставинами, що підлягають з'ясуванню, є: подія злочину (В., самогубство, нещасний випадок); коли вчинено злочин; чи на місці виявлення трупа вчинено В.; однією чи кількома особами вчинено В.; яким способом учинено злочин; чи довго перебували злочинці на місці події; які мотиви В.; хто є жертвою В.; який спосіб приховування В.; хто вчинив В. При виявленні трупа з ознаками насильницької смерті провадяться такі слідчі дії й оперативно-розшукові заходи: 1) огляд місця події; 2) огляд трупа; 3) переслідування злочинця по “гарячих”

слідах; 4) виявлення і допит свідків; 5) заходи щодо встановлення особи жертви; 6) призначення судово-медичної експертизи; 7) призначення інших судових експертиз; 8) затримання підозрюваного; 9) освідування підозрюваного; 10) допит підозрюваного.

Вбивство на замовлення – умисне вбивство, вчинене особою за дорученням та в інтересах третьої особи. В. на з. мають специфічний механізм організації і вчинення, часто характеризуються відсутністю безпосередніх зв'язків між замовником (організатором) та виконавцем злочину, попередніх стосунків між найманою особою і жертвою. Ст. 115 КК України передбачає як обтяжуючу обставину вбивство, вчинене на замовлення.

Версія (франц. *version*, від лат. *verso* – тлумачу, зауважую) – форма мислення, різновид гіпотези. У слідчій і судовій діяльності обґрунтоване припущення щодо події злочину, його окремих елементів або про походження і зв'язок доказових фактів.

Версія криміналістична – обґрунтоване припущення щодо окремого факту або групи фактів, що мають або можуть мати значення для справи; вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, їх зв'язок між собою та зміст, який слугує цілям встановлення об'єктивної істини. Властивості В. к.: обґрунтованість, реальність, конкретність і відносність. Види В. к.: за суб'єктом висування – слідчі, оперативно-розшукові, судові, експертні; за обсягом – загальні й окремі; за ступенем визначеності – типові і конкретні; за предметом доведення – обвинувальні й виправдувальні.

Виготовлення зілпків – створення копій об'ємних слідів. В. з. здійснюється після фотографування та опису слідів у протоколі. У криміналістиці рекомендується певний порядок В. з. Для В. з. використовують гіпс, парафін, полімерні матеріали, пластилін.

Вид фотозйомки – сукупність методів і засобів (приймів) знімання щодо особливостей криміналістичних об'єктів.

Виправлення – спосіб змінування початкового змісту документа шляхом переробки одних письмових знаків на інші.

В. проводиться щодо літерних і цифрових записів. Виправляються, як правило, близькі за конфігурацією цифри й літери. Ознаки В.: відмінність у відтінку та інтенсивності забарвлення штрихів у літерах, цифрах і словах; різна товщина штрихів або наведення в літерах, словах; пошкодження паперу в місцях В.

Виробленість почерку – одна із загальних ознак почерку, що відображає здатність того, хто пише, користуватися сучасною системою скоропису; визначається темпом письма і координацією рухів при виконанні письмових знаків і їх з'єднань. Під В. п. розуміють рівень оволодіння технікою письма, що виявляється у здатності виконувати рукописний текст у швидкому темпі, стійкими координованими рухами. Розрізняють три ступені В. п.: високий, середній і низький.

Висновок експерта – процесуальний документ, у якому викладаються підстави проведення експертизи, хід і результати експертного дослідження. В. е. складається з трьох частин: 1) вступної (вказується назва експертизи; дата і місце проведення експертизи; дата постанови (ухвали, договору) про залучення експерта і хто її виніс (з ким укладено); опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; питання, поставлені експерту; відомості про його особу; клопотання про надання додаткових матеріалів і результати їх розгляду; відомості про участь експерта у слідчих діях; прізвища і процесуальне становище осіб, які брали участь у проведенні експертизи); 2) дослідницької (описуються об'єкти експертизи; викладається процес експертного дослідження; зазначаються методи, застосовані у дослідженні; проводиться аналіз і синтез отриманих результатів, їх експертна оцінка; наводяться різні розрахунки і довідкові дані, якими користувався експерт; опис конкретних ознак, покладених в основу обґрунтування висновку); 3) заключної (викладаються обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання). В. е. може бути у формі категоричного висновку або у формі висновку про неможливість вирішення питання, поставленого перед експертом. Категоричний висновок може бути позитивним або негативним. До В. е. додається ілюстративний матеріал (фотознімки, схеми, креслення). Висновок підписує експерт. В. е. не має переваг перед іншими

доказами. Загальні вимоги до В. е. сформульовані у ст. 101, 102 КПК України. Структура В. е. визначається пп. 4.13-4.15 Інструкції “Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень”, затв. наказом № 53/5 Мініюста України від 08.10.1998.

Відбиток печатки (штампу) – необхідний (здебільшого) реквізит документа. В. п. (ш.) передбачає перенесення відповідної штемпельної фарби на поверхню папера або видавлювання на його поверхні відповідного рельєфу.

Відеозапис – засіб фіксації криміналістично значущої інформації. Переваги В.: дає змогу водночас фіксувати звук і зображення; може містити інформацію про динамічність події, фази розвитку тієї чи іншої дії або явища; не потребує лабораторного опрацювання знятого матеріалу; дає можливість багаторазово використовувати відеоплівку для запису; дозволяє в процесі фіксації переходити з одного збільшення на інше, забезпечуючи більше зображення об’єкта (ділянки); передбачає можливість уповільнення руху кадру при перегляді і демонстрації, що дає змогу детально вивчити елементи руху об’єкта. Див. *Судовий відеозапис*.

Відтворення обличчя (голови) за черепом – процедура, яка може мати місце за значної або повної відсутності м’яких тканин. В. о. (г.) за ч. здійснюється у вигляді скульптурного портрета за методикою М. М. Герасимова. Методика ґрунтується на закономірностях співвідношення в будові м’яких тканин обличчя і черепа. У практиці зазвичай використовується для оперативного-розшукових цілей.

Встановлення психологічного контакту – створення найсприятливішої атмосфери спілкування під час допиту. Досягається використанням комплексу тактичних прийомів. Залежно від мети В. п. к. і процесуального становища допитуваного пропонуються підсистеми тактичних прийомів: 1. Підсистема тактичних прийомів, що сприяє адаптації до обстановки допиту й усуненню небажаних станів психіки підозрюваного, включає: а) уточнення даних анкетно-біографічного характеру; б) бесіду на абстрактну тему чи тему, що цікавить і не стосується предмета допиту; в) демонстрацію слідчим поінформованості про

обставини життя допитуваного, його потреби, інтереси. 2. Підсистема тактичних прийомів, що сприяє адаптації до обстановки допиту й усуненню небажаних станів психіки свідка (потерпілого), передбачає наявність таких прийомів: а) повідомлення мети допиту; б) бесіда на абстрактну тему чи тему, що цікавить і не стосується предмета допиту; в) переконання у невідворотності покарання злочинців. 3. Підсистема тактичних прийомів, що стимулює підозрюваного на необхідність спілкування, включає: а) роз'яснення значення щиросердного розкаяння допитуваного, інших пом'якшуючих обставин; б) демонстрацію перспектив ситуації, що склалася; в) використання позитивної оцінки окремих якостей допитуваного. 4. Підсистема тактичних прийомів, що стимулює установку свідка (потерпілого), на необхідність спілкування, включає: а) роз'яснення важливості повідомлення правдивих показань; б) переконання в необхідності надання допомоги органам розслідування; в) роз'яснення суті наслідків вчиненого злочину або можливості їх виникнення в майбутньому; г) показ фотознімків/предметів, пов'язаних із вчиненим злочином і його наслідками; г) використання позитивної оцінки окремих рис характеру допитуваного.

Габітологія (від лат. *habitus* – вигляд, зовнішність та грец. λόγος – вчення) – вивчення і використання даних, що характеризують зовнішній вигляд людини, з метою її розшуку й ототожнення. Див. *Габітоскопія криміналістична*.

Габітоскопія криміналістична (від лат. *habitus* – вигляд, зовнішність і грец. σκοπέω – спостерігаю, вивчаю) – галузь криміналістичної техніки, що охоплює систему теоретичних положень про зовнішні ознаки людини і сукупність методів та науково-технічних засобів, які забезпечують збирання, дослідження і використання цих ознак для ототожнення особи. В основі Г. к. лежать дані анатомії, антропології та біології.

Гільзотека – систематизоване зібрання гільз, які призначені для проведення ідентифікації вогнепальної зброї. В Україні при Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС існує центральна колекція куль і гільз із слідами зброї (кулегільзотека).

Гіпсовий зліпок – копія об'ємного сліду. Порядок виготовлення Г. з.: зі сліду видаляють сторонні предмети; готують арматуру для каркаса (за довжиною і шириною) і бирку; роблять розчин гіпсової маси; заповнюють слід насипним, наливним або комбінованим способом; після затвердіння зліпок видаляють і промивають чистою водою.

Групова належність – визначення класифікаційної групи об'єкта (типу, класу, роду, виду, різновиду). Встановлення Г. н. може бути етапом ідентифікації або становити зміст самостійного експертного завдання. Віднесення об'єкта до певної сукупності проводиться на основі вивчення загальних ознак.

Дактилоскопічна формула – формула десятипальцевої системи реєстрації, що записується у правому верхньому куті лицьового боку дактилокартки; має вигляд двох простих дробів. Перша називається основною частиною формули, друга – додатковою. Чисельник основної частини формули являє собою суму умовних цифрових позначень тільки завиткових візерунків парних пальців рук із додаванням одиниці, а знаменник – суму позначень завиткових візерунків непарних пальців із додаванням одиниці. Парні і непарні пальці визначають, починаючи від великого пальця правої руки до мізинця лівої. Для цифрових позначень усі пальці поділяють на пари. Відповідним парам дають такі цифрові позначення: великий і вказівний правої руки – 16; середній і безіменний правої руки – 8; мізинець правої і великий лівої руки – 4; вказівний і середній лівої – 2; безіменний і мізинець лівої – 1. Додаткова частина формули являє собою дріб, де в чисельнику є ряд цифрових позначень усіх візерунків пальців правої руки, які не сумуються, а в знаменнику – пальців лівої. Кожен палець, залежно від особливостей папілярного візерунку, позначається цифрою від 1 до 9, або 0.

Дактилоскопічні порошки – порошки, які використовуються для виявлення невидимих або маловидимих потожирових слідів рук (двоокис титану, аргенторат, основний вуглекислий свинець, бронзовий порошок, порошок алюмінію, сажа, графіт, порошок заліза). Д.п. розрізняють: магнітні і немагнітні; прості і складні. Використання Д. п. полягає в тому, що потожирові виділення на відбитках пальців рук тривалий час повні-

стю не висихають, тому до них прилипають частинки порошків. Слід на темній поверхні фарбують світлим порошком, на світлій – темним.

Дактилоскопіювання – отримання пальцевих відбитків живих осіб і трупів. При Д. живих осіб на гладеньку пластинку видавлюють невелику кількість друкарської фарби і розкочують її гумовим валиком. Потім особі пропонують вимити руки теплою водою з милом, після чого нігтьові фаланги всіх пальців прокочують від краю до краю по пластинці з фарбою, потім у тому самому порядку прокочують їх у спеціально зазначених місцях на дактилокартці. Після прокочування на дактилокартку наносять контрольний відбиток чотирьох пальців одночасно (крім великого, що прокочується окремо в спеціально відведеній графі), це допомагає перевірити, чи нанесено окремі відбитки пальців на відповідні місця дактилокартки, і визначити, якою рукою і яким пальцем залишено відбиток на місці події. Д. трупа має свої особливості. Фарбу з пластинки за допомогою гумового валика наносять на пальці, а потім прокочують кожний палець окремими квадратиками паперу, покладеними на сірникову коробку. Аркуші паперу з відбитками пальців наклеюють на відповідне місце дактилокартки. Контрольний відбиток не робиться.

Дактилоскопія (від грец. *δακτυλος* – палець і *σκοπεω* – дивлюся, розглядаю, букв. – пальцероздивляння) – розділ траєсології, що вивчає властивості й будову папілярних візерунків з метою використання їх відбитків для встановлення особи і розкриття злочинів.

Документ (від лат. *documentum* – свідчення, доказ) – матеріальний об'єкт, у якому зафіксовано відомості про будь-які факти, що відбулися чи передбачувані. У судово-слідчій практиці розрізняють такі види Д.: 1) письмові (тексти, цифри та ін. записи); 2) графічні (креслення, малюнки, схеми); 3) фотодокументи; 4) кіно-, відеодокументи; 5) фонові документи; 6) електронний документ. За процесуальною природою письмові Д. можуть виступати як письмові і речові докази.

Дописка – спосіб зміни початкового змісту документа шляхом внесення в рукописний текст нових слів, фраз або

окремих письмових знаків. Д. проводиться щодо літерних і цифрових записів. Ознаки Д.: нерівномірність проміжків між рядками, словами, буквами всередині слів; зменшений розмір і розгін почерку певної частини тексту; неоднаковий нахил штрихів однойменних знаків; наявність обведення штрихів основного тексту; розходження в інтенсивності, відтінках барвника штрихів та їх копіювальних властивостей. Ознаки Д. можуть бути виявлені за допомогою збільшувальної техніки, світлофільтрів, що посилюють колірний контраст барвника штрихів. Д. розпізнається у процесі почеркознавчого і техніко-криміналістичного дослідження.

Допит – слідча (розшукова) дія або судова процедура, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, які беруть у ній участь. Д. спрямований на отримання відомостей про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Це процес передачі слідчому допитуваним інформації про розслідувану подію або пов'язані з нею обставини і осіб. Д. – одна з найскладніших процесуальних дій і найпоширеніший спосіб одержання доказів. Порядок Д. регламентується нормами КПК України (ст. 223-227, 232, 351-354, 356). Мета Д. полягає в отриманні повних показань, що відображають об'єктивну дійсність. Залежно від процесуального статусу допитуваного розрізняють такі види Д.: Д. свідка, Д. потерпілого, Д. підозрюваного, Д. обвинуваченого (підсудного), Д. експерта, Д. малолітньої та неповнолітньої особи. Особливим видом Д. є одночасний Д. двох і більше вже допитаних осіб і перехресний Д. До загальних положень процесуального характеру належать такі: Д. може бути здійснений за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати (наприклад, за місцем перебування допитуваного), як правило, у денний час; допитувані дають свідчення наодинці зі слідчим, за винятком випадків, прямо передбачених законом (присутність захисника, педагога, психолога, лікаря, законних представників неповнолітнього (малолітнього) та ін.); перед Д. слідчий пересвідчується в особі допитуваного,

роз'яснює йому його права і порядок проведення допиту, попереджає свідка про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілого – за давання завідомо неправдивих показань, за необхідності, залучає перекладача, з'ясовує відомості анкетного характеру; Д. по суті розпочинається з пропозиції допитуваному розповісти все, що йому відоме за обставинами кримінального провадження. Закон забороняє домагатися показань шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів, а також надає право підозрюваному, обвинуваченому не говорити нічого з приводу підозри, обвинувачення або в будь-який момент відмовитися давати показання. Примушування давати показання на Д. визнається злочином проти правосуддя. Д. може проводитись у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування).

Допит малолітньої або неповнолітньої особи – види допиту, специфіка яких пов'язана з особистістю допитуваного. Д. м. або н. свідка проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря (ст. 226 КПК України). Д. м. або н. особи не може тривати без перерви понад одну годину, а у цілому – понад дві години на день. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника в допиті або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника. Під час Д. м. або н. мають місце особливості, пов'язані зі способом виклику неповнолітнього на допит, визначенням місця, часу і режиму провадження. Вікові особливості допитуваних впливають на обрання тактичних прийомів, спрямованих на усунення перекручувань, добросовісних помилок неповнолітніх (фантасти-

чних нашарувань, перекручувань сугестивного характеру). При Д. м. або н. використовуються такі специфічні тактичні прийоми, як роз'яснення: важливості повідомлення правдивих показань; неправильно зайнятої допитуваним позиції за мотивами псевдогеройства, помилкового розуміння дружби і товаришування; суті і значення пред'явлених і оголошених матеріалів.

Доріжка слідів ніг – група слідів ніг людини, що складається з кількох (три і більше) послідовно розташованих відбитків босих ніг або взуття. Елементи Д. с. н.: лінія напрямку руху; лінія ходьби; довжина кроку; ширина кроку; кут розгортання стопи. Д. с. н. має діагностичне значення.

Дорожньо-транспортна подія (ДТП) – злочинне порушення правил безпеки руху й експлуатації автотранспорту, трамваїв, тролейбусів, тракторів, самохідних машин та інших механічних транспортних засобів, внаслідок якого заподіяно середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження або настала смерть потерпілого. ДТП залежно від механізму події поділяються на: 1) зіткнення транспортних засобів; 2) наїзд транспортного засобу (на пішохода, велосипедиста, перепону та ін.); 3) перекидання транспортного засобу; 4) випадіння пасажира з транспорту; 5) інші ДТП. Обставини, які слід з'ясувати: а) чи належить ця подія до ДТП, її вид; б) дорожня обстановка в момент події; в) які транспортні засоби брали участь у події, їх технічний стан; г) наслідки події; г) спосіб вчинення ДТП; д) хто постраждав, поведінка учасників події; е) причина ДТП; є) ступінь провини кожного з учасників події; ж) які положення правил дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів були порушені; з) чи існує причинний зв'язок між допущеними порушеннями правил дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів та їх наслідками; і) обставини, що сприяють злочину. Типові слідчі (розшукові) дії: 1) огляд місця події; 2) огляд трупа; 3) огляд транспорту; 4) допит водія; 5) допит потерпілого; 6) виявлення свідків та їх допит; 7) розшук водія і транспортного засобу; 8) призначення судово-медичної експертизи; 9) проведення слідчого експерименту; 10) призначення судової автотехнічної експертизи; 11) призначення інших судових експертиз.

Еджескопія – напрям дактилоскопії, що вивчає можливості використання нерівностей (виступів чи впадин) на краях папілярних ліній з метою ідентифікації особи.

Ексгумація (від лат. *ex* – з, від *humus* – земля, ґрунт) – вилучення трупа з місця поховання з метою огляду, судово-медичного дослідження або пред’явлення для впізнання. Е. – слідча (розшукова) дія, що проводиться за постановою прокурора у присутності понятих, судово-медичного експерта та осіб, яким буде пред’явлено труп для впізнання. Перед розкопуванням могили її слід сфотографувати, а потім доцільно сфотографувати всі наступні стадії Е. Жодні зміни трупа не можуть бути підставою для відмовлення від його повного судово-медичного дослідження. Процесуальний порядок Е. передбачений ст. 239 КПК України.

Експерт (від лат. *expertus* – досвідчений) – особа, яка володіє спеціальними знаннями і залучається сторонами кримінального провадження (обвинувачення чи захисту) або слідчим суддею для проведення експертизи. Законодавство визначає правовий статус Е. Судовими Е. можуть бути особи, які володіють необхідними знаннями для того, щоб дати висновок із питань, що досліджуються. Спеціалісти державних спеціалізованих установ і відомчих служб, які проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку й атестацію як судові Е. певного фаху (ст. 10 Закону України “Про судову експертизу”). Е. має право: знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов’язаних із проведенням експертизи; бути присутнім при провадженні процесуальних дій, що стосуються предметів і об’єктів дослідження, і ставити особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, запитання, що стосуються предмета і об’єктів дослідження, а за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки та ін. (ст. 69 КПК України).

Загальна теорія криміналістики – методологічна основа, яка являє собою систему світоглядних принципів, концепцій, категорій, понять, методів і зв’язків, що відображають пре-

дмет криміналістики як ціле. Основні елементи: а) вступ до З. т. к. ; б) окремі криміналістичні теорії; в) вчення про методи криміналістики; г) вчення про мову криміналістики; д) криміналістична систематика.

Залучення експерта – слідча (розшукова) дія, яка передбачає можливість у сторони обвинувачення та захисту, а також суду залучати обізнану особу в разі виникнення у кримінальному провадженні питань, для вирішення яких необхідні спеціальні знання в науці, техніці, мистецтві чи будь-якій іншій професійній діяльності. Позитивне вирішення питання про З. е. тягне за собою: 1) чітке визначення завдання експертові і формулювання питань, що потребують вирішення; 2) точне визначення об'єктів експертизи; 3) вибір експертної установи чи обізнаної особи, якій доручають проведення експертизи. Порядок залучення експерта регламентується ст. 242-244 КПК України.

Заміна частин документа – один із способів часткового підроблення. Полягає в заміні аркушів, уклеюванні окремих ділянок і переклеюванні фотокартки. Ознаки заміни аркушів: порушення порядку нумерації сторінок або невідповідність номерів сторінок; розходження у графічних ознаках друкарського шрифту, у малюнку захисної сітки, формі і розмірах лінування; невідповідність аркушів за розміром та якістю паперу; додаткові проколи в місцях кріплення аркушів та ін. Ознаки переклеювання фотокартки: відсутність на фотокартці відбитка печатки; розходження у графічних ознаках букв у частинах відбитка на фотокартці і документі; наявність розрізу на фотокартці; розходження у кольорі часток клею, що виступає з-під фотокартки.

Запитання – звернення, що потребує відповіді; одна з форм судження. У ньому не повідомляється готова думка, а виражається прагнення того, хто говорить, спонукати співрозмовника до повідомлення або розвитку думки. Існують різні форми і функції З. За своїм цільовим призначенням З. поділяються на: основні, доповнюючі, уточнюючі, нагадувальні, контрольні. З. є важливою формою процесуального спілкування під час допиту.

Запитання навідне – запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї, тобто

запитання, що містять елементи сугестії (навіювання). Під час прямого допиту постановка навідних запитань неприпустима. Разом із тим законодавець дозволяє в ході перехресного допиту свідка в суді ставити навідні запитання (ч. 7 ст. 352 КПК України). Існує три типи З. н.: 1) запитання, що містять пряме підказування, коли навіювання спрямоване на предмет запитання і збігається з ним (напр.: “Чи були на викрадачеві рукавички?”; за умови, що свідок назвав викрадача); 2) запитання, спрямовані на характеристику властивостей навіюваного уявлення, на уточнення його деталей (напр.: “Якого кольору були рукавички у викрадача?”; за умови, що свідок назвав викрадача, але про наявність рукавичок не говорив); 3) запитання, що є непрямим підказуванням, коли вони спрямовані на предмет, особу, дію, на те, що реально існує, відоме свідкові і ним назване. Навіювання вводиться в констатуючу частину як другорядний елемент і спрямоване на неіснуючі, але, на перший погляд, незначні деталі (напр.: “Який вигляд мав викрадач, що сів за кермо, і був він у рукавичках?”; за умови, що свідок описав факт крадіжки машини і назвав викрадачів).

Збирання доказів – процес, що складається з таких стадій: а) виявлення доказів – їх відшукування; б) фіксація (закріплення) доказів: зберігання фактичних даних у встановленому законом порядку; в) вилучення доказів: дії, що забезпечують можливість використання доказів, приєднання їх до матеріалів провадження, а також їх дослідження; г) зберігання доказів, що полягає у житті заходів щодо збереження самих доказів. З. д. є першим етапом роботи з доказами.

Звукозапис у кримінальному судочинстві – додатковий засіб фіксації показань чи іншої аудіоінформації, який застосовується при проведенні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та процедур судового розгляду. Про провадження звукозапису під час слідчих (розшукових) дій їх учасники повідомляються до початку дії. Не припустимо здійснювати звукозапис тільки частини допиту або показань, спеціально повторених для звукозапису. На фонограмі мають бути зафіксовані: місце і дата провадження процесуальної дії, час її початку і закінчення, посада і прізвище особи, яка здійс-

нює цю дію, прізвище, ім'я, по батькові кожної особи, яка бере участь у її провадженні. По закінченні допиту звукозапис повністю відтворюється, і особа своєю заявою засвідчує його правильність. На фонограму записуються і всі доповнення та поправки до показань. Процесуальний порядок застосування звукозапису передбачений ст. 104 – 107 КПК України.

Зв'язаність почерку – у *почеркознавстві*: загальна ознака почерку, що полягає в безперервності виконання певної кількості письмових знаків і їх частин у межах одного слова. Розрізняють З. п.: малу (при з'єднанні літер у більшості слів по дві-три), середню (при з'єднанні від чотирьох до шести) і велику (при виконанні шести і більше знаків в одному слові при безупинному русі руки в процесі письма).

Злом – засіб проникнення в помешкання, сховище, сейф із метою отримання інформації або вчинення злочину. З. відбувається за допомогою певних знарядь та інструментів. Існують спеціально виготовлені в злочинних цілях знаряддя З. і злочинського інвентарю (“гусяча лапа”, “фомка” та ін.).

Злочини організовані – найбільш небезпечний різновид групових злочинів. З.о. вчиняються групами. Мають керівні засади злочинної діяльності, внутрішньогрупову ієрархію, зрощування з офіційними структурами, корумповану захищеність, налагоджену систему взаємодії між членами злочинного угруповання. Існують особливості розслідування організованих злочинів.

Злочинна організація, злочинне співтовариство – згуртована організована група, створена для вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, або об'єднання організованих груп, створених із тією самою метою. Відповідно до ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він вчинений стійким ієрархічним об'єднанням кількох осіб (три і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої З. о., так і інших злочинних груп.

Змивання – спосіб зміни змісту документа, за якого здійснюється видалення тексту різними розчинниками, що вимивають барвник штрихів. Ознаки З.: ослаблення блиску; наявність зон розмиву зі слабвираженими пофарбованими межами, покоробленість і шорсткість паперу; залишки барвника видалених штрихів. Для виявлення ознак З. використовують збільшувальні оптичні засоби й ультрафіолетові освітлювачі.

Знаряддя злому – будь-який твердий предмет (металевий прут, лом, труба, сокира тощо), що може бути використаний для подолання перешкод. Зазвичай як З.з. застосовують: різний столярний або слюсарський інструмент, металеві предмети. До особливої групи З.з. належать спеціально виготовлені зі злочинною метою інструменти та пристрої: “гусяча лапа”, “рак”, “фомка”, “уїстити”, “відмички”, “балерина”, “вудочки” та ін.

Знаряддя злочину – предмети та речовини, що використовуються злочинцем для досягнення злочинного результату; елемент криміналістичної характеристики злочинів.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – негласна слідча (розшукова) дія, пов’язана із втручанням у приватне спілкування. Процедура З. і. з т. т. м. передбачена ст. 263 КПК України. За наявності підстав прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов’язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя виносить ухвалу.

Зовнішні ознаки – характеристики зовнішнього вигляду у цілому або окремих елементів, що сприймаються, за якими можливо відрізнити (упізнати) людину чи віднести її до певної групи людей. З. о. поділяються на: анатомічні (характеризують зовнішню будову тіла людини: зріст, статуру, форму голови, риси обличчя тощо); функціональні (рухові, мовні та інші функції, що проявляються зовнішньо, у т. ч. поведінки: хода, постава, жестикуляція, міміка, голос, звички тощо); прикмети одягу, взуття та інших предметів, які людина постійно носить.

Зразки – ідентифікуючі об’єкти, що без сумніву походять від об’єкта, який підлягає ідентифікації, відображають його ознаки. З. класифікуються: 1) за характером: на зразки, що

відображають спосіб дії об'єкта (З. почерку, що відображають письмові навички людини) або структуру (З. куль, відстріляні з даного екземпляра зброї, що відображають структуру його деталей); зразки, що мають ті самі властивості, що й ідентифікований об'єкт (частини субстрату ідентифікованого об'єкта, еталони виробів, частина з яких підлягає ідентифікації); 2) за часом і умовами виникнення: З., що виникли до розслідуваної події і не пов'язані з нею (вільні З.); З., що виникли під час розслідуваної події, але не у зв'язку з розслідуванням справи (умовно вільні З.); що виникли у зв'язку з розслідуванням справи (експериментальні З.).

Зразки для експертного дослідження – зразки почерку, відбитки пальців рук, ступнів, взуття, зліпки зубів, проби крові, слини, зразки шрифту конкретної друкарської машинки, що ймовірно належать певній особі і використовуються у процесі провадження експертиз як порівняльні матеріали при дослідженні рукописів, предметів зі слідами рук, ніг, зубів, документів та інших об'єктів, що подаються експерту для дослідження. Зразки для експертизи отримуються в порядку, передбаченому ст. 245, 274 КПК України.

Ідентифікаційна ознака – у теорії ідентифікації властивість об'єкта, що відповідає певним вимогам. Експертний висновок про тотожність завжди базується на сукупності І. о. Роль І. о. можуть відігравати лише такі властивості об'єкта, що характеризуються відносною сталістю і специфічністю. За ідентифікаційною роллю ознаки поділяються на загальні й окремі. Загальні І. о. виражають ті чи інші властивості, притаманні певній класифікаційній групі. Окремі І. о. – особливості об'єкта, що не виражають його групових властивостей. При ідентифікації враховується комплекс загальних і окремих І. о.

Ідентифікаційне поле – сукупність ідентифікаційних ознак, які відобразилися на об'єкті в конкретних умовах взаємодії.

Ідентифікаційний період – часовий інтервал, що дає можливість з урахуванням сталості і змінюваності ознак об'єктів, що ототожнюються, здійснювати їх ідентифікацію.

Ідентифікація (від пізньолат. *identifico* – ототожнюю) – процес встановлення тотожності індивідуально визначеного об'єкта або максимально вузької класифікаційної групи. За характером тотожності розрізняють індивідуальну (встановлення тотожності індивідуально визначеного об'єкта) і групову І. (встановлення групової належності). Встановлення індивідуальної тотожності здійснюється на основі дослідження загальних і окремих ознак. За природою об'єктів, які ідентифікуються, розрізняють І.: за уявним образом; за матеріально фіксованим відбитком об'єкта; цілого за його частинами. За суб'єктом ототожнення розрізняють слідчу й експертну І. За об'єктом дослідження виділяють: І. людини; І. предметів і речей; І. тварин. Об'єкти, які беруть участь у процесі І., поділяються на: 1) ідентифіковані (ототожнювані), встановлення тотожності яких є метою ідентифікації (пістолет, знаряддя злочину та ін.); 2) ідентифікуючі (ототожнюючі), за допомогою яких встановлюється тотожність об'єкта, що шукається (відбиток папілярного візерунка, слід взуття, слід знаряддя злочину).

Ідентифікація печатки за відбитком – встановлення збігу чи розбіжностей печатки з відбитком шляхом порівняльного дослідження. Загальними ознаками печатки є її форма, розміри, зміст і розміщення тексту, малюнок герба, емблеми, розмір і малюнок шрифту. Окремими ознаками вважають деякі особливості, пов'язані з виготовленням і застосуванням печатки: форма дрібних деталей, особливості розміщення окремих елементів один до одного, розмір кутів з'єднання штрихів, ширина штрихів, скривлення і деформація окремих літер і знаків.

Індивідуальність почерку – неповторність сукупності ознак конкретного почерку; конкретні відхилення від шкільних прописів та інших зразків, що має важливе ідентифікаційне значення. І. п. зумовлюється чинниками об'єктивного (методикою та умовами навчання письму, практикою письма людини) і суб'єктивного (анатомо-фізіологічними та психологічними властивостями індивіда) характеру.

Інсценування злочину – створення обстановки, яка не відповідає події, що відбулася фактично на цьому місці. Виявленню І. з. сприяють негативні обставини, що суперечать природному перебігу подій.

Йодна трубка – прилад для виявлення відбитків пальців рук за допомогою пари йоду. Прилад для обкурювання слідів парами йоду складається з гумової трубки, Й. т. та скляної лійки (воронки). Пари йоду добре виявляють сліди рук на різних поверхнях: папері, картоні, дереві, пластмасі, лакованих меблях. Обкурювання парами йоду не знищує слідів і не виключає в разі невдачі застосування інших методів. Сліди, виявлені парами йоду, швидко знебарвлюються. Їх фіксують фотографуванням, а в деяких випадках закріплюють на поверхні розчином крохмалю або порошком заліза.

Калібр – (франц. *calibre*, від араб. *каліб* – форма) – діаметр ствола вогнепальної зброї. Вимірюється в лініях, дюймах, міліметрах, сотих чи тисячних міліметра. У мисливських дробових рушницях К. позначається умовними цифрами, тотожними діаметру каналу. У нарізного ствола К. визначається відстанню між протилежними полями нарізів.

Категоричний висновок експерта – достовірний висновок про факт незалежно від умов його існування. Може бути позитивним чи негативним.

Колекції криміналістичні – зібрання різних об’єктів-зразків (зброї, боєприпасів, відбитків печаток та штампів тощо), що слугують для розшукових, ідентифікаційних та діагностичних цілей. Утворюються в експертних установах.

Контакт психологічний – найсприятливіша психологічна атмосфера, певний настрій при спілкуванні під час допиту чи інших вербальних слідчих дій. К. п. під час допиту передбачає можливість виникнення двох його рівнів: а) коли допитуваний бажає давати показання; б) коли допитуваного змушують до цього. У змісті контакту можна виділити два елементи: 1) готовність допитуваного до спілкування; 2) результат правильного психологічного підходу слідчого до допитуваного. Ознаки К. п.: а) К. п. завжди має двосторонній характер, його встановлення і підтримка залежать як від слідчого, так і від допитуваного, хоч ініціатива і керуючий вплив належать слідчому; б) К. п. – це динамічний процес, що перебуває в розвитку, учасники якого постійно коригують свою поведінку; в) К. п. є ситуативним і може виникнути на різних стадіях допиту.

Крадіжка – таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК України); спосіб таємного вилучення майна, який припускає наявність у злочинця впевненості, що він діє непомітно для потерпілого та інших осіб. Це відрізняє К. від грабежу та розбою. У криміналістиці розрізняють: К. з приміщень, К. матеріальних цінностей з цехів промислових підприємств, підприємств АПК, комунальних господарств та будівельних організацій, а також К. вантажів на залізничному, річковому, морському та повітряному транспорті; К. особистих речей громадян; кишенькові К.; К. транспортних засобів. Типові слідчі (розшукові) дії при розслідуванні К.: огляд місця події, допит потерпілих, допит матеріально відповідальних осіб і керівників підприємств; допит свідків; допит підозрюваного; залучення експертів.

Криміналістика (від лат. *criminalis* – злочинний) – наука про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, закономірності збирання, дослідження, оцінки і використання доказів та оснований на пізнанні цих закономірностей спеціальні методи і засоби досудового розслідування, судового провадження та запобігання злочинам. Предмет К. є багатограним і складним. У юридичній літературі є й інші визначення предмета К., зокрема: як науки про розслідування злочинів або науки про розкриття злочинів; або науки про сукупність технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій. Термін “К.” уперше вжито наприкінці ХІХ ст. судовим слідчим, згодом університетським професором Г. Гроссом. Зародження К. пов’язане із соціальним замовленням держави і суспільства науці розробити нові засоби й методи розкриття і розслідування злочинів в умовах появи професійної та організованої злочинності. Історично К. зародилася в надрах кримінально-процесуальної науки. Сучасні уявлення про зміст К. дають можливість вирізнити в її системі чотири розділи: 1) загальну теорію криміналістики; 2) криміналістичну техніку; 3) криміналістичну тактику; 4) криміналістичну методику (методику розслідування окремих видів злочинів). За своєю природою К. – юридична наука. Такий погляд сформувався у 1952-1955 рр. і згодом став панівним у правовій науці. Завдання К. визначаються її соціальною функцією – своїми при-

йомами, методами й засобами сприяти справі боротьби зі злочинністю. Такими завданнями є: 1) вивчення закономірностей, що становлять предмет К.; 2) розробка технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо збирання, дослідження і використання доказів; 3) удосконалення тактичних і методичних основ досудового розслідування і судового слідства, основ судової експертизи; 4) удосконалення криміналістичних методів запобігання злочинам; 5) вивчення можливості використання зарубіжного досвіду в боротьбі зі злочинністю.

Криміналістична класифікація злочинів – упорядкування злочинів за криміналістично значущими ознаками, що сприяє формуванню їх криміналістичних характеристик і розробці окремих криміналістичних методик їх розслідування. Базується на кримінально-правовій класифікації і враховує спосіб вчинення та приховування злочину, особу злочинця і потерпілого, місце вчинення злочину та інші чинники.

Криміналістична методика – розділ криміналістики, що є системою наукових положень і рекомендацій, що розробляються на їх основі, щодо оптимальної організації і здійснення розслідування і запобігання окремим видам злочинів. К. м. вживається як синонім поняття “методика розслідування окремих видів злочинів”. Змістом К. м. є: загальні положення та окремі криміналістичні методики розслідування (методика розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, убивств, зґвалтувань тощо).

Криміналістична тактика – розділ криміналістики, що є системою наукових положень і рекомендацій, що розробляються на їх основі, щодо організації і планування досудового розслідування і судового провадження, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють кримінальне провадження, щодо прийомів проведення окремих процесуальних дій, спрямованих на збирання і вивчення доказів, на встановлення обставин, що сприяли вчиненню і приховуванню злочинів. До складу К. т. входять: вчення про криміналістичну версію і планування розслідування, концепція слідчої ситуації, тактичного рішення і тактичного ризику, системи тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій і процедур судового розгляду (тактичні комбінації) та ін.

Криміналістична техніка – розділ криміналістики, що є системою наукових положень і технічних засобів, прийомів і методів, що розробляються на їх основі і призначених для збирання, дослідження і використання доказів. К. т. виникла внаслідок впровадження досягнень природничих і технічних наук у практику боротьби зі злочинністю. Методи фізики, хімії, біології, медицини та інших галузей знань пристосовувалися для виявлення слідів злочину, виявлення інформації з метою кримінального судочинства. К. т. в XIX ст. заклала основу криміналістики. Термін “К. т.” має два основних значення. У широкому розумінні К. т. означає розділ (частину) криміналістики, у вузькому – це сукупність, система науково-технічних засобів, прийомів і методів, які використовуються в ході кримінального провадження. Форми застосування К. т.: 1) використання науково-технічних засобів оперативними працівниками при проведенні оперативно-розшукових заходів; 2) застосування науково-технічних засобів слідчими при провадженні слідчих (розшукових) дій; 3) використання науково-технічних засобів спеціалістами та експертами у процесі відповідних досліджень; 4) застосування науково-технічних засобів учасниками кримінального провадження. К. т. розвивається в трьох основних напрямках: оперативно-слідчому, науково-дослідному, профілактичному. Система К. т. охоплює такі основні галузі: 1) судова фотографія; 2) судовий кіно- і відеозапис; 3) трасологія; 4) судова балістика; 5) криміналістичне дослідження письма; 6) техніко-криміналістичне дослідження документів; 7) криміналістичне ототожнення особи за ознаками зовнішності; 8) кримінальна реєстрація.

Криміналістична характеристика злочинів – система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, яка відтворює кореляційні зв'язки між ними і служить побудові і перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів. Основні елементи К. х. з.: 1) спосіб вчинення злочину; 2) місце та обстановка; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особа потерпілого; 7) особа злочинця; 8) сліди злочину (у широкому розумінні).

Криміналістичний прийом – найбільш раціональний і ефективний спосіб здійснення процесуальної дії. Розрізняють технічні, тактичні та організаційні К. п.

Кримінальна реєстрація – цілеспрямований систематичний облік певних об'єктів для наступного використання реєстраційних даних при розслідуванні злочинів, розшуку злочинців і речових доказів, з'ясуванні різноманітних обставин, що супроводжують злочин. Систему К. р. утворюють різні види криміналістичного обліку (алфавітно-дактилоскопічний облік засуджених і затриманих осіб; дактилоскопічний облік невідомих злочинців, які зникли з місця події; облік за зовнішніми ознаками; облік за способом вчинення злочинів; облік зниклих безвісти осіб і невпізнаних трупів; облік вогнепальної зброї, що використовувалася при вчиненні нерозкритих злочинів; облік втраченої і виявленої вогнепальної зброї та ін.).

Ложе трупа – ділянка поверхні підлоги або ґрунту під трупом. Л. т. треба оглядати для виявлення слідів і предметів, пов'язаних зі злочином.

Магнітна щіточка – пристосування для запису слідів пальців рук за допомогою порошку заліза; являє собою стрижневий магніт, замкнений у пластмасовий корпус. При стиканні з порошком заліза частки його, притягуючись магнітом через стінку корпуса, утворюють “бороду”. Пластмасовий обмежувач перешкоджає порошку піднятися вгору по корпусу щіточки. Рух магнітного стрижня дає можливість зсипати порошок назад у флакон.

Магнітний шукач (підіймач) – пристрій, призначений для пошуку знарядь злочину та інших предметів, виготовлених із чорних металів. Основною частиною пристрою є магнітна голівка. Максимальна сила, що піднімає магнітну голівку, становить 8 кг.

Метод судової фотографії – сукупність способів (правил і рекомендацій) щодо обрання фототехнічних засобів і прийомів їх застосування.

Методика експертного дослідження – система методів, що застосовуються при вивченні об'єктів судової експертизи для встановлення фактів, які належать до предмета певного роду, виду і підвиду судової експертизи.

Механізм слідоутворення – система компонентів процесу утворення слідів-відбитків. Сліди виникають у результаті взаємодії двох об'єктів: слідоутворюючого і слідосприймаючого.

Механізм ударно-спусковий – пристрій у деяких видах автоматичної вогнепальної зброї і револьверах. Об'єднує функції ударного і спускового механізмів. Складається з курка або ударника з пружиною, шептала, спуска і тяги.

Мікрофотографія – фотозйомка, яка застосовується для виявлення і фіксації мікроструктури і мікрорельєфу досліджуваних об'єктів. Мікрофотозйомка зі значним збільшенням провадиться звичайним фотоапаратом, мікрофотонасадкою, мікрофотокамерою.

Місце злочину – місце здійснення злочинного наміру, який спричинив матеріальні наслідки.

Місце події – певна територія або приміщення, у межах яких відбулася сама подія злочину або виявлено її наслідки. Щодо одного злочину може існувати кілька місць подій. Місце виявлення ознак злочину часто не збігається з місцем його вчинення.

Натиск почерку – загальна ознака почерку; характеризує загальну інтенсивність і розміщення зусиль на прилад, що пише, при виконанні письмових знаків.

Науково-технічні засоби – пристрої, прилади або матеріали, що використовуються для збирання і дослідження доказів або створення умов, які ускладнюють вчинення злочинів. Поділяються на такі групи: 1) прилади, інструменти, пристосування, взяті без зміни з різних технічних і природничих наук; 2) спеціально пристосовані прилади, інструменти та інші технічні засоби для криміналістичних цілей; 3) спеціально розроблені прилади, інструменти, прилади для цілей криміналістики. Науково-технічні засоби можуть застосовуватися окремо або в комплекті. Спеціальні комплекти Н.-т. з. розроблені у вигляді слідчих валіз, слідчих портфелів, оперативних сумок, валіз криміналіста, наборів для огляду місця вибуху, для роботи з мікрооб'єктами, для дактилоскопіювання і “туалету” трупа та ін.

Нахил почерку – загальна ознака почерку; залежить від напряму згинаючих рухів при виконанні прямолінійних елемен-

тів. За нахилом почерк буває прямим, правонахиленим, ліво-нахиленим, косим і безладним.

Негативні обставини – фактичні дані, що суперечать природному перебігу події або звичайному стану справ; суперечать характерному механізму вчинення злочину, а також версіям слідчого. Н. о. містять інформацію не про справжню подію, а про дані, що порушують природне співвідношення причини і наслідку, тобто про інсценування злочину. Н. о. поділяють на дві групи: 1) Н. о. – матеріально фіксовані сліди і предмети; 2) Н. о. – дії. Частіше Н. о. виявляються під час огляду місця події у вигляді відсутності (або наявності) слідів, предметів, фактів, які за даних умов повинні мати місце (або не повинні мати місця в разі їх наявності).

Неправда в показаннях – навмисне перекручення інформації допитуваним на допиті. Н. в п. може бути повною і частковою. У показаннях допитуваних частіше трапляється часткова неправда. Прийомами формування часткової неправди є: 1) пропущення або вилучення окремих елементів події; 2) доповнення факту вигаданими елементами; 3) доповнення факту реальними елементами, що не стосуються досліджуваної події; 4) заміна окремих елементів події вигаданими деталями; 5) заміна окремих елементів реальними, що не стосуються даної події.

Обізнана особа – особа, яка володіє спеціальними знаннями і може виконувати в судочинстві функції спеціаліста або експерта.

Облік криміналістичний – вид кримінальної реєстрації. Залежно від характеру, обсягу даних і процедури обліку розрізняють централізовані і місцеві О. к. Централізовані О. к. поділяються на: оперативно-довідкові (за прізвиськом і дактилоскопічні), оперативно-розшукові (осіб, які зникли безвісти; невпізнаних трупів; викрадених речей) і спеціальні (кулегільзотека тощо).

Обшук – слідча (розшукова) дія, що являє собою процесуальне примусове обстеження приміщень, місцевості, окремих осіб із метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в

результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. О. також може бути спрямований на виявлення трупів, речей і предметів, вилучених із цивільного обігу і заборонених для користування, а також майна для забезпечення відшкодування заподіяного збитку або можливої конфіскації. Процесуальний режим О. визначений кримінальним процесуальним законодавством (ст. 13, 223, 233-236 КПК України).

Обшук особи – примусове обстеження тіла живої людини, її одягу, взуття, речей і предметів, що перебувають при ній. О. о. може провадитися лише особою однієї статі із обшукуванням у присутності понятих тієї ж статі (ч. 5 ст. 236 КПК України). О. о. провадиться на підставі ст. 208, 223, 236 КПК України. О. о. можна провадити при фізичному захопленні підозрюваного уповноваженими на те особами, якщо є достатні підстави вважати, що затриманий має при собі зброю або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих, чи намагається звільнитися від доказів, які викривають його чи інших осіб у вчиненні злочину; при затриманні особи чи взятті під варту (ч. 3 ст. 208 КПК України); за наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка перебуває у приміщенні, де проводяться обшук чи виїмка, приховує при собі предмети або документи, що мають значення для встановлення істини у справі (ч. 5 ст. 236 КПК України). О. о. рекомендується проводити в певній послідовності – “зверху вниз”. Слід передбачити можливість опору з боку особи, яку обшукують. Особу треба поставити обличчям до стіни або автомобіля під кутом 45° із широко розставленими ногами. О. о. має бути проведений таким чином, щоб при цьому не принижувалася людська гідність. Обстеження тіла обшукуваного доцільно здійснювати у присутності лікаря або фельдшера.

Огляд експертний – огляд об’єктів експертного дослідження, що його проводить експерт на підготовчій або аналітичній стадії експертного дослідження. О. е. може проводитися під час огляду місця події з участю експерта. Мета огляду – виявлення фактів, що мають значення для вирішення поставлених перед експертом питань.

Огляд місця події – слідча (розшукова) дія, що полягає в безпосередньому вивченні приміщення чи місцевості, де вчи-

нено кримінальне правопорушення, або виявленні його слідів. Провадиться слідчим із метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, відшукування його слідів та інших речових доказів, з'ясування обстановки події або обставин, що мають значення для кримінального провадження. О. м. п. належить до невідкладних слідчих (розшукових) дій. Його можна проводити в невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК України). У процесі О. м. п. досліджуються наслідки події і матеріальна обстановка місця події, що збереглася. Мета О. м. п.: 1) вивчення обстановки місця події для з'ясування характеру і обставин події; 2) виявлення, збирання, закріплення, попереднє дослідження і оцінка слідів та інших речових доказів; 3) отримання інформації для висування версій; 4) отримання даних для організації оперативно-розшукових заходів.

Огляд слідчий – слідча (розшукова) дія, що здійснюється з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки події та обставин, що мають значення для кримінального провадження. Види О. с.: огляд місця події, огляд предметів, огляд документів, огляд тварин, огляд ділянок місцевості і приміщень, які не є місцем події (ст. 237 КПК України), огляд трупа (ст. 238 КПК України), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України), освідування (ст. 241 КПК України). Кожен із видів О. с. має особливості процесуального і тактичного характеру. Так, О. с. житла чи іншого володіння особи проводиться тільки за її згодою або на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 237 КПК України), освідування (огляд тіла живої людини) здійснюється за постановою прокурора (ч. 2 ст. 241 КПК). О. с. житла чи іншого володіння особи, огляд трупа, у тому числі пов'язаний з ексгумацією, освідування особи проводяться за обов'язкової присутності не менше двох понять. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших видах О. с., якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Крім того, слідчий має право залучити до участі в огляді потерпілого (захисника, представника), підозрюваного, свідка, а у разі потреби може (іноді зобов'язаний) запросити спеціаліста (судового медика, криміналіста, перекладача та ін.).

Огляд трупа – слідча (розшукова) дія, що провадиться слідчим або прокурором за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря і полягає в безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак трупа з метою виявлення ознак, що дають змогу встановити особу потерпілого, місце, час, обставини і причини смерті, а також для виявлення ознак, що вказують на можливого злочинця. О. т. провадиться у присутності двох понять. О. т. може бути самостійною та окремою слідчою (розшуковою) дією (якщо провадиться не на місці події, а в лікарні, морзі тощо) чи складовою частиною огляду місця події (якщо здійснюється одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи). Порядок О. т. регламентується ст. 238 КПК України. При О. т.: встановлюють фактичні дані, доступні безпосередньому спостереженню; фіксуються положення і поза трупа, стать, приблизний вік, особливості статури тощо, стан і особливості одягу та взуття, предмети, сліди, документи, що є на трупі і біля нього, а також тілесні ушкодження і трупні зміни. Труп фотографують, складають схеми, виготовляють зліпки і відбитки слідів, беруть зразки волосся, крові, тканин тіла, відбитки пальців. Окремим видом О. т. є огляд, який пов'язаний з ексгумацією, порядок проведення якого регламентовано ст. 239 КПК України.

Одночасний допит (очна ставка) – поперемінний допит раніше допитаних осіб про обставини, щодо яких вони дали суттєво суперечливі показання. Кримінальне процесуальне законодавство (ч. 9 ст. 224 КПК України) регламентує порядок проведення одночасного допита двох чи більше вже допитаних осіб (О. с.). Метою О. с. є з'ясування причин розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб. Основними характеристиками О. с. є: єдність предмета (особи допитуються за тими самими обставинами); єдність об'єкта (О. с. є процесом безперервного порівняння показань двох одночасно (поперемінно) допитуваних осіб); єдність часу (допит двох осіб здійснюється в їх присутності протягом цієї слідчої дії); єдність місця (обидві особи допитуються в тому самому місці); рівність умов сприйняття запитань слідчого і показань один одного; єдність документування (вся процедура слідчої дії фіксується в один час в

єдиному протоколі). Тактика О. с. має специфіку, що зумовлена: 1) розширеним складом учасників; 2) ускладненим інформаційним обміном; 3) наявністю ефекту присутності; 4) взаємним рефлексуванням і зниженням рівня прогнозу; 5) підвищеним ступенем тактичного ризику.

Ознаки письма – зовнішні прояви відносно стійких навичок письма, що відображаються в рукописі. Систему ідентифікаційних О. п. становлять ознаки письмової мови, топографічні О. п. та ознаки почерку. Для кожної особи ця певна сукупність ознак є неповторною.

Ознаки письмової мови – властивості мовних навичок (мова тексту, особливості пунктуації, орфографії тощо). О. п. м. поділяються на загальні й окремі. До загальних належать: рівень володіння письмовою мовою (високий, середній, низький); ступінь розвитку граматичних і стилістичних навичок (високий, середній, низький); довжина речень (велика, середня, мала); переважні типи речень (прості, складні); використання фразеологічних засобів; лексичні ознаки та обсяг словникового запасу та ін. До окремих граматичних О. п. м. належать орфографічні чи пунктуаційні помилки, своєрідність побудови окремих речень, наявність у реченнях стилістичних чи синтаксичних помилок (вживання архаїзмів, діалектизмів, жаргону, скорочень, професіоналізмів, тавтології тощо). О. п. м. мають важливе ідентифікаційне значення для встановлення авторства письма, а також допоміжне значення – для ідентифікації особи за почерком.

Ознаки підроблення відбитків печаток (штампів) – комплекси проявів, що свідчать про спосіб підроблення: малювання відбитка, кустарне виготовлення, копіювання справжнього відбитка, формування відбитка за допомогою комп'ютерної графіки (нестандартність букв, неоднакова висота, ширина букв, різна товщина штрихів, різні проміжки між словами, нерадіальне розташування знаків по колу, дзеркальність окремих знаків, помилки в тексті, розпливи окремих штрихів, відсутність штемпельного барвника у штрихах).

Ознаки підчищення документа – прояв не властивих справжньому документу ознак, що виникли внаслідок механічного впливу на текст шляхом стирання або відшкрябування

гострим предметом (скуйовдженість волокон паперу, пошкодження ліновки і захисної сітки, зменшення товщини паперу, розпливи нових штрихів на ділянці підчищення, залишки штрихів видаленого тексту).

Ознаки технічного підроблення підпису – сліди зупинок приладу, що пише, у вигляді стовщень або перерв штрихів, наявність у штрихах і біля них часток іншого барвника, звивистість і тупі закінчення штрихів.

Ознаки травлення документа – прояв не властивих справжньому документу ознак, що виникли під впливом дії на нього травлячих речовин (матові жовтуваті або сіруваті плями, розпливи і зміна кольору штрихів, пошкодження захисної сітки, лініювання, залишки штрихів витравленого тексту).

Окремі ознаки почерку – окремі особливості виконання рукопису, зумовлені навичками письма, властивими конкретній особі, і які стійко проявляються в письмових знаках. О. о. п. дають змогу ідентифікувати виконавця рукопису. О. о. п. є: складність рухів при виконанні літер; форма рухів при виконанні надрядкових елементів (овальна, петельна, спіральна); форма рухів при виконанні підрядкових елементів (дугова, петельна, кутова); форма рухів при з'єднанні письмових знаків між собою (кутова, дугова, петельна); відносна протяжність рухів по вертикалі (співвідношення розміру) елементів літери; розміщення точок початку і закінчення рухів при виконанні письмових знаків (щодо лінії рядка: низьке, середнє, високе; щодо інших частин цих літер: праворуч від подовжнього елемента, ліворуч від подовжнього елемента, на подовжньому елементі); напрям рухів при виконанні букв та їх елементів (лівоокружний, правоокружний, зверху вниз, зліва направо, знизу вгору, справа наліво); вид з'єднання рухів при виконанні букв (інтервальний, злитий).

Опис прикмет зовнішності людини – певна методика, словесний портрет. Опис у реєстрах зовнішності осіб, які були піддані покаранню, уперше було здійснено Паризькою префектурою в середині XVIII ст. Наукова методика опису особи (словесний портрет) була розроблена у 80-х рр. XIX ст. французьким криміналістом А. Бертільоном. Див. *Словесний портрет*.

Організація розслідування – комплекс необхідних заходів з оптимального здійснення кримінального провадження. О. р. означає: своєчасну розробку узгодженого плану заходів правоохоронних органів; належну взаємодію слідчого, оперативних працівників, спеціалістів; забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою або бригадою; проведення регулярних нарад слідчої групи; систематичний обмін інформацією і звітністю про результати роботи слідчої групи і кожного слідчого; забезпечення необхідних умов праці; своєчасну розробку і виконання планів розслідування по кожному кримінальному провадженню. О. р. ґрунтується на положеннях НОП. О. р. слідчого поширюється на режим і умови його роботи, вдосконалення нормування праці, обладнання робочого місця, оргтехніки, секретарського обслуговування.

Освідування – слідча (розшукова) дія, що полягає в огляді підозрюваного, потерпілого або свідка для встановлення на їх тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу (ст. 241 КПК України). О. здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Слідчий, прокурор не має права бути присутнім при О. особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає О. При О. не допускаються дії, що принижують гідність особи, яка підлягає освідуванню, або небезпечні для її здоров'я. Про результати О. складається протокол, який підписують особи, що брали участь у провадженні цієї дії, поняті, слідчий та/або прокурор. Якщо освідування проводилося примусово, копія протоколу О. надається особі, щодо якої проводилося О.

Особа злочинця – сукупність психологічних властивостей, характерних для осіб, які вчиняють злочини. Вивчення О. з. містить дослідження психологічних механізмів протиправної поведінки; мотивацій різних видів злочинів, ролі і співвідношення індивідуально-психологічних і соціально-культурних чинників у формуванні О. з. і протиправної поведінки; впливів на нього стійких і ситуативних психічних станів. У криміналіс-

тиці О. з. розглядається як елемент криміналістичної характеристики злочину.

Особливі прикмети – відмітні особливості, що мають цінність для ідентифікації людини за ознаками зовнішності (татування, родимки, шрами).

Папілярний візерунок – візерунок на нігтьових фалангах пальців рук, утворений папілярними лініями. П. в. поділяються на три основні типи: дугові, петльові і завиткові. Дугові П. в. найпростіші за своєю будовою; складаються з одного-двох потоків папілярних ліній, які беруть початок біля одного бічного краю пальця і йдуть до другого, утворюючи в середній частині візерунка дугоподібні фігури. Дугові П. в. поділяються на два види: прості дугові візерунки і дугові візерунки із зародковим внутрішнім малюнком. Дугові П. в. становлять близько 5 % загальної кількості візерунків пальців. Петльові П. в. складаються не менше ніж із трьох потоків ліній, мають одну дельту, а у внутрішньому малюнку є хоча б одна папілярна лінія, що утворює вільну петлю. Петльові П. в. поділяються на: ульнарні (основи петель звернені до мізинця) і радіальні (основи петель звернені до великого пальця). Види петльових П. в.: прості, половинчасті, замкнуті, вигнуті, рівнобіжні, зустрічні. Петльові П. в. становлять близько 65 % від загальної кількості пальцевих візерунків. Завиткові П. в. найскладніші за будовою, їх внутрішній малюнок має хоча б одне коло, овал, повний оборот спіралі, або дві-три системи петель, голівки яких огинають одна одну, або хоча б одне півколо, опуклість якого звернена до основи візерунка. Завиткові П. в. мають дві дельти (іноді три або чотири). Види завиткових П. в.: кругові, спіралеподібні, неповні завиткові візерунки, завиткові візерунки зі складною будовою внутрішнього малюнка. Завиткові П. в. становлять близько 30 % від загальної кількості візерунків.

Пересувна криміналістична лабораторія – автомобіль спеціального призначення (як правило, мікроавтобус) із розміщеним у його кузові комплексом приладів і апаратів для проведення криміналістичних досліджень на місці події. Широкого вжитку набули П. к. л., створені на базі різних моделей автомобілів “РАФ” і “УАЗ”, останнім часом використовуються авто-

мобілі імпортного виробництва високої прохідності. Основні завдання П. к. л.: 1) своєчасне транспортування науково-технічних засобів до місця провадження слідчої дії; 2) забезпечення виїзду учасників слідчої дії на місце її проведення; 3) використання приміщення П. к. л. для провадження процесуальних дій із застосуванням техніко-криміналістичних методів, фіксації їх ходу і результатів; 4) проведення попередніх досліджень предметів, документів, слідів.

Письмо – засіб фіксації і зберігання думки людини; походить від звукового мовлення і є основним засобом спілкування людей. Розрізняють смисловий і графічний бік П. Смисловий бік П. проявляється в мовних засобах і відображає письмову мову того, хто пише, графічний – у вигляді письмових знаків і їх сполучень (почерку).

Підпал – навмисне знищення або пошкодження вогнем майна, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки. Можна виділити П. від легкозаймистих речовин; із використанням спеціальних пристроїв; при створенні умов, які сприяли самозайманню; при порушенні правил протипожежної безпеки. При розслідуванні П. проводяться такі слідчі (розшукові) дії: 1) огляд місця пожежі; 2) залучення експертів (пожежного техника, судового медика, криміналіста); 3) допит свідків-очевидців.

Підчищення – спосіб змінення змісту документа, за якого здійснюється механічне видалення частини тексту. Видалення штрихів може слугувати підготуванням для внесення нових записів. При П. текст стирають (тертям гумки) або вишкрябують гострим предметом (лезом бритви). Ознаки П.: порушення верхнього шару паперу; зменшення товщини паперу; пошкодження лініювання або захисної сітки; залишки підчищених штрихів; розпливи барвника у штрихах нового тексту.

Плани і схеми місця події – додатковий спосіб фіксації результатів огляду місця події; є додатком до протоколу огляду місця події. План – це графічне площинне зображення певного місця (місцевості або приміщення), виконане у масштабі або схематично (у вигляді схеми). Відмінність між планом і схемою полягає в тому, що перший виконується у масштабі, друга – без масштабу, орієнтовно, із позначенням розмірів об'єктів, їх фо-

рми і відстані між ними. Залежно від місця події складаються плани відкритої місцевості і приміщень. План приміщень може бути площинним (простим) або розгорнутим. План місцевості викреслюється способом промірювання за напрямом або способом засічок. При складанні плану або схеми використовують умовні позначення. На кожному плані або схемі мають бути: назва з вказівкою того, що зображено, стрілка з вказівкою “північ-південь” для орієнтування за сторонами світу; масштаб (на планах), пояснювальні написи стосовно тих чи інших об’єктів. Плани і схеми підписують слідчий і поняті, якщо вони беруть участь у слідчій дії.

Планування розслідування – визначення шляхів і способів розслідування, обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, визначення системи слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, їх змісту, послідовності проведення, строків виконання. Принципи П. р.: законність, обґрунтованість, індивідуальність і динамічність розслідування. П. р. пов’язане з висуванням обґрунтованих слідчих версій. Результатом П. р. є план розслідування. При розслідуванні складних справ письмовий план доцільно складати за епізодами.

Позитивний висновок експерта – категоричний або вірогідний висновок експерта, що стверджує існування (або можливість існування) факту, з приводу якого перед експертом поставлено певне запитання.

Попереднє дослідження – 1) вивчення об’єктів, які ще не мають статусу речових доказів, але таких, що можуть стати такими за настання певних процесуальних умов. П. д. здійснюється працівниками експертно-криміналістичних служб до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або спеціалістами за дорученням слідчого без призначення експертизи. Результати П. д. не можуть виступати джерелом судових доказів; 2) стадія експертного дослідження, на якій експерт ознайомлюється з поданими на дослідження матеріалами справи, речовими доказами та зразками.

Пороскопія – напрям дактилоскопії, що вивчає можливості та методику ототожнення особи за відображенням пор у

відбитках пальців. Термін “пороскопія” запропоновано французьким криміналістом Локаром, який у 1911 р. розпочав дослідження в цій галузі і розробив методику пороскопічної експертизи, основу якої складають сталість кількості пор та їх взаємне розташування стосовно одна одної.

Портрет рисований – різновид суб’єктивного портрета; виконується художниками зі слів очевидців чи потерпілих.

Портрет синтетичний – 1) метод відтворення зовнішності розшукуваного за показаннями очевидців чи потерпілих; виготовляється з фрагментів фотозображень різних осіб шляхом їх підбирання та компонування під керівництвом слідчого або оперативного працівника; 2) результат відтворення зовнішності розшукуваного за фрагментами фотозображень.

Портрет суб’єктивний – 1) методи відтворення зовнішності розшукуваних осіб за мисленими образами, що збереглися у пам’яті очевидців чи потерпілих. Існують різні системи для створення П. с.: синтетичні портрети, рисовані портрети, фоторобот, система ІКР, комп’ютерний фоторобот; 2) результат відтворення зовнішності розшукуваного за мисленим образом.

Почерк – манера написання, виражена в системі рухів, які фіксуються в рукопису. П. залежить від рівня розвитку особи і закріплення в неї письмово-рухових навичок. Своєрідність П. проявляється в певній сукупності загальних і окремих ознак. Ідентифікаційними властивостями П. є його індивідуальність і усталеність. Найбільшу стабільність має сформований П., який частіше формується в особи до 25-річного віку. Варіаційність ознак П. не може вважатися перешкодою до ідентифікації.

Предмет допиту – сукупність обставин, що підлягають з’ясуванню і мають значення для кримінального провадження. П. д. визначається двома чинниками: 1) переліком обставин, що підлягають з’ясуванню у кримінальному провадженні; 2) даними, що мусять бути відомі особам, які мають відношення до події злочину (свідкам, потерпілим, підозрюваним або обвинуваченим). Залежно від процесуального стану допитуваного П. д. у найзагальнішій формі визначений у кримінальному процесуальному законодавстві.

Пред'явлення для впізнання – слідча (розшукова) дія, яка полягає у пред'явленні свідку, потерпілому, підозрюваному в передбаченому законом порядку певного об'єкта для того, щоб вони могли встановити його тотожність або відмінність від того об'єкта, який спостерігався раніше, зберігся в пам'яті і про який давали показання (ст. 228-231 КПК України). Види впізнання: 1) впізнання живих людей; 2) впізнання трупа або частин розчленованого трупа; 3) впізнання речей, знарядь злочину, документів і тварин; 4) впізнання ділянки місцевості, житла та інших приміщень. Важливим елементом підготовки до пред'явлення для впізнання є допит того, хто впізнає, у процесі якого слід з'ясувати ступінь повноти сприйняття тим, хто впізнає, об'єкта, його ознаки, можливості впізнання. Коли той, хто впізнає, є свідком чи потерпілим, він попереджається про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, а свідок, крім того, і за відмову від давання показань. Предмет, що підлягає впізнанню, пред'являється тому, хто впізнає, серед інших однорідних предметів. Особу, яка підлягає впізнанню, пред'являють тому, хто впізнає, серед інших осіб тієї ж статі у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Див. *Упізнання*.

Приєм тактичний – спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретної мети, оснований на психологічному механізмі його реалізації, який є найбільш раціональним і ефективним за певних ситуацій. П. т. є головним елементом криміналістичної тактики. Поняття “П. т.” відображає насамперед практичну спрямованість тактики, оскільки це спосіб цілеспрямованої практичної діяльності при розслідуванні злочинів. П. т. може бути не будь-який спосіб у здійсненні процесуальної дії, а лише найбільш раціональний і ефективний за певних обставин його реалізації. Особливість П. т. полягає в його психологічній сутності та механізмі реалізації. Такий механізм реалізації припускає: 1) його психологічну спрямованість, пов'язану з викриттям неправди, актуалізацією забутого, відтворенням минулої події, виявленням прихованого тощо; 2) безпосередню або опосередковану взаємодію між слідчим

(суддею) і їх респондентами; 3) психологічний ефект від його використання (що пов'язано з отриманням об'єктивних показань, виявленням слідів і знарядь злочину, встановленням місцезнаходження схованки тощо). П. т. можна класифікувати за такими підставами: а) за сферою їх реалізації (П. т. огляду місця події, обшуку, допиту, пред'явлення для впізнання тощо); б) за діапазоном застосування (П. т., що використовуються при провадженні лише окремих або кількох (багатьох) слідчих (судових) дій); в) за об'єктом спрямованості (П. т., спрямовані на здійснення психологічного впливу на людину; П. т., спрямовані на дослідження матеріального середовища); г) за характером інформації (П. т., основані на словесній інформації; П. т., основані на матеріалізованій інформації; П. т., що ґрунтуються на логіко-розумовій інформації).

Приховування злочинів – діяльність, спрямована на перешкоджання розслідуванню злочинів шляхом утаювання, знищення, маскування і фальсифікації слідів злочину. П. з. – одна з форм протидії розслідуванню.

Реконструкція (від лат. *re* – префікс, що означає зворотну або поворотну дію, і *constructio* – побудова) – відновлення початкового виду, стану, вигляду за залишками або письмовими джерелами. Існує матеріальна і розумова Р. Матеріальна Р. здійснюється за допомогою макетування і натурної Р. (напр., Р. обстановки місця дорожньо-транспортної події).

Ризик тактичний – виконання слідчим, суддею або оперативним працівником діяльності в умовах можливого виникнення негативних наслідків. За ступенем локалізації Р. т. має поширюватися: 1) на проведення тактичних операцій; 2) на здійснення слідчих (судових) дій або оперативно-розшукових заходів; 3) на застосування систем (підсистем) тактичних прийомів окремих процесуальних дій; 4) на використання окремих тактичних прийомів. У теорії ігор умови Р. т. мають місце тоді, коли особа, яка приймає рішення, розраховуючи на кращий результат, повинна бути готова до того, що здійсниться гірший. При цьому можна виділити два класичні випадки: а) власне умови ризику; б) умови непевності. Прийняття тактичного рішення в ситуації ризику пов'язане з оцінкою ступеня ризику.

Така оцінка передбачає насамперед необхідність порівняння ймовірних практичних вигод і можливих негативних наслідків. Р. т. завжди повинен мати мотивований характер. Обрання тактики в ситуації Р. т. передбачає необхідність додержання таких положень: 1) прогнозування можливого настання результатів внаслідок реалізації тактичного рішення; 2) варіювання наявною доказовою інформацією; 3) визначення допустимості Р. т. у конкретній ситуації.

Розгін почерку – загальна ознака почерку; характеризує протяжність (розмір) руху по горизонталі і визначається відношенням ширини знаків до їх висоти, а також відстанню між письмовими знаками. Розрізняють Р. п.: стиснутий (малий розгін) – ширина малих літер менша за їх висоту, відстань між буквами незначна; середній – ширина малих літер менша за їх висоту, а також за відстань між літерами; розгонистий (великий розгін) – ширина малих літер більша за їх висоту, відстані між літерами збільшені.

Розкрадання – узагальнене поняття, що охоплює умисне незаконне обернення певним способом чужого майна на свою користь або користь інших осіб із корисливих мотивів. У криміналістиці розрізняють окремі криміналістичні методики, що охоплюють: методики розслідування Р., що вчиняються у сфері промислового виробництва; будівництва; на залізничному транспорті; у сільськогосподарському виробництві; на підприємствах торгівлі; підприємствах громадського харчування; у сфері послуг і побутового обслуговування населення; у бюджетних установах та ін.

Сигналітична фотозйомка – впізнавальна фотозйомка. Уперше правила С. ф. розробив французький криміналіст А. Бертільон. Див. *Фотозйомка впізнавальна*.

Симуляція (від лат. *simulatio* – видимість, удавання) – поведінка, спрямована на імітацію хвороби або її окремих симптомів з метою введення в оману. Розрізняють навмисну і патологічну С. Від С. слід відрізнити самонавіювання, коли людина щиро переконана у наявності в неї тяжкої соматичної хвороби.

Система тактичних прийомів – упорядкована сукупність (комплекс) взаємозалежних і взаємозумовлених прийомів,

що мають цільову спрямованість і вибірковість у процесі її реалізації. С. т. п. процесуальної дії має бути не лише їх сукупністю, а й побудовою, яка припускає організацію їх у вигляді цілісного утворення, в якому його складові взаємозалежні, посідають відповідне місце у певній послідовності і виконують необхідні функції. Властивості С. т. п.: 1) цільова спрямованість (система має виконувати свої функції, маючи певні цілі); 2) вибірковість (система має працювати лише в ситуації, в якій вона була б оптимальною); 3) динамічність (система має широкий діапазон виявів, вона рухлива, пластична, гнучка); 4) варіантність (широкий арсенал типових систем); 5) алгоритмічність (система – своєрідний алгоритм, типова програма). С. т. п. має двояку структуру: з одного боку, вона за своєю природою належить до певного виду слідчої дії (тактичні прийоми допиту, обшуку, пред'явлення для впізнання); з іншого – ці системи мають підсистеми, що існують відповідно до цілей проведення конкретної слідчої дії. С. т. п. окремих слідчих (судових) дій являють собою певні типові програми, своєрідні алгоритми для слідчого (судді), що рекомендуються до застосування у відповідних ситуаціях як найефективніші. С. т. п. тотожна тактичній комбінації. Див. *Тактична комбінація*.

Ситуація слідчої (розшукової) дії – сукупність даних у конкретний момент провадження слідчої (розшукової) дії; обстановка слідчої (розшукової) дії під час її проведення. За обсягом понять С. с. д. є ситуацією меншого ступеня спільності порівняно зі слідчою ситуацією. С. с. д. структурно входить до слідчої ситуації і є її складовою. С. с. д. формується у процесі самої дії і залежить від: 1) наявності (одержання) доказового матеріалу; 2) прогнозу слідчим відповідної тактики; 3) дій суб'єкта, на якого спрямована система тактичних прийомів.

Складність почерку – загальна ознака почерку; свідчить про те, якими рухами виконуються письмові знаки, про конфігурацію їх будови. Розрізняють простий, спрощений та ускладнений почерк.

Слід – 1) у вузькому розумінні – матеріально-фіксоване відображення. Див. *Сліди матеріально фіксовані*; 2) у широкому – результат будь-якої матеріальної зміни первинної обстановки внаслідок вчинення певної дії.

Сліди злочину – 1) результат будь-якої матеріальної зміни початкової обстановки, що сталася внаслідок вчинення злочину (слід у широкому розумінні). Передбачають порушення первинного положення, місцезнаходження, стану різних об'єктів, що становлять речовинне середовище, у якому вчинено злочин. Сліди в широкому розумінні охоплюють: комплекси елементів, властивих певним подіям (сліди дорожньо-транспортної події, сліди пожежі та ін.); зміну обстановки (поява або зникнення предметів, зміна їх місця розташування); зміну вигляду або стану предмета (зламаний замок); 2) матеріально фіксоване відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому (слід у вузькому розумінні) – сліди-відображення: сліди рук, ніг, знарядь, інструментів та ін. Сліди-відображення становлять головний зміст трасології.

Сліди матеріально фіксовані – сліди-відображення, що виникають внаслідок взаємодії двох об'єктів: слідоутворюючого і слідоприймаючого. Залежно від об'єктів, які їх утворили, розрізняють: сліди людини, сліди тварин, сліди предметів. Щодо конкретних слідоутворюючих об'єктів частіше трапляються сліди рук, ніг, зубів, транспортних засобів, знарядь та інструментів. Відповідно до механізму утворення сліду виділяють: об'ємні і поверхневі; статичні і динамічні; локальні і периферійні сліди.

Слідовий контакт – (у трасології): результат взаємодії між слідоутворюючим і слідоприймаючим об'єктами. С. к. може бути статичним і динамічним.

Слідоутворення – 1) процес формування будь-якого матеріального відображення події як процес зміни властивостей об'єкта внаслідок взаємодії з іншим об'єктом під час будь-якої події; 2) процес контактування мінімум двох (ідентифікованого та ідентифікуючого) об'єктів, під час якого ідентифікуючий об'єкт сприймає, відображає зовнішні властивості (ознаки зовнішньої будови) ідентифікованого об'єкта.

Слідча валіза (слідчий портфель, слідча сумка) – набір або комплект техніко-криміналістичних та інших засобів (приладів, пристосувань, інструментів, матеріалів) для роботи з доказами під час слідчого огляду, обшуку, слідчого експерименту та інших слідчих (розшукових) дій.

Слідча ситуація – характеристика інформаційних даних про стан та обстановку розслідування. С. с. – це вагомий чинник, який зумовлює обрання слідчим оптимальної програми дій, спрямованих на відшукування доказів, перевірку висунутих версій тощо. Розрізняють прості і складні С. с. У свою чергу складні С. с. поділяються на: проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно не впорядковані і змішані. Різновидом С. с. є ситуації слідчої (розшукової) дії.

Слідчий експеримент – слідча (розшукова) дія, яка полягає у проведенні спеціальних дослідів із метою перевірки зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки і оцінки слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, які мають значення для розслідування злочину. Провадження С. е. регламентовано ст. 240 КПК України. С. е. проводиться у присутності понятих. До участі в С. е. можуть бути залучені підозрюваний, свідок, потерпілий, а також спеціалісти і допоміжні учасники (напр., статисти). Про провадження С. е. складається протокол. Додатковими засобами фіксації результатів С. е. є складання схем, планів, фотографування, відеозйомка. У межах слідчого експерименту може бути проведена перевірка показань на місці.

Слідчі (розшукові) дії – передбачені законом процесуальні дії щодо збирання, дослідження, оцінки і використання доказів. За чинним кримінальним процесуальним законодавством України слідчі (розшукові) дії поділяються на гласні і негласні. Гласні слідчі дії перераховані у Главі 20 КПК України і до них відносять огляд, огляд трупа, огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, допит, обшук, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, залучення експерта, отримання зразків для експертизи, освідування. Негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню (ст. 246 КПК України). Система негласних слідчих (розшукових) дій включає: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), огляд і

виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України). Гласні та негласні слідчі (розшукові) дії здійснюються слідчим, прокурором, захисником та іншими особами у встановленому законом порядку.

Слідчо-оперативна група – організаційна форма взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, експертами, спеціалістами. Створюється при провадженні по складних, багатоепізодних справах.

Словесний портрет – метод опису зовнішності людини для її ідентифікації за ознаками зовнішності. С. п. як єдиний метод класифікації та опису зовнішніх ознак людини з метою розшуку і ототожнення був розроблений наприкінці ХІХ ст. А. Бертільоном (Франція), потім удосконалювався іншими криміналістами (зокрема, Р. Рейсом). Застосовується в оперативно-розшуковій, слідчій і експертній практиці. Головними принципами С. п. є повнота і систематичність опису. Принцип повноти полягає в докладному опису зовнішньої анатомії, функціональних ознак (постава, хода, жестикуляція, міміка, мовлення, манери поведінки) та одягу. Принцип систематичності означає: 1) певну черговість опису окремих груп зовнішніх ознак; 2) послідовність опису кожної групи зовнішніх ознак за правилом “від загального до окремого”; 3) обов’язкове використання спеціальної термінології С. п.

Спеціальні знання – знання в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, які виникають під час розслідування і розгляду справ у суді. До спеціальних не належать загальновідомі і загальнодоступні наукові

знання в галузі матеріального і процесуального права, якими повинні володіти слідчі, прокурори, судді. Саме тому закон (ч. 1 ст. 242 КПК України) прямо забороняє проведення експертизи для з'ясування питань права.

Спосіб судово-оперативної фотографії – порядок дій, спрямованих на вирішення інформаційних і оперативно-тактичних завдань використання фотографії.

Судова експертиза – дослідження, яке проводиться експертом у порядку, передбаченому процесуальним законодавством, для встановлення за матеріалами кримінального провадження фактичних даних і обставин.

Судова фотографія – галузь криміналістичної техніки, що розробляє фотографічні засоби, прийоми й методи виявлення, фіксації та дослідження доказів. Зміст С. ф. становлять наукові положення і практичні рекомендації щодо використання фотографії у розслідуванні злочинів. Використання фотографічної зйомки в розслідуванні злочинів зумовлене її основними перевагами: 1) дає змогу з великою точністю зафіксувати об'єкт, його стан, ознаки; 2) забезпечує швидке фіксування тих чи інших об'єктів; 3) дає адекватне уявлення про зображений на фотознімку об'єкт; 4) фотографічне зображення має властивість наочності й документальності; 5) існує можливість одержати маловидимі і невидимі деталі, сліди, ознаки. С. ф. охоплює: а) фотографію фіксуючу (судово-оперативну); б) фотографію дослідну (судово-експертну).

Судове авторознавство – розділ криміналістичного дослідження письма, що містить концептуальні основи встановлення автора тексту. С. а. базується на даних лінгвістики, у тому числі фразеології, граматики, інших галузей знань про мову. С. а. слугує науковою основою авторознавчої експертизи.

Судовий відеозапис – система видів, методів і прийомів зйомки, які застосовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій, процедури судового розгляду, оперативно-розшукових заходів і експертних досліджень для розслідування злочинів і надання суду наочного доказового матеріалу. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість використання відеозапису під час провадження гласних і неглас-

них слідчих (розшукових) дій (ст. 103 КПК України). Відеозапис використовується у разі необхідності зафіксувати певні факти, зберегти динамічну картину події, взаємозв'язок тих чи інших предметів і слідів, складну обстановку місця події.

Судово-дослідна фотографія – система спеціальних методів, прийомів і засобів, що застосовуються для одержання нових фактів при провадженні судових експертиз. Дослідження з використанням засобів і методів судової фотографії передбачає виявлення слабо або зовсім невидимих за звичайних умов ознак, схожості або різниці між ними. Об'єктами С.-д. ф. є: речові докази, що піддаються експертному дослідженню, порівняльні зразки і матеріали, що використовуються в ході експертизи. С.-д. ф. здійснюється за особливих умов освітлення, зйомка проводиться в невидимому промінні, зйомкою люмінесценції, з посиленням контрастів, із використанням розрізнення кольорів, методом мікрофотографування.

Судово-експертні установи – спеціалізовані державні установи і відомчі служби. До них належать: науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби (криміналістичні центри) Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

Судово-оперативна фотографія – сукупність методів, прийомів і засобів, що застосовуються при провадженні слідчих (розшукових) дій для фіксації обстановки, слідів та інших об'єктів. Фіксація в судовому фотографуванні має на меті точно і повно відобразити об'єкти в тому вигляді й стані, у якому вони спостерігаються на момент фотозйомки. Фотозйомка виступає додатковим засобом фіксації у процесі здійснення слідчої дії. С.-о. ф. як засіб фіксації в ході розслідування застосовується в поєднанні з протоколюванням і складанням схем та планів. Об'єктами С.-о. ф. є: місцевість і приміщення, а також їх окремі ділянки, предмети, сліди, трупи, живі особи, окремі дії учасників слідчих (розшукових) дій і їх результати. С.-о. ф. здійснює слідчий, спеціаліст, співробітник оперативного підрозділу (ст. 41 КПК України) за допомогою фотографічної техніки. Залежно від характеру слідчої (розшукової) дії та її мети, специ-

фіки об'єкта фотозйомки і завдань фіксації застосовуються різні види, методи й засоби С.-о. ф. Судово-фотографічні засоби, методи і види зйомки становлять систему С.-о. ф. Найпоширенішим видом зйомки в С.-о. ф. є фотозйомка місця події. Див. *Фотозйомка місця події*.

Тактична комбінація – певне поєднання (сукупність, система) тактичних прийомів, що тісно пов'язані між собою і спрямовані на вирішення конкретного завдання розслідування в певній слідчій ситуації. Див. *Система тактичних прийомів*.

Тактична операція – поєднання однойменних і різноіменних гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на вирішення проміжного (локального) завдання розслідування в даній слідчій ситуації. При цьому специфіка цього завдання полягає в тому, що його вирішення можливе лише за рахунок комплексного застосування зазначених дій та заходів.

Тактична рекомендація – сукупність порад, що сформовані на основі досягнень науки та узагальнення передової судово-слідчої практики щодо найбільш раціональної, ефективної організації кримінального провадження.

Типи й елементи зовнішності – каталог зображень і найменувань з індексом типів облич та елементів.

Топографічні ознаки письма – ознаки, які характеризують особливості розміщення тексту в цілому або в окремих його частинах. Т. о. п. визначаються: наявністю або відсутністю полів, їх розташуванням, шириною і формою, наявністю і розміром абзаців, розміром інтервалів між рядками, напрямом рядків та ін.

Травлення – спосіб зміни змісту документа, за якого здійснюється видалення тексту за допомогою впливу хімічних реактивів, які вступають у реакцію з барвником штрихів і знебарвлюють його. Як травлячі речовини використовуються деякі кислоти і луги. Ознаки Т.: наявність білястих плям від дії хімічної речовини; поява матових ділянок; зміна кольору паперу; знебарвлення лініювання і захисної сітки; шорсткість поверхні; поява дрібних тріщин; ламкість паперу; наявність залишків барвника витравлених штрихів; розпливи барвника нових штрихів. Ознаки Т. виявляються за допомогою огляду з використанням

збільшувальних оптичних засобів і ультрафіолетових освітлювачів.

Трасологія (від франц. *trace* – слід і грец. *λογος* – слово, вчення, букв. – вчення про сліди) – галузь криміналістичної техніки, що вивчає сліди і розробляє прийоми, методи і науково-технічні засоби їх виявлення, фіксації, вилучення і дослідження. Т. вивчає закономірності утворення слідів-відбитків. Т. базується на таких наукових положеннях: 1) об'єкти матеріального світу індивідуальні; 2) у певних умовах зовнішня будова одного об'єкта може відбитися на іншому; 3) відбиття у сліді зовнішньої будови предмета є перетвореним; 4) об'єктами трасологічного дослідження можуть бути тільки тверді тіла. У Т. за слідами можна встановити: механізм і умови їх виникнення; окремі обставини події, що відбулася; деякі ознаки об'єкта, що утворив слід; групову належність; тотожність об'єкта, яким утворений слід.

Упакування предметів зі слідами рук – складання предметів за певними правилами, що допомагають зберегти сліди без пошкоджень. Правила У. п. зі с. р.: слід не повинен дотикатися до матеріалу упаковки; предмет закріплюється нерухомо; матеріал упаковки має бути міцним; упаковка обв'язується шпагатом, опечатується сургучевою печаткою з биркою; на бирці зазначається найменування предмета, де і коли він вилучений, номер (найменування) кримінальної справи, ставляться підписи слідчого і понятих. Способи У. п. зі с. р.: циліндричні предмети, напр., склянку, можна помістити між двома дощечками, які перев'язують шпагатом; предмет може бути затиснутий листами картону, поміщений у коробку і перев'язаний шпагатом.

Фотозйомка впізнавальна – застосовується для фіксації зовнішності злочинців для використання їх знімків у криміналістичному обліку, розшуку та у процесі ідентифікації, а також невпізнаних трупів для обліку і встановлення особи загиблих. При зйомці живих осіб виготовляють звичайно три погрудні знімки із зображеннями в 1/7 натурального розміру: правий профіль, вид спереду (анфас) і з поворотом голови праворуч (лівий напівпрофіль). У повний комплект входить і четвертий

знімок – вид спереду на повний зріст. Третій і четвертий знімки можна замінити одним із зображенням людини на повний зріст із поворотом усього корпусу праворуч. На знімках у профіль і анфас людина має бути зображена без головного убору, шарфа, окулярів, на третьому знімку – у тому вигляді, у якому її було затримано. Ф. в. трупа має свої особливості. Спотворене обличчя трупа попередньо відновлюють і провадять його “туалет”. Відновлення обличчя полягає в накладанні швів на рани, а “туалет” – у припудрюванні шкіри, підфарбуванні губ та ін. Обличчя трупа має бути сфотографоване до відновлення і “туалету”, а також після цього. Труп фотографується у тому самому одязі, в якому його виявили, а оголений труп прикривають шматком тканини. Обличчя трупа слід сфотографувати у фас, обидва профілі (лівий і правий), а також у 3/4 повороту обличчя. Перед зйомкою необхідно надати трупу певне положення, зручне для фотографування. Обличчя трупа фотографується з розплющеними очима.

Фотозйомка місця події – вид зйомки в судово-оперативній фотографії. До Ф. м. п. ставляться такі вимоги: 1) порядок фотозйомки має перебувати у взаємозв’язку з усією процедурою огляду місця події; 2) фотозйомка має передувати іншим методам фіксації; 3) засоби й методи фотозйомки повинні обиратися залежно від ситуації огляду, щоб забезпечити повноту, всебічність і точність фіксації; 4) сукупність фотознімків має давати досить повне і чітке уявлення про обстановку злочину, його сліди й деталі; 5) до внесення якихось змін в обстановку слід фотографувати загальний вигляд місця події і взаємне розташування об’єктів; окремі сліди і предмети спочатку фотографуються в тому вигляді, в якому їх виявлено. Розрізняють чотири види Ф. м. п.: 1) орієнтуюча (своїм завданням ставить фіксацію певного об’єкта разом з оточуючими його предметами, будівлями, місцевістю; орієнтуючий знімок повинен містити зображення власне місця події на фоні навколишнього оточення; зйомка провадиться звичайним або панорамним методом); 2) оглядова (припускає фіксацію загального вигляду місця події без навколишнього оточення; зйомку зазвичай роблять із різних боків); 3) вузлова (передбачає зйомку частин або вузлів об’єкта, які мають найбільш важливе значення); 4) детальна

(полягає у зйомці окремих слідів, предметів, деталей обстановки місця події; провадять масштабним способом).

Фотозйомка слідів на місці події – фотозйомка, яка використовується для фіксації їх знаходження, загального вигляду, стану, індивідуальних особливостей. Місце виявлення сліду фіксують зйомкою на фоні оточуючих об'єктів, потім слід фіксується окремо, а також його деталі та особливості. Під час фотозйомки рекомендується така послідовність: спочатку фотографують предмет, на якому виявлено сліди, потім взаємне розташування слідів, а після цього кожен слід окремо за методом великомасштабної зйомки.

Фотозйомка трупа – фіксація фотографічними засобами загального вигляду трупа, пози і положення щодо навколишнього оточення, слідів і ушкоджень на тілі, одязі, трупних плям, синців. При фотографуванні трупа використовують орієнтуючу, оглядову, вузлову та детальну зйомку. Ф. т. має певну специфіку. Для фіксації загального вигляду, положення і пози трупа на місці його виявлення фотографують у взаємозв'язку з навколишнім оточенням та ізолювано від нього. Труп із предметами обстановки навколо нього зазвичай фотографують з двох бічних сторін. Фотозйомку щодо осі трупа бажано здійснювати під кутом 45 градусів. Не рекомендується без потреби робити знімки з боку ніг, особливо з близької відстані, і з боку голови. Ф. т. призначена для фіксації його положення і пози. Зображенням трупа, якщо можливо, слід займати весь кадр. Сліди і ушкодження фотографують спочатку так, щоб на знімку було видно, на якій частині тіла чи одягу вони містяться, а потім фотографують великим планом із масштабною лінійкою. Сліди крові треба фотографувати масштабною зйомкою. Особливо важливо зафіксувати локалізацію, напрям патьоків крові, їх форму. При фотозйомці слідів і ушкоджень на трупі можуть використовуватися світлофільтри.

Фоторобот комп'ютерний – фотокомпозиційний портрет зі слів очевидців або потерпілих, створений за рахунок використання комп'ютерної програми і засобів комп'ютерної графіки.

Цифрові тексти – вид рукопису, змістовний бік якого зафіксований за допомогою цифр (знаків, що позначають числа).

Час вчинення злочину – момент, коли злочинець шляхом дій чи бездіяльності вчинив кримінально каране діяння. У криміналістичній характеристиці Ч. в. з. розглядається як її елемент.

Шкіряний рельєф – рельєф шкіри долонної поверхні руки. Ш. р. складається з флексорних ліній, вузьких складок-зморшок, папілярних ліній і пор. Основу Ш. р. становлять папілярні лінії, що утворюють різні візерунки.

6. ПОТОЧНИЙ (МОДУЛЬНИЙ) ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

ОПИС ПРЕДМЕТА КУРСУ

Курс	Галузь, напря́м освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу (структура залікового кредиту)
Кількість креди- тів ECTS: 7,0 Модулів: 3 Змістових моду- лів: 4 Загальна кількість годин: 252 Тижневих годин: 6-8	0304 “Право” “Бакалавр” 6.030401 “Правознавство”	Обов’язкова: <i>Модуль I</i> Лекції: 60 Практичні заняття: 80 <i>Модуль II</i> Індивідуальна робота: 16 <i>Модуль III</i> Самостійна робота: 96 Вид контролю: поточний модульний контроль, се- местровий залік, курсовий іспит

Навчальна дисципліна “Криміналістика” складається із 4 змістових модулів.

Оцінювання знань студентів з криміналістики здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК). Загальним об’єктом оцінювання знань студентів є відповідна частина навчальної програми з дисципліни “Криміналістика”, засвоєння якої перевіряється під час ПМК.

Завдання ПМК полягає в перевірці розуміння та засвоєння матеріалу змістового модуля, здатності осмислити зміст те-

ми чи розділу, уміння застосовувати отримані знання з криміналістики при вирішенні професійних завдань.

Об'єктами ПМК знань студентів є успішність на практичних заняттях; виконання відповідних лабораторних робіт; вивчення окремих тем, які не викладаються в лекційному курсі; виконання модульних контрольних завдань.

Оцінювання результатів ПМК здійснюється викладачем наприкінці вивчення кожного змістового модуля.

Критерії оцінювання ПМК:

а) систематичність, активність та успішність роботи студента на лекціях, практичних заняттях, виконання лабораторних робіт, самостійне опрацювання тем – від 0 до 10 балів;

б) оцінка за модульну контрольну роботу (у формі тестів або лабораторних робіт) – від 0 до 10 балів.

Виконання модульних контрольних завдань може проводитися як у формі тестування, так і у формі виконання лабораторних робіт.

Конкретний перелік тестів, лабораторних робіт, порядок і час їх складання, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на практичних заняттях.

Підсумковий бал за результатами ПМК оформляється під час останнього практичного заняття відповідного семестру.

Кожен модуль оцінюється у 10 балів. Результати ПМК знань студентів вносяться до відомості обліку поточної успішності та є основою для визначення загальної успішності студента і враховуються при виставленні балів за підсумковий контроль знань (ПКЗ). Загальна кількість балів за ПМК складає 40 балів.

У разі невиконання завдань ПМК з об'єктивних причин студенти мають право (за дозволом декана або викладача) скласти їх до останнього практичного заняття. Час та порядок складання визначає кафедра.

7. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Відповідно до “Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців” індивідуальна робота студентів із криміналістики може охоплювати:

- вивчення додаткових літературних джерел;
- участь у роботі студентського наукового гуртка (проблемної групи чи лабораторії) з криміналістики;
- участь у студентських наукових конференціях;
- підготовку наукових доповідей та їх презентацію;
- написання наукових статей чи тез доповідей;
- узагальнення слідчої та судової практики відповідно до певних тем.

Вибір студентом видів індивідуальної роботи здійснюється за власними інтересами та попереднім узгодженням з викладачем. Завдання для індивідуальної роботи студент отримує на кафедрі на початку навчального року.

Організацію, контроль та оцінку якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснює викладач, який закріплюється кафедрою. Результати індивідуальної роботи студента оцінюються до початку екзаменаційної сесії. За індивідуальну роботу студент має можливість отримати максимально 10 балів.

8. ПРОГРАМНІ ЗАПИТАННЯ З КРИМІНАЛІСТИКИ

1. Предмет та завдання криміналістики.
2. Система криміналістики.
3. Природа криміналістики.
4. Місце криміналістики в системі юридичних наук.
5. Виникнення і розвиток криміналістики.
6. Сучасний стан криміналістики.
7. Історія становлення експертних установ в Україні.
8. Розслідування злочинів як процес пізнання.
9. Методи криміналістики та їх види.
10. Спеціальні методи криміналістики.
11. Поняття “криміналістична ідентифікація”.
12. Групова належність та її значення.
13. Об’єкти ідентифікації.
14. Типи та види ідентифікації.
15. Ідентифікаційні ознаки.
16. Загальна методика криміналістичної ідентифікації.
17. Поняття “криміналістична техніка” та її галузі.
18. Правові основи використання технічних засобів.
19. Комплекти науково-технічних засобів (слідча валіза).
20. Оснащеність пересувної криміналістичної лабораторії (ПКЛ).
21. Технічні засоби профілактики.
22. Поняття “судова фотографія” та її значення.
23. Види судово-оперативної фотозйомки.
24. Методи судово-оперативної фотозйомки.
25. Упізнавальна фотозйомка (сигналітична).
26. Методи судово-дослідницької фотографії.
27. Поняття “судовий відеозапис”.
28. Поняття “трасологія” та її значення.
29. Поняття “слід” у трасології.
30. Механізм слідоутворення і класифікація слідів.
31. Поняття “дактилоскопія”.
32. Види папілярних візерунків.
33. Виявлення, фіксація і вилучення слідів рук.
34. Сліди ніг та взуття людини. Особливості їх фіксації.

35. Сліди знарядь злому та інструментів. Особливості їх фіксації.
36. Сліди транспортних засобів. Особливості їх фіксації.
37. Поняття “судова балістика” та її значення.
38. Класифікація вогнепальної зброї та види боєприпасів.
39. Сліди дії вогнепальної зброї.
40. Слідчий огляд вогнепальної зброї та слідів її дії.
41. Поняття “документ” у криміналістиці. Види документів.
42. Слідчий огляд документів.
43. Поняття “техніко-криміналістичне дослідження документів”.
44. Встановлення змін у документі.
45. Встановлення слабовидимих і невидимих текстів.
46. Дослідження залитих і закреслених текстів.
47. Дослідження відбитків печаток та штампів.
48. Предмет судового почеркознавства. Навик письма та його властивості.
49. Ознаки письмової мови.
50. Поняття “почерк” та його ознаки.
51. Особливості підготовки матеріалів до судово-почеркознавчого дослідження.
52. Поняття “ідентифікація людини за ознаками зовнішності”.
53. Словесний портрет.
54. Поняття “кримінальна реєстрація”.
55. Види криміналістичних обліків. Дактилоскопичний облік.
56. Поняття і предмет криміналістичної тактики.
57. Поняття “тактичний прийом” та його види.
58. Тактичні комбінації і тактичні операції.
59. Поняття “організація розслідування злочинів”.
60. Поняття і принципи планування розслідування. Техніка планування.
61. Сутність та види версій.
62. Побудова слідчих версій.
63. Поняття та види слідчого огляду.
64. Тактичні прийоми огляду місця події.

65. Фіксація результатів огляду місця події.
66. Огляд трупа.
67. Поняття та види допиту.
68. Підготовка до допиту.
69. Тактичні прийоми допиту.
70. Тактичні прийоми викриття неправди в показаннях.
71. Тактика одночасного допиту декількох осіб (очної ставки).
72. Фіксація результатів допиту.
73. Поняття та види обшуку.
74. Тактичні прийоми обшуку.
75. Особливості проведення виїмки речей, документів, майна, кореспонденції.
76. Фіксація результатів обшуку.
77. Поняття “пред’явлення для впізнання”.
78. Підготовка до пред’явлення для впізнання.
79. Особливості пред’явлення для впізнання живих осіб, трупів та предметів.
80. Фіксація результатів пред’явлення для впізнання.
81. Поняття та види слідчого експерименту.
82. Підготовка до слідчого експерименту.
83. Тактичні правила проведення слідчого експерименту.
84. Види слідчого огляду. Тактика освідування.
85. Фіксація результатів слідчого експерименту.
86. Поняття “судова експертиза” та її значення.
87. Види судових експертиз.
88. Система судово-експертних установ в Україні.
89. Порядок залучення експерта.
90. Оцінка та використання висновку експерта у кримінальному провадженні.
91. Поняття та зміст криміналістичної методики.
92. Криміналістична класифікація злочинів.
93. Криміналістична характеристика злочинів та її структура.
94. Взаємодія слідчого та оперативно-розшукових органів у розслідуванні злочинів.
95. Криміналістична характеристика вбивств.
96. Слідчі (розшукові) дії при розслідуванні вбивств.

97. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення.
98. Особливості розслідування вбивств на замовлення.
99. Криміналістична характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.
100. Слідчі (розшукові) дії при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.
101. Побудова слідчих версій при розслідуванні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.
102. Криміналістична характеристика хабарництва.
103. Слідчі (розшукові) дії при розслідуванні хабарництва.
104. Особливості розслідування зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень.
105. Криміналістична характеристика крадіжок.
106. Типові версії при розслідуванні крадіжок.
107. Слідчі (розшукові) дії при розслідуванні крадіжок.
108. Типові слідчі ситуації при розслідуванні крадіжок.
109. Криміналістична характеристика грабежів і розбоїв.
110. Особливості розслідування грабежів і розбоїв.
111. Криміналістична характеристика шахрайства.
112. Особливості розслідування шахрайства.
113. Криміналістична характеристика злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху.
114. Слідчі (розшукові) дії при розслідуванні злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху.
115. Криміналістична характеристика підпалів.
116. Слідчі (розшукові) дії при розслідуванні підпалів.
117. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля.
118. Особливості розслідування злочинів проти довкілля.
119. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами.
120. Особливості розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами.

9. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів із криміналістики здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК), індивідуальної роботи студентів та підсумкового контролю знань студентів (ПКЗ) за 100 – бальною шкалою. Завдання ПМК та індивідуальної роботи студентів оцінюються в діапазоні від 0 до 50 балів; завдання, що виносяться на ПКЗ, – від 0 до 50 балів.

ПКЗ із криміналістики проводиться у формі іспиту з ключових питань, що потребують творчої відповіді та уміння використовувати отримані знання.

Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють увесь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на початку навчального року. Екзаменаційний білет містить 3 питання.

До відомості обліку підсумкової успішності вносяться сумарні результати в балах ПМК, індивідуальної роботи студентів та ПКЗ.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку згідно з такою шкалою:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	За системою НУ "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого"
A	ВІДМІННО – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90-100
B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80-89
C	ДОБРЕ – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75-79
D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але із значною кількістю недоліків	3	70-74
E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії		60-69
FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	35-59
F	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1-34

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять та самостійної роботи.....	5
3. Програма навчальної дисципліни “Криміналістика”	8
4. Плани та завдання до практичних, лабораторних занять та самостійної роботи.....	20
5. Словник основних термінів	105
6. Поточний модульний контроль.....	155
7. Індивідуальна робота студентів.....	157
8. Програмні запитання	158
9. Критерії оцінювання успішності студентів	162

Навчальне видання
Електронна копія
**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
І СЛОВНИК ТЕРМІНІВ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“КРИМІНАЛІСТИКА”

(галузь знань 0304 “Право”,
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”,
напрямок підготовки 6.030401 “Правознавство”)

У к л а д а ч і: ШЕПІТЬКО Валерій Юрійович,
КОНОВАЛОВА Віолетта Омелянівна,
ЖУРАВЕЛЬ Володимир Андрійович,
АВДЄЄВА Галина Костянтинівна,
АЛЕКСЕЙЧУК Вікторія Іванівна,
БЛЮС Василь Васильович,
БОРИСЕНКО Ігор Володимирович,
БУЛУЛУКОВ Олег Юрійович,
ВЕЛІКАНОВ Сергій Володимирович,
ДЕНИСЮК Станіслав Федорович,
ДОМАШЕНКО Олексій Михайлович,
ДУДНІКОВ Анатолій Леонідович,
КАПУСТІНА Марієтта Владиславівна,
КОВТУНЕНКО Лариса Петрівна,
КУРМАН Олександр Васильович,
МАРУШЕВ Анатолій Дмитрович,
МИШКОВ Ярослав Євгенійович,
МУСІЄНКО Олег Леонідович,
НЕГРЕБЕЦЬКИЙ Владислав Валерійович,
РЕУЦЬКИЙ Андрій Володимирович,
СЕМЕНОГОВ В'ячеслав Володимирович,
СИНЧУК Василь Людвигович,
ФУНІКОВА Олена Володимирівна,
ЧОРНИЙ Геннадій Олексійович,
ШЕВЧУК Віктор Михайлович

Відповідальний за випуск *В. Ю. Шепітько*

Редактори: *О. І. Борисенко, Л. М. Рибалко, Л. В. Русанова*

Комп'ютерна верстка: *Л. П. Лавриненко, А. В. Старжинської*

План 2013

Підп. до друку 26.01.2013. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Ум. друк. арк. 10,3. Облік.-вид. арк. 6,6. Вид. № .
Тираж . прим. Зам. № . Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.